

JIHOČESKÁ UNIVERZITA V ČESKÝCH BUDĚJOVICÍCH

FILOZOFICKÁ FAKULTA

ÚSTAV ARCHIVNICTVÍ A POMOCNÝCH VĚD HISTORICKÝCH

Telč v 17. století

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Vedoucí práce: doc. PhDr. Josef Hrdlička Ph.D

Autor práce: Jakub Mareček

Studijní obor: Historie - Archivnictví

České Budějovice 2016

Prohlašuji, že svou bakalářskou práci s názvem „Telč v 17. století“ jsem zpracoval samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění souhlasím se zveřejněním své bakalářské práce, a to v nezkrácené podobě elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách, a to se zachováním mého autorského práva k odevzdanému textu této kvalifikační práce.

Souhlasím dále s tím, aby toutéž elektronickou cestou byly v souladu s uvedeným ustanovením zákona č. 111/1998 Sb. zveřejněny posudky školitele a oponentů práce i záznam o průběhu a výsledku obhajoby kvalifikační práce. Rovněž souhlasím s porovnáním textu mé kvalifikační práce s databází kvalifikačních prací Theses.cz provozovanou Národním registrem vysokoškolských kvalifikačních prací a systémem na odhalování plagiátů.

V Českých Budějovicích, dne 15. července 2016

.....
Jakub Mareček

Poděkování

Na tomto místě bych chtěl poděkovat vedoucímu mé bakalářské práce doc. PhDr. Josefu Hrdličkovi Ph.D. za cenné rady při psaní mé kvalifikační práce a především za jeho trpělivost. Rovněž bych zde chtěl poděkovat za pomoc a ochotu pracovníkům Státního okresního archivu Jihlavě, pracovníkům Státního oblastního archivu v Třeboni (pobočka Jindřichův Hradec) a v neposlední řadě i pracovníkům Moravského zemského archivu v Brně. Mé díky patří také mojí rodině za podporu a trpělivost.

Anotace

Za téma své bakalářské práce jsem si vybral historii města Telče v 17. století. Tuto dějinnou epochu jsem si vybral hlavně z toho důvodu, protože jí v dosavadním výzkumu dějin Telče bylo věnováno méně pozornosti.

Nejprve zhodnotím práce, které byly k Telči dosud napsány. Pokusím se zhodnotit, jak je jejich autoři pojali, které dějinné období města považovali za dobu největšího rozkvětu a jejich pohled na město v 17. věku. Následně Telč zařadím do městské sítě v raném novověku a porovnáám její velikost nejen s městy a městečky telčského panství, ale rovněž i s velikostí městského osídlení v Čechách a na Moravě. Následně představím jednotlivé členy z rodu Slavatů a jejich vztah k městu. Po nich se zaměřím na dopady třicetileté války na město a situaci po ní.

V závěrečné kapitole na základě dochovaných pramenů zrekonstruuji podobu městské správy, její fungování a vztah k zámecké vrchnosti.

Annotation

The topic of my bachelor's work is the history of the town of Telč in the 17th century. I chose this historical epoch mainly for the reason that little attention was devoted to it in previous research of Telč history.

First, I evaluate the works that have been written about Telč so far. I try to assess the approach of their authors and I investigate which historical period of the town they considered to be the heyday of time. I also focus on their view of the town in the 17th century.

Subsequently, I incorporate Telč to the urban network in early modern times. I compare its size not only to towns in the Telč County but also to the size of urban settlements in Bohemia and Moravia. Afterwards, I introduce the members of Slavata family individually and their relationship to the town. Then, I concentrate on the impact of the Thirty Years War on the town and the situation thereafter.

Finally, I reconstruct the appearance of the town administration on the basis of extant sources, its functioning and relationship to the castle lords in the last chapter.

Obsah

Úvod	7
1. Literatura o Telči.....	9
2. Městská síť v Čechách a na Moravě v 16. - 17. století	20
3. Telč v 17. století.....	38
3.1 Slavatové v Telči	38
3.2 Telč za třicetileté války	49
3.3 Telč po třicetileté válce	56
4. Městská správa v Telči.....	61
Závěr	74
Seznam pramenů a použité literatury	76
Seznam tabulek	82
Seznam příloh.....	83
Obrazové přílohy	84

Úvod

Tématem mé bakalářské práce jsou dějiny města Telče v 17. století. Středem dosavadního zájmu historiků byla hlavně druhá polovina 16. věku, kdy Telč byla sídelním městem hradecké sekundogenitury. V letech 1550 až 1589 město patřilo mezi nejpřednější a nejskvělejší šlechtické rezidence na Moravě. V tomto období se v Telči naplno projevil vliv renesanční kultury a stavitelství, který je ve městě patrný dodnes.

Při porovnání s touto „zlatou epochou“ zůstává 17. století ve stínu zájmu dosavadních badatelů. Důvodů je hned několik. Město pozbylo svou rezidenční funkci a jeho úloha poklesla na pouhé správní středisko moravské části slavatovského dominia. Poslední příslušníci hradeckého rodu se museli vyrovnávat s velkým zadlužením rodinných statků. Dále se do osudu města vepsaly polické zmatky v předbělohorské době a v neposlední řadě také třicetiletá válka, jejímž průběhem trpěla celá země. V porovnání se stavebním ruchem druhé poloviny 16. století je první polovina století následujícího chudá rovněž na nějaký významný stavební projekt. K určitému oživení výstavby v Telči došlo až ve druhé polovině 17. věku v souvislosti s působením jezuitského řádu.

Právě z důvodu menšího zájmu o osudy města v 17. století jsem se rozhodl zaměřit svůj zájem na tuto dobu, abych vyzdvihl události ve městě, jimž se dosud nedostalo odpovídající pozornosti. Hlavním tématem mé práce však bude fungování městské správy a její vztah k slavatovské vrchnosti.

Tato bakalářská práce se skládá ze čtyř kapitol. V první kapitole se budu zabývat literaturou, která byla dosud napsána k dějinám města a jeho okolí. Zde zhodnotím a porovnam jednotlivé publikace, jejich pojetí a přínos pro poznání dějin této lokality. Stručně také představím autory, kteří tyto knihy napsali. Rovněž se zaměřím na to, jaký pohled měli na období 17. století.

Druhá kapitola bude pojednávat o městské síti v Čechách a na Moravě v 16. a 17. století. Úkolem této kapitoly bude načrtnout podobu a hustotu městského osídlení ve zmíněné lokalitě. Do této sítě pak zařadím Telč spolu s ostatními městy a městečky, která se tehdy nacházela na telčském panství, abych porovnal jejich velikost s jiným městským osídlením v zemi.

Ve třetí kapitole se nejprve zaměřím na rod Slavatů, představím jeho členy a jejich vztah k městu. Poté vylíčím válečná utrpení města, způsobená častými průchody

vojáků a výdaji potřebnými na jejich výživu. Pozornost obrátím i na poválečnou podobu města a na stopy, které na něm válka zanechala.

V závěrečné kapitole se budu věnovat fungování městské správy a jejímu vztahu k vrchnosti. Nejdříve vždy představím městský úřad a to, jak se utvářel v průběhu doby v českých zemích. Na základě dochovaných pramenů se pak pokusím rekonstruovat personální složení a fungování městské rady. Také chci přiblížit, jak velký vliv měla vrchnost na její obnovu nebo doplňování radních.

Ze střípků nemnoha dochovaných telčských městských účtů ze 17. století se pokusím sestavit strukturu nižších úřadů, které pomáhaly radě zvládat čím dál objemnější úřední agendu. Jelikož městské účty obsahují finanční příjmy a výdaje města, seznámím také s tím, z čeho všeho město čerpalo finanční zdroje a na co je vynakládalo.

Součástí mé práce je rovněž obrazová příloha, která obsahuje dochované jmenné seznamy navržených a schválených zástupců města, ukázkou z městských účtů z roku 1610, listinu, jíž Lucie Otýlie Slavatová z Hradce potvrdila Telči veškeré svobody, a práva a titulní stranu instrukce Ferdinanda Viléma Slavaty.

Práce si tedy klade za cíl zhodnotit dosavadní bádání o historii města Telče, zasadit Telč do městské sítě a ukázat její vztah k okolním městům a městečkům. Dále představit slavatovský rod a jeho působení na rozvoj a osud města, dopady třicetileté války a následnou situaci ve městě po jejím skončení. Stěžejní částí je pak pojednání o struktuře a fungování městské správy.

1. Literatura o Telči

Dějiny Telče se těšily zájmu už ve druhé polovině 19. století. Autory prvních monografií o telčských dějinách byli učitelé ze zdejších škol, zejména z vyšší zemské reálky.¹ Jako první vznikl již roku 1857 *Stručný dějepis města a panství Telče*² z pera hudebního skladatele Jana Evangelisty Kypty (1813-1868),³ který učil na telčské obecní dívčí škole. Je to zároveň první kniha o Telči v českém jazyce. Ve své knize věnoval největší pozornost osobě Zachariáše z Hradce, jeho stavebním aktivitám, správě a rozsahu panství. Zpřístupnil zde celou Zachariášovu obsáhlou nadační listinu městského špitálu z roku 1579. V listině stojí, že špitál stál původně u kostela sv. Ducha, ale zpusťl, a tak ho telčský pán přemístil na Staré Město ke kostelu Matky Boží. Obsah listiny dále nasvědčuje Zachariášovu živému zájmu o chudé, protože v ní ustanovil velké dary, jež měly být špitálu poskytnuty z jeho příjmů. Zachariáš v listině zavázal své budoucí nástupce, aby se starali o špitální majetek. Pokud nějaký prodali, museli ho nahradit jiným, a proto tím bylo trvale zajištěno vyplácení darů. Kyptu rovněž zajímal Zachariášův vztah k poddanskému městu.

Velkou pozornost Kypta věnoval i 17. věku, kdy Telč po vymření pánů z Hradce přešla prostřednictvím sňatku poslední žijící dědičky Lucie Otýlie z Hradce s Vilémem Slavatou na jeho rod. Z členů slavatovské vrchnosti autor přikládal největší význam Františce Slavatové z Meggau. Vyzdvihoval její vlastnosti, především skromnost, zbožnost a péči o chudé. Za významný počín Kypta považoval založení jezuitské koleje, které Františka iniciovala. Po představení jednotlivých rodů vládnoucích na Telči následuje výčet církevních staveb v Telči či jejím blízkém okolí, z nichž některé byly postaveny v 17. století. Na závěr se autor zmínil o léčivé vodě prýstící u vesnice Dobrá Voda poblíž městyse Mrákotína a o hradě jménem Roštejn.

Pro popsání dějin města, panství a jeho vrchnosti se stejně jako Jan Kypta rozhodli také profesori zdejší vyšší zemské reálky Jan Beringer (1848-1901)⁴ a Jaroslav Janoušek (1854-1897).⁵ Jejich kniha *Město a panství Telč*,⁶ která vyšla v roce 1891,

¹ Kol., *150 let Gymnázia Otokara Březiny v Telči*, Telč 2002.

² Jan Evangelista Kypta, *Stručný dějepis města a panství Telče*, in: Miloš Drdácký (ed.), *Dějiny Telče v díle místních historiků*, Semily 2004.

³ František Bednář a kol., *Kdo byl kdo z telčských osobností*, Telč 1996, s. 40.

⁴ Tamtéž, s. 5.

⁵ Tamtéž, s. 32.

patří k nejvýznamnějším dílům telčské historie a zároveň předkládá veřejnosti doklady o bohatosti historie města a uměleckohistorických památkách. Zatímco Kryptovo dílo vzniklo patrně za účelem přiblížit dějiny města a panství laikům, práce Beringera a Janouška je ryze odborné dílo vycházející z mnoha dochovaných pramenů a vědeckých historických monografií a časopisů té doby. Při sepisování knihy autoři postupovali od počátků města až do své přítomnosti. Z obsahu knihy je patrný tehdejší pozitivistický přístup, hlavním středem pozornosti jsou politické události a osobnosti, které ovlivnily vývoj a život ve městě. Na jejich knihu odkazují všichni pozdější historici Telče.

Na začátku knihy je nastíněn vývoj města od jeho založení až po okolnosti, za jakých se Telč dostala do držení Leopolda Podstatského z Prusinovic, současníka zmíněných autorů. Slavatovskou epochu uvedli opět sňatkem Viléma Slavaty s Lucií Otýlíí. V porovnání s Kryptovou prací Beringer s Janouškem věnovali nejvíce pozornosti právě Vilému Slavatovi. Zaměřili se hlavně na jeho politickou kariéru a zároveň s ní vylíčili dopady třicetileté války na život ve městě. V knize je zpřístupněna listina vydaná v roce 1650, již si Slavata vyprosil na císaři Ferdinandovi III. Císař v ní potvrdil městu veškerá dosavadní privilegia, povolil městu pořádat pátý jarmark a udělil mu nový znak, protože původní znaková listina se ztratila za švédského obsazení města. Tento nově udělený znak užívá město dodnes. Zpřístupnili zde rovněž potvrzení telčských privilegií Ferdinandem Vilémem Slavatou z roku 1659. Pravděpodobně se jedná o privilegia daná městu Lucií Otýlíí v roce 1629. Z právních počínů Ferdinanda Viléma zpřístupnili ještě dochovanou instrukci z roku 1668 nařizující ukončení sporů mezi městským a panským úřadem. V názoru na hraběnku Františku Slavatovou z Meggau se shodli s Kryptou, když Františku charakterizovali jako skromnou, zbožnou a dobročinnou ženu. Slavaty vnímali jako rod zachovávající dosavadní zvyklosti, smlouvy a k poddaným se chovající vlídně v porovnání s následnými Lichtenštejny, kteří nedbali městských výsad a utužovali poddanství. Kromě města obrátili zájem i na poddanské poměry na panství k němu přiléhajícímu a proměny v něm během staletí. Údaje o městě v 17. století čerpali autoři z urbáře z roku 1654. Mimo urbáře jim pro poznání dalších faktů posloužily mnohé písemnosti z městského archivu, ze kterých čerpali informace o situaci ve městě v tomto věku. Přínosné byly i *Paměti Viléma*

⁶ Jan Beringer, Jaroslav Janoušek, *Město a panství Telč*, in: Miloš Drdáký (ed.), *Dějiny Telče v díle místních historiků*, Semily 2004.

Slavaty editované Josefem Jirečkem.⁷ Oběma výše jmenovaným se rovněž podařilo vypátrat jména některých hejtmanů, kteří spravovali město a panství v době nepřítomnosti slavatovských majitelů. Byli to Stylfrýd Fejfar z Malíkova, Hynek Ladislav z Vejtmile,⁸ Václav Drachovský z Drachova, Šimon Václav Stromek, Mates Gottfried Ruth z Ruthensteina, Jan Nikodým Mařan Bohdanecký z Hodkova⁹ a Adam Bedřich z Almsteinu. Opomenuty nejsou ani jednotlivé obce, které patřily k bývalému panství. Ke každé obci je uveden počet obyvatel v té době (podle sčítání lidu v roce 1880), výměr pozemků náležející k ní, stručná historie a přiřazení a přiškolení.¹⁰ Stranou jejich badatelského zájmu nezůstalo ani školství, náboženství, hospodářství a hmotná kultura – zámek, městské hradby a církevní památky.

V pořadí další dílo je *Vlastivěda moravská – Telecký okres*¹¹ od ředitele zdejší dívčí měšťanské školy Jana Tiraye (1858-1925),¹² která vyšla roku 1913. *Vlastivěda moravská* je encyklopedická řada zabývající se soudními okresy tehdejšího Moravského markrabství. Jednotlivé knihy jsou vždy vlastivědným souhrnem daného soudního okresu. Kniha *Telecký okres* je rozčleněna na dvě části. První z nich se zabývá všeobecným přehledem a obsahuje popis geografických a přírodních podmínek, osídlování kraje, obyvatelstvo, živnosti, veřejnou správu, náboženství, školství a zdravotnictví. Druhá část je věnována veškerým obcím zastoupeným v tehdejším okresu

⁷ Josef Jireček (ed.), *Paměti nejvyššího kancléře Království českého Viléma hraběte Slavaty z let 1608 – 1619*, Praha 1866.

⁸ Jiří Kubeš, *Vilém Slavata a jeho hejtmani. K anatomii prestiže raně novověké šlechty*, Historický obzor 12, 2001, s. 70-75; Josef Hrdlička, *Ke kultuře služby slavatovských hejtmanů okolo roku 1630*, in: Václav Bůžek – Pavel Král (edd.), *Společnost v zemích habsburské monarchie a její obraz v pramenech (1526 – 1740) (= Opera historica 11)*, České Budějovice 2006, s. 347-373; Týž, *Vilém Slavata a jeho hejtman Hynek Ladislav Vejtmiler z Vejtmile*, *Theatrum historiae* 9, 2011, s. 187-200.

⁹ Josef Hrdlička (ed.), *Autobiografie Jana Nikodéma Mařana Bohdaneckého z Hodkova*, České Budějovice 2003.

¹⁰ Přiřazení znamená, pod jakou faru vesnice náležela. Přiškolení znamená, že obyvatelé z vesnice, kde neměli školu, byli povinni posílat děti do nejbližší vsi, kde škola byla. K jedné škole bylo vždy přiškoleny více vesnic.

¹¹ Jan Tiray, *Vlastivěda moravská – Telecký okres*, Brno 1913.

¹² F. Bednář, *Kdo byl kdo z telečských osobností*, s. 87.

nebo i těm v minulosti zaniklým. Nejvíce se autor věnoval Telči, protože ta bývala centrem panství a její význam byl klíčový.

Z líčení v knize vyplývá, že 17. věk byl obdobím spíše nepříznivým v důsledku těžkostí třicetileté války, jejímž dopadům se město nevyhnulo. Rovněž to byla doba, kdy nová slavatovská vrchnost utužovala poddanství a zaváděla jednotu ve víře. Dějiny 17. století vylíčil Tiray tak jako autoři před ním, jako dobu Slavatů a představil členy rodu vládnoucího v Telči. Nejvíce se věnoval Vilému Slavatovi a jeho politické dráze. Za významný počín vůči městu považoval již výše zmíněnou listinu císaře Ferdinanda III. z roku 1650, jež je dnes považována za jednu z nejcennějších listin archivu města Telče.¹³ Za „strážného anděla města“ považoval Vilémovu snachu Františku Slavatovou z Meggau.¹⁴ V knize Tiray cituje z Kyptova překladu dílo Bartoloměje Christla.¹⁵ Na základě Františčina německy psaného deníku vydal její zpovědník Bartoloměj Christl už roku 1694 hraběnčin životopis. Stejně jako Kypta, Beringer a Janoušek, tak i Tiray poukazoval na její zbožnost, skromnost, dobrotivost a štědrost vůči nemocným a chudým. Tiray stejně jako profesori místní vyšší reálky před ním neopomněl popsat místní zámek. Zabýval se jeho interiéry a ukazoval na zásluhy Zachariáše z Hradce. O tom, jak se do podoby zámku zapsali Slavatové ve století po Zachariášovi, se zde bohužel nedozvíme nic. Pozornosti neunikly ani zdejší kostely, vývoj školství, živnosti, spolky (zde se autor zmínil o nejstarším náboženském bratrstvu, založeném jezuitou roku 1656 jménem „Bratrstvo očišťování Panny Marie“)¹⁶ nebo připomínky významných rodáků.

V dnešní době představuje Vlastivěda moravská, která vychází od roku 1897, monumentální dílo nemající obdoby v žádné ze sousedních zemí. Z důvodů neúplnosti původní řady, zastaralosti a také obtížné přístupnosti původních svazků se vydavatelství Vlastivědy moravské v roce 2002 rozhodlo vydat novou řadu. Cílem bylo zdokumentovat změny uskutečněné za poslední století v přírodních poměrech, v politické, národní, hospodářské a kulturní oblasti. Hned jako druhý v řadě vyšel v roce 2005 pod vedením profesora Vladimíra Nekudy (1927-2006) svazek věnovaný území

¹³ SOKA Jihlava, AM Telč, inv. č. 35, stará sign. Rampula K 69.

¹⁴ J. Tiray, *Vlastivěda*, s. 114.

¹⁵ Jan Evangelista Kypta, *Zrcadlo nábožnosti a dobročinnosti hraběnky Františky Slavatové*, Jindřichův Hradec 1862.

¹⁶ J. Tiray, *Vlastivěda*, s. 148.

horního Podují *Dačicko, Slavonicko a Telčsko*.¹⁷ Publikace představila vývoj regionu zahrnujícího dnes dva mikroregiony (Slavonicko je součástí mikroregionu Dačice) od pravěku do současnosti a zároveň dnešnímu člověku ukázala vývoj po druhé světové válce. Kniha je členěna do čtyř kapitol: Přírodní poměry, Společenský vývoj, Kulturní vývoj a Místopis jednotlivých měst a vesnic. Telči a jejímu okolí v 17. století je věnována hlavně čtvrtá podkapitola *Od Bílé hory do konce barokní doby* v kapitole Společenský vývoj. Spolu s osudem Telče sledovali autoři osud sousedních Dačic a Slavonic. Všechna tři města trpěla průchodem vojsk, na něž musela odvádět časté dávky. V místopisné části se o 17. věku v Telči dozvíme zmíněné skutečnosti jako obsazení Švédy, udělení privilegia císařem Ferdinandem III., výstavbu jezuitské koleje a kostela Jména Ježíš.¹⁸ Dozvídáme se tu rovněž o založení městského gymnázia jezuity roku 1674.

Poznatky o historii Telče významnou měrou obohatil kněz, gymnaziální profesor a archivář Josef Rampula (1884-1962).¹⁹ Své celoživotní dílo vzhledem k událostem po Únoru 1948 však nemohl Rampula vydat. O jeho publikování se zasloužil Miloš Drdák v roce 1999, kdy vyšly *Domy v Telči*.²⁰ V této knize je uvedena historie majitelů domů v letech 1531-1950 na dnešním náměstí Zachariáše z Hradce a v jeho blízkosti. Důvodem, proč jejich historii započal až rokem 1531, je požár, který ve městě řádl rok předtím a jemuž padla za obět i radnice s téměř všemi písemnostmi, proto o městě v předešlých staletích nemáme mnoho informací. Při sestavování této práce používal Rampula listiny, matriky, ale ze všeho nejvíce městské knihy, například rychtářskou,²¹ trhovou z 16. století,²² svatebních smluv,²³ testamentů,²⁴ trhovou založenou počátkem 17. století a vedenou až do čtyřicátých let 18. století,²⁵ urbáře²⁶ atd.

¹⁷ Vladimír Nekuda a kol., *Dačicko, Slavonicko, Telčsko*, Brno 2005.

¹⁸ Pavla Zvolánková, *Jezuitský kostel Jména Ježíš v Telči*, Brno 2007. (=Diplomová práce na Filozofické fakultě Masarykovy univerzity v Brně).

¹⁹ F. Bednář, *Kdo byl kdo z telčských osobností*, s. 69-70.

²⁰ Josef Rampula, *Domy v Telči*, Telč 1999.

²¹ SOKA Jihlava, AM Telče, Kniha trhová rychtářská (1530) 1531-1581 (1596), inv. č. 72, stará sign. Rampula Č 37.

²² Tamtéž, Kniha trhová 1564-1599, inv. č. 73, stará sign. Rampula Č 31.

²³ Tamtéž, Kniha svatebních smluv 1568-1641, inv. č. 142, stará sign. Rampula Č 35.

²⁴ Tamtéž, Kniha testamentů, (1531) 1537-1651, inv. č. 145, stará sign. Rampula Č 38.

²⁵ Tamtéž, Kniha trhová (Vnitřní město) 1606-1745, inv. č. 74, stará sign. Rampula Č 45.

O čtrnáct let později, opět pod vedením Miloše Drdáckého stojícího v čele kolektivu autorů, vyšla kniha *Proměny telčských domů*,²⁷ která obsahuje původní Rampulův text rozšířený o osudy domů po roce 1950. Navíc jsou zde kapitoly, z nichž jedna odhalila činnost geometrů a lokátorů při zakládání měst ve středověku a druhá pojednala o založení jezuitského domu třetí probace v Telči. Přinesla tím cenné poznatky o působnosti tohoto řádu, ale též o životě v Telči v druhé polovině 17. století. Zasluhou Miloše Drdáckého vyšly rovněž některé z Rampulových spisů zveřejněných za jeho života, ale dnes již těžko přístupných. Jedná se o *Pověsti a názory o vzniku a vývoji Telče v nejstarší době*.²⁸ Ve studii se Rampula zabýval jednotlivými pověstmi a názory na vznik a vývoj nejstaršího osídlení v místech dnešního města. Kromě písemných pramenů vzal v potaz i nejstarší stavby ve městě. Na závěr připojil i svůj názor.

Telč-původ a vývoj náměstí,²⁹ navazuje na předešlý spis. Rampula ve stručnosti připomněl jednotlivé názory na vznik města a upravil názor svůj. Vývoj náměstí rozdělil na osm etap vymezených roky 1300 až 1952. V páté etapě ohraničeně léty 1604-1691 s podtitulem Za Slavatů zmapoval Telč 17. století. Poslední ze studií, kterou Drdácký publikoval, je *Cech sladovnický*.³⁰ Touto prací se odkryla historie vaření piva v Telči. Studie obsahuje znění několika listin, jež upravovaly podmínky pro vaření piva ve městě. Nejdůležitější je latinsky psané privilegium udělené Jiřím z Poděbrad,³¹ které Rampula přeložil do češtiny. O vaření a šenkování piva ve 14. a 15. století se nic nedochovalo. Přesnější obraz si můžeme udělat až o 16. století ze zachovaných artikulů vydaných Zachariášem z Hradce,³² rovněž Rampulou zpřístupněných. O telčských sládcích v 17. století lze získat objasňující záznamy z některých výše uvedených městských knih. O tom, že telčští velice dbali o zachování

²⁶ MZA Brno, G 263 Podstatští-Lichtenštejnové, inv. č. 389; tamtéž, inv. č. 390; tamtéž, F 239 Telč, inv. č. 3.

²⁷ Miloš Drdácký a kol., *Proměny telčských domů*, Praha 2013.

²⁸ Josef Rampula, *Pověsti a názory o vzniku a vývoji města Telče v nejstarší době*, in: Miloš Drdácký (ed.), *Dějiny Telče v díle místních historiků*, Semily 2004.

²⁹ Týž, *Telč – původ a vývoj náměstí*, in: Miloš Drdácký (ed.), *Dějiny Telče v díle místních historiků*, Semily 2004.

³⁰ Týž, *Cech sladovnický*, in: Miloš Drdácký (ed.), *Dějiny Telče v díle místních historiků*, Semily 2004.

³¹ SOKA Jahlava, AM Telč, inv. č. 9, stará sign. Rampula K 15.

³² Tamtéž, inv. č. 29, stará sign. Rampula K 54.

svého mílového práva na vaření piva, svědčí spor s Vilémem Oldřichem Salavou z Lípy ze začátku šedesátých let 17. věku, který si chtěl zbudovat pivovar a krčmu v nedaleké vsi Borovné.³³

Z dalších Rampulových studií chci jmenovat *Vznik a oblastní změny původního děkanství telečského*,³⁴ v níž se zabýval rozsahem děkanství do roku 1668 a jeho následným drobením, neboť po tomto roce se z něj započala vydělovat nová děkanství. Důležitým zdrojem pro napsání studie se stala latinsky psaná vizitační kniha Mikuláše Vincence Fuchse, telčského faráře a od října 1665 děkana, kterou sepsal v roce 1668. Rampula zastával názor, že knihu nevedl pro biskupskou konzistoř v Olomouci, ale pro vlastní soukromou potřebu. Důvodem sepsání knihy byla patrně velká rozloha spravovaného děkanství. Rampula studoval dějiny děkanství od jeho počátku, a protože nezjistil žádné územní změny před rokem 1668, domníval se, že v knize je poznamenána jeho původní rozloha.

Ve studii *Primátoři v Telči*,³⁵ odkryl strukturu městské správy. Poté představil osoby, které úřadem prošly od roku 1557, z tohoto roku pochází první zmínka o primátorovi ve městě, až do regulace magistrátu v roce 1785 v rámci josefínských reforem. Studie přinesla cenné informace o kariéře, majetku a živnostech jednotlivých osob.

Svůj zájem Rampula obrátil také k vývoji školství v Telči a věnoval tomuto tématu studii *Nejstarší škola v Telči*.³⁶ Za dobu vzniku farní školy pokládal šedesátá léta 14. věku. Vznik kladl do souvislosti s výstavbou kostela sv. Jakuba, protože tehdy bylo zvykem při založení kostela zřídit farní školu. První spolehlivé zmínky o existenci školy však čerpal až z listin z 15. století.³⁷ Jedná se o dvě nadační listiny Jana z Meziříčí telčským kněžím a žákům z roku 1440 a o potvrzovací listinu městské rady z téhož roku. Dále ve studii uvedl jména kněží, kteří byli rodáky z Telče a před odchodem na pražskou univerzitu studovali na zdejší škole. Kněžím pocházejícím z Telče věnoval

³³ Tamtéž, inv.č. 264 f, kart. 2, stará sign. Rampula 478, 479, 481, 482.

³⁴ Týž, *Vznik a oblastní změny původního děkanství telečského*, VVM, 2, 1947, s. 179-183.

³⁵ Týž, *Primátoři v Telči*, in: R. Fukal – M. Kopecký (edd.), *Rodné zemi. Sborník prací k 70. výročí trvání musejního spolku v Brně a k sedmdesátým narozeninám jeho předsedy doc. dr. Aloise Gregora*, 1958, s. 98-106.

³⁶ Týž, *Nejstarší škola v Telči*, VSV, oddělení věd společenských, 3, 1959, s. 21-40.

³⁷ SOkA Jihlava, AM Telč, inv. č. 4, stará sign. Rampula K 9; tamtéž, inv. č. 5, stará sign. Rampula K 10; tamtéž, inv. č. 6, stará sign. Rampula K 11.

Josef Rampula samostatnou studii.³⁸ Kromě významných žáků zjistil i jména těch, jež zde vyučovali. Potom věnoval pozornost také školní budově, k získání údajů o ní využil městských knih a urbářů. Telčskou školou se už před ním zabýval v devadesátých letech 19. století Václav Martínek, který ve městě učil na vyšší zemské reálce.³⁹ Josefu Rampulovi se podařilo odhalit a vyvrátit jeho chybná tvrzení. Při sepsání studie čerpal hojně z výše jmenované práce Beringera a Janouška, dále jako zdroj posloužily práce Kypty a Tiraye. Historii školy dovedl Rampula do roku 1663, protože její následující vývoj považoval za téma samostatné studie.

Z historiků, kteří zkoumali telčské dějiny, bych rád dále zmínil Václava Richtera (1900-1970), brněnského profesora umění a jednoho ze zakladatelů moderně koncipovaných dějin architektury na Moravě. Zajímal se především o středověké a raně novověké dějiny města, a tak vznikla díla jako *Středověká Telč*,⁴⁰ *Telč, státní zámek a městská památková rezervace*⁴¹ nebo *Telč, městská památková rezervace a státní zámek*.⁴²

Václav Richter, podobně jako Josef Rampula, se pokusil objasnit nejstarší počátky města. Na rozdíl od Rampuly se nezaměřil pouze na Telč, ale na počátku svého spisku věnoval pozornost i zprávám o okolním osídlení. Na začátku své studie shrnul názory svých předchůdců na vznik Telče. Sám Richter považoval za první písemný doklad o Telči zmínku o faráři Jindřichovi z roku 1283. Svou pozornost dále upřel k románské věži, která je nejstarším stavebním dokladem a kolem níž se rozprostíral kupecký dvorec. Předpokládal, že dvorec tvořil centrum panského velkostatku. Neopomněl se zabývat ani počátky osady na dnešním Starém Městě, jež u dvorce vznikla. Od počátků města se přesunul do první poloviny 14. století, kdy se z Telče stalo poddanské město. Kromě toho se snažil objasnit otázku městského ohrazení. Na závěr se věnoval městským domům a rodu pánů z Hradce.

Dvě zbývající publikace se věnují převážně raně novověké Telči, hlavně její architektonické podobě, obě dvě vyšly v řadě malých monografií o státních hradech a

³⁸ Josef Rampula, *Kněží rodáci z Telče*, strojopis uložen na Farnosti Telč.

³⁹ Václav Martínek, *Školy města Telče*, Příspěvek k dějinám školství markrabství Moravského. Výroční zpráva zemské vyšší reálné školy v Telči, 1893-94, s. 3-43, 1894-95, s. 3-64, 1900-01, s. 3-25.

⁴⁰ Václav Richter, *Středověká Telč*, Praha 1941.

⁴¹ Týž, *Telč, státní zámek a městská památková rezervace*, Praha 1953.

⁴² Týž, *Telč, městská památková rezervace a státní zámek*, Praha 1958.

zámcích. V první z nich věnoval Václav Richter pozornost hlavně panskému sídlu od jeho úplného počátku, až po přestavbu gotického hradu na renesanční zámek Zachariášem z Hradce. Historie města je tu popsána stručně a nepřináší žádné nové poznatky. Krátce tu věnoval pozornost též památkám v okolí města. Jako hlavní zdroj posloužila práce Beringera a Janouška. Ve druhé publikaci věnoval pozornost primárně městu. Autor čerpal převážně z některých výše uvedených prací, proto se v tomto případě jedná o kompilaci, ve které Richter nepřinesl nic nového.

Další nové poznatky pak přinesli Richterovi žáci Vlasta Kratinová (1920-2005), Bohumil Samek (nar. 1932) a Miloš Stehlík (nar. 1923), když v roce 1992 vydali snad dosud nejlepší uměleckohistorickou monografii *Telč. Historické město jižní Moravy*.⁴³ Telči se tak v roce jejího zapsání na seznam památek UNESCO dostalo ukázkové monografie. Při výzkumu nejstarších telčských dějin měli oproti svým předchůdcům možnost opřít se o archeologické výzkumy provedené v oblasti kostela a věže sv. Ducha.⁴⁴ Významným výsledkem jejich zkoumání bylo vyvrácení zmínky o faráři Jindřichovi z roku 1283, kterou jejich učitel považoval za první spolehlivou písemnou zmínku o Telči. Porovnali zápis ze zábrdovické klášterní kroniky s listinou, která byla objevena nedlouho před sepsáním knihy, a zjistili kronikářův chybný záznam jména. V listině je napsáno jméno „Theilz“, nikoli „Telec“, proto se nemůže vztahovat k Telči. V následující kapitole se věnovali středověké epoše města. Kriticky zhodnotili písemné doklady a poté se zaměřili na pozůstatky gotické architektury z této doby zachované na zámku a v některých městských domech. Období renesance je neodmyslitelně spojeno s osobou Zachariáše z Hradce a jeho rozsáhlou přestavbou původního hradu na honosné renesanční sídlo. Zachariášovu vládu v Telči označili jako dobu všestranného rozkvětu města.

V porovnání se 16. stoletím zůstal 17. věk v jeho stínu vinou třicetileté války, v jejímž průběhu město hodně zakusilo a s jejímiž následky se tak jako mnoho jiných měst v českých zemích dlouho vyrovnávalo. Po celou dobu válečného konfliktu nedošlo ve městě k žádné významné stavební činnosti. Za největší stavební počiny považovali autoři stejně jako jejich předchůdci stavbu jezuitské koleje v první polovině padesátých

⁴³ Vlasta Kratinová – Bohumil Samek – Miloš Stehlík, *Telč, historické město jižní Moravy*, Praha 1992.

⁴⁴ Josef Bláha – Lubomír Konečný, *K nejstarší historii města Telče*, in: Jaroslav Sedlár (ed.), *Umělecko-historický sborník*, 1985, s. 129-160.

let a zbudování kostela Jména Ježíš v letech šedesátých. Polovina 17. století byla také dobou, kdy se v Telči začalo objevovat baroko. Tato kniha je výjimečná tím, že se její autoři věnovali podrobně hmotné kultuře. Neomezili se jen na architekturu zámku, který svou pozoruhodností zastiňuje ostatní památky ve městě a strhával na sebe zájem všech předešlých badatelů. Značnou pozornost věnovali i domům a vzájemnému prolnutí jednotlivých slohů v jejich podobě, takže nelze mluvit o čistě renesančním náměstí, protože do jeho podoby se silně zapsalo baroko i pozdější stavitelské trendy. Pozornosti neušla ani výtvarná a sochařská díla a jejich autoři.

Z další literatury bych rád dále zmínil *Historický atlas měst České republiky*,⁴⁵ jehož desátý svazek je věnovaný městu Telči. Historický atlas v České republice vznikl podle vzoru historických atlasů zemí, jako jsou například Rakousko, Německo nebo Velká Británie. Česká republika se tak zařadila k zemím, které mohou předložit výsledky srovnávacích studií svých měst a městského osídlení. Unikátnost *Historického atlasu* tkví v jeho mezioborovosti. Každý svazek poskytuje pohled na město v jeho historických, urbanistických, hospodářských, demografických, politických a kulturních souvislostech. To vše přinesl s využitím kartografického materiálu a dalších tematických rekonstrukcí. K 17. století byla provedena rekonstrukce mapy telčského panství podle slavatovského urbáře z roku 1654.⁴⁶ Nechybí ani kopie mapy rybníků⁴⁷ a mapa telčského děkanátu.⁴⁸

K nejnovějším publikacím patří práce Jiřího Kroupy (nar. 1951) *Telč. Historické centrum*.⁴⁹ Stejně jako Richter a jeho žáci působí Jiří Kroupa v současnosti na Semináři dějin umění Filozofické fakulty Masarykovy univerzity v Brně. Cílem jeho práce bylo nastínit určité pracovní hypotézy, které by jednou mohly pomoci při řešení otázek, jejichž zodpovězení zatím není možné, a zhodnocení toho, co pro výzkum telčských dějin udělali předešní historikové a badatelé. Pozornost zaměřil hlavně na raně novověké památky, i když s upozorněním, že pro lepší pochopení dějin města je potřeba obrátit pozornost také k jiným stavbám. Kroupa také vyslovil naději, že by dnešní generace

⁴⁵ Kolektiv autorů, *Historický atlas měst České republiky. Svazek č. 10 Telč*, Praha 2001.

⁴⁶ Tamtéž, nestránkováno, mapový list č. 15.

⁴⁷ Tamtéž, nestránkováno, mapový list č. 2.

⁴⁸ Tamtéž, nestránkováno, mapový list č. 16.

⁴⁹ Jiří Kroupa (ed.), *Telč. Historické centrum*, Praha 2013.

mladých historiků mohla vytvořit syntézu telčských dějin, již jeho dílo být ještě nemůže.

2. Městská síť v Čechách a na Moravě v 16. - 17. století

V raném novověku město představovalo nejvyšší jednotku struktury osídlení, svébytný právní subjekt s určitou mírou kolektivních práv a povinností, který se řídil vnitřní samosprávou. Termín „město“ měl v této době již přesně vymezený význam.⁵⁰

Na začátku novověku měly Čechy relativně hustou síť měst a městeček. Jejich velikost byla spíše malá nebo střední, výjimku tvořilo pouze pražské souměstí. V socioprofesionální struktuře v nich převládala řemeslná výroba, zásobující místní nebo regionální trh, nad výrobou exportní. Města v Čechách ležela mimo významné obchodní cesty, postrádala dostatek levných vodních cest a po přesunutí jádra evropské ekonomiky na západ se ocitla na periferii, čímž se jejich nevýhoda znásobila. Kromě toho vyrostla městům silná konkurence v podobě režijního vrchnostenského velkostatku.⁵¹ V zájmu velkostatku sice byl rozvoj vrchnostenských měst a městeček, na druhé straně však velkostatek přebral řadu funkcí dříve vykonávaných měšťanstvem. Královským městům tak vyrostl silný konkurent, který využíval své mimoekonomické výhody.⁵²

Přesto se česká města v novověku rozrůstala a vznikala další. Vznik měst probíhal třemi způsoby. Za prvé mnoho vesnic bylo povýšeno na městečka a mnoho městeček na města. Za druhé došlo k vysazení nových měst a městeček na „zelené louce“. Za třetí došlo v Krušných horách a přilehlém Slavkovském lese k rozvoji těžby stříbra, cínu a mědi. Kolonisté sem přicházeli převážně ze sousedního Saska a svého vrcholu zde dosáhla kolonizace ve třicátých letech 16. století. Nejvýznamnějším centrem krušnohorské těžby byl Jáchymov, založený roku 1516. V roce 1533 měl 1200 domů a 18000 obyvatel, což z něj činilo druhé největší české město. Po rychlém vzestupu však přišel úpadek, roku 1601 město čítalo jen něco kolem 2000 obyvatel a

⁵⁰ Petr Vorel, *Rezidenční vrchnostenská města v Čechách a na Moravě v 15. - 17. století* Pardubice 2001, s. 69.

⁵¹ K dějinám a vývoji velkostatku například Eduard Maur, *Český komorní velkostatek v 17. století*, Praha 1976, týž, *Vývojové etapy českého feudálního velkostatku v období přechodu od feudalismu ke kapitalismu*, *Historická demografie* 7, 1981, s. 203-226, Václav Ledvinka, *Úvěr a zadlužení feudálního velkostatku v předbělohorských Čechách*, Praha 1985, týž, *Rozmach feudálního velkostatku, jeho strukturální proměny a role v ekonomice Českých zemí v předbělohorském období*, *Folia Historica Bohemica* 11, 1987, s. 103-137.

⁵² Eduard Maur, *Urbanizace Čech v raném novověku*, *Historická demografie* 25, 2001, s. 5-6.

méně než 500 domů. Po vyčerpání rudných, zejména stříbrných nalezišť a přílivu drahých kovů ze zámoří těžba poklesla a oblast se rychle vylidňovala. Mezi lety 1550 až 1570 došlo sice u nově objevených ložisek k zakládání nových měst a městeček, ale jejich význam nepřesáhl lokální úroveň a těžilo se zde krátce (Přebuz, Výsluní). V roce 1600 celá oblast upadala a místní obyvatelstvo muselo hledat obživu jinde, přesto se důsledkem kolonizační vlny vytvořila v Krušných horách relativně nejhustší síť měst a městeček v Čechách.⁵³ Dolování stříbra ožilo kolem roku 1500 i ve starých důlních centrech. Například Kutná Hora prožila nový stavební rozvoj a počet jejích obyvatel dosahoval až 18000.⁵⁴ Od poloviny 16. věku i zde těžba upadala a na začátku 17. století zcela ustala.⁵⁵

Těžba drahých kovů se také rozvíjela na severní Moravě. Dolování tu ožilo ve starých oblastech, jako bylo Staré Město na úpatí Kralického Sněžníku, ale objevily se rovněž oblasti nové na okraji Nížkého Jeseníku, kde se střediskem stala Ruda. O podporu těžby se zasloužili přední moravští pánové a také olomoucký arcibiskup Stanislav Thurzo. Činnost Thurzů byla spjatá s bankéřskou rodinou Fuggerů z Augšpurku, která vedle moravské těžby podporovala dolování v sousedním Slovensku. Fuggerové dokonce koupili Jeseník od Jana Thurza a vlastnili ho až do roku 1553. S úspěchem se jim podařilo obnovit těžbu zlata a stříbra.

Opětovného rozvoje se dočkaly Zlaté Hory, jež dosáhly největšího rozkvětu v první polovině 16. věku. Svým zlatem zásobovaly biskupskou mincovnu, protože náležely k biskupskému majetku. V 16. století se ještě dolovalo zlato, stříbro a železo v horách blízko Bruntálu.⁵⁶

Vzrůst počtu obyvatel zažila v 16. století i města, ve kterých se soustředila exportní řemeslná výroba. Jednalo se převážně o poddanská města do této doby vcelku bezvýznamná. Ekonomický rozvoj, závisející v první řadě na soukenictví, pozvedl lokality jako Frýdlant, Broumov, Lanškroun, Litomyšl, Tábor nebo Jindřichův Hradec. Z moravských měst přinesl rozvoj soukenictví prosperitu například Jihlavě.

⁵³ Tamtéž, s. 8.

⁵⁴ Josef Macek, *Jagellonský věk v českých zemích. Města*, Praha 1998, s. 27.

⁵⁵ Pavla Horská – Eduard Maur – Jiří Musil, *Zrod velkoměsta. Urbanizace českých zemí a Evropa*, Praha 2002, s. 83-84.

⁵⁶ Dušan Riedl, *Vývoj měst v Čechách a na Moravě*, Brno 1953, s. 122-123.

Významným vývozcem sukna se město stalo již ve druhé polovině 15. věku.⁵⁷ Jihlava prošla během 16. století a dvou následujících desetiletí 17. století velmi rychlým rozvojem. Počtem domů předstihla Brno a zaujala tak mezi moravskými královskými městy druhé místo za Olomoucí, která byla tehdy hlavním městem markrabství, byla jedním ze dvou míst, kde se pravidelně konaly zemské sněmy a soud a byla také místem, kde sídlil biskup. Olomouc měla tehdy asi 1200 až 1300 domů, z toho přibližně 600 uvnitř hradeb a 700 na předměstích.

Ještě v polovině 15. věku čítala Jihlava asi 500 domů, o sto padesát let později se jejich počet zvětšil o polovinu na 750 až 800 domů. Uvnitř hradeb stálo zhruba 560 domů, na předměstích, méně rozvinutých než v Olomouci, 190 až 200 domů. Druhé nejvýznamnější správní centrum Moravy, Brno, bylo na přelomu 16. a 17. století přibližně stejně velké jako Jihlava. Za hradbami však mělo méně než 500 domů a na předměstích kolem 250. Za těmito třemi městy se s větším odstupem řadilo Znojmo. Čtvrté největší moravské město mělo méně než 500 domů, 430 uvnitř hradeb a na málo rozvinutých předměstích něco okolo 60.⁵⁸

Počet domů ve městech známe celkem spolehlivě, počet obyvatel však musíme odhadnout pomocí matematického výpočtu. Pro raný novověk odhadují historikové 4 až 5 osob na jeden dům. Do tohoto počtu jsou zahrnuti jak příslušníci rodiny, tak i ostatní žijící ve městě v pronájmu. Brněnský historik Jaroslav Marek⁵⁹ odhadoval počet obyvatel Jihlavy v roce 1600 na 4600 až 7800. František Hrubý,⁶⁰ rovněž historik z Brna, se přikláněl k menšímu počtu a počet obyvatel odhadl na 6000. Olomouckých obyvatel čítal 10 000, z toho 6000 žijících v hradbách. Třetí město v pořadí obyvatel - Brno - mělo 4000 uvnitř hradeb a 1000 obyvatel vně. Čtvrté město - Znojmo - čítalo se vším všudy 4000 obyvatel. Poslední dvě královská města, páté Uherské Hradiště a šestý Uničov měla shodně 2500 obyvatel, z toho 2000 uvnitř hradeb. Uničov byl posledním a zároveň nejmenším královským městem na Moravě.⁶¹

⁵⁷ E. Maur, *Urbanizace*, s. 9.

⁵⁸ Renata Pisková a kol., *Jihlava. Historie, kultura, lidé*, Praha 2009, s. 266-267.

⁵⁹ Jaroslav Marek, *Společenská struktura moravských královských měst v 15. a 16. století*, Praha 1965, s. 27.

⁶⁰ František Hrubý, *Moravská šlechta roku 1619, její jmění a náboženské vyznání*, ČMM 46, 1922, s. 121-122.

⁶¹ R. Pisková a kol., *Jihlava*, s. 268-269.

Mezi královskými městy byl rozkvět Jihlavy zásluhou exportní výroby spíše ojedinělý. Královská města tehdy vyráběla převážně pro místní trh a jejich populace stagnovala.⁶² První polovina 16. století znamenala pro královská města postupnou ztrátu hospodářského zázemí, které tvořilo základ jejich moci. Jeho definitivní zánik přivodil král Ferdinand I. po potlačení stavovského odboje roku 1547. Po králově zásahu zmizel téměř městský stav v Čechách z politické scény jako aktivní činitel a oslabilo se postavení královských měst jako feudálních vlastníků.⁶³ Trestní opatření znamenala zásadní zlom v samosprávě a stavovském postavení českých královských a věnných měst. Represe zasáhly všechna královská města kromě Plzně, Českých Budějovic, Ústí nad Labem a měst na Moravě s výjimkou Jihlavy,⁶⁴ protože tato města zachovala věrnost králi. Moravská města se tak nerušeně vyvíjela dál na starším základu až do dalšího stavovského povstání.⁶⁵

Na Moravě v době vlády Ferdinanda I. došlo k povýšení 30 vesnic na městečko a udělení privilegia výročního trhu 120 městům. Uděleno bylo rovněž 40 privilegií na týdenní trhy. Za Ferdinandových nástupců povýšení a udělování privilegií citelně ubylo. Mezi léty 1564 až 1612 je na Moravě zaznamenáno jen 15 povýšení vesnic na městečko a udělení přibližně devadesáti výročních a dvaceti týdenních trhů.⁶⁶ Například Telč dostala v roce 1570 od císaře Maxmiliána II. právo pořádat čtvrtý jarmark⁶⁷ v den po Nanebevzetí Panny Marie (15. srpen), který pak Rudolf II. přeložil roku 1589 na den Narození Panny Marie (8. září).⁶⁸

Na začátku 17. století bylo na Moravě vedle šesti výše zmíněných královských měst asi 100 měst a městeček poddanských. Jejich velikost a hospodářský význam byl různý. Vedle vesnic s trhem a několika řemeslníky tu byla lidnatá a hospodářsky prosperující města jako Prostějov, Uherský Brod, Ivančice, Přerov a jiná města kdysi náležející ke královskému zboží.

⁶² E. Maur, *Urbanizace*, s. 9.

⁶³ P. Vorel, *Rezidenční vrchnostenská města*, s. 41-42.

⁶⁴ O postizích za účast na povstání blíže R. Pisková a kol., *Jihlava*, s. 249-250.

⁶⁵ Zdeňka Hledíková – Jan Janák – Jan Dobeš, *Dějiny správy v českých zemích. Od počátků státu po současnost*, Praha 2007. s. 217.

⁶⁶ Josef Válka, *Morava reformace, renesance a baroka*, Brno 1996. s. 41.

⁶⁷ SOKA Jihlava, AM Telč, inv. č. 27, stará sign. Rampula K 48.

⁶⁸ Tamtéž, inv. č. 31, stará sign. Rampula K 56.

Navíc ve městech jako byl Mikulov, Uherské Hradiště, Napajedla, Holešov, ale i menší jako Lomnice a Boskovice přispívaly k ekonomickému rozvoji početné židovské obce nebo sektáři imigrující sem z královských měst. Nábožensky tolerantní prostředí na Moravě podporovalo přistěhovalectví obyvatel do poddanských měst až ze vzdálených koutů Evropy. Do Ivančic se ve druhé polovině 16. století přistěhovalo každoročně asi 20 rodin. Do Uherského Brodu se v letech 1525 až 1620 přistěhovalo 180 rodin.⁶⁹

V porovnání s královskými městy zažila poddanská města a městečka v druhé polovině 15. a v 16. století bouřlivý rozvoj za vydatné podpory své vrchnosti. Zpravidla se nejednalo jen o města s textilní výrobou, ale řadila se mezi ně i centra nově vznikajících dominikálních trhů, správní střediska velkostatků, jimiž byla města s perspektivní řemeslnou výrobou. Patřila sem i některá města rezidenční. Tehdy docházelo k povyšování mnohých vsí na městečka a městeček na města. Povýšená města a městečka obdržela nová privilegia, nejčastěji to bylo privilegium tržní.⁷⁰

Naše poddanská města a městečka rozdělil Petr Vorel do čtyř typů. První typ byla města a městečka okrajového typu. Jednalo se spíše o městečka než města s minimálním významem, která se nalézala na okraji velkých panství a nesídlila zde vrchnost ani správa velkostatku. V raném novověku vznikala taková městečka v Čechách a na Moravě obvykle důsledkem slučování panství. Okrajová městečka produkovala potraviny pro vrchnostenské sídlo, nikoli pro trh. Druhý nejpočetnější typ městského osídlení představovala města a městečka lokálního typu. Fungovala jako správní a hospodářská centra menších panství. Měla větší význam ve svém okolí, protože se zde nebo v jeho blízkosti nalézalo vrchnostenské sídlo. Běžně se zde vyskytoval panský dvůr, mlýn, sladovna, pivovar a jiné, protože zásobovala jak místní trh, tak sídlo vrchnosti. Do této skupiny spadá většina vsí povýšených tehdy panovníkem na městečka na základě žádosti jejich vrchnosti. Třetím typem byla města nebo městečka středisková. Sem patřila města, která se důsledkem svého vývoje stala centry rozsáhlých panství, v nichž se nacházelo několik dalších periferních měst a městeček. Obvykle vrchnost vlastnila jen jedno velké panství. Poblíž města nebo přímo v něm se nacházelo reprezentativnější šlechtické sídlo, většinou to byl již nějaký zámek. Rovněž se tu nacházely vrchnostenské režijní podniky jako dvůr, pivovar a jiné. Dané

⁶⁹ J. Válka, *Morava*, s. 41-42.

⁷⁰ P. Horská, *Zrod*, s. 86.

město sloužilo jako centrum patřičného dominia. Takováto města si mohla jejich vrchnost zvolit za své sídelní město, čímž se dostáváme ke čtvrtému typu poddanských měst - městům rezidenčním. Rezidenční města plnila výše popsanou úlohu jako města středisková, na rozdíl od nich ale mnohem intenzivněji, a vrchnost takovému městu věnovala více péče. Architektonická stránka města byla mnohem výstavnější, ekonomický rozvoj bouřlivější, vyráběly se zde luxusní výrobky, proudilo sem zboží ze zahraničí, nejčastěji právě kvůli vrchnosti. Zvláštní postavení těchto měst plně záviselo na významu šlechtického dvora, který v nich sídlil. Vrchnostenským rezidenčním městem lze označit takové město, jež nějaké období sloužilo jako hlavní sídlo světské nebo církevní vrchnosti. Šlechtický dvůr, který zde sídlil na zámku, v sobě soustřeďoval správu více velkých panství patřící oné vrchnosti.⁷¹

Ve druhé polovině 16. věku, kdy se zintenzivnila angažovanost feudálů ve výrobní a obchodní sféře, se jejich vztah k městům v oblasti ekonomické a sociálně politické nepříznivě změnil. K ostrým sporům s vrchností došlo zvláště u těch měst a městeček, jejichž postavení se v předešlých letech zlepšilo. Důsledkem takových sporů byla snaha poddanských měst vykoupit se z poddanství a stát se královským městem. Vstup poddanských měst do třetího stavu měl mnoho podob, proto ho nelze hodnotit všeobecně. Ve většině případů vstup mezi královská města znamenal dovršení sociálního a ekonomického vzestupu z předešlého období. U horních měst šlo spíše o snahu koruny čelit všemi způsoby úpadku těžby.

Zajímavé je, že v případě rozvinutých poddanských měst, jako Jindřichův Hradec, čítající tehdy 445 domů, Český Krumlov se 333 domy nebo Frýdlant s 391 domy, bylo povýšení na královské město velmi ojedinělé. Tři zmíněná poddanská města se chtěla dostat mezi města královská, nebylo jim to však umožněno. Jindřichův Hradec se pokusil vymanit z poddanské závislosti po pražské defenestraci v květnu 1618. Další nepříznivý vývoj tomu ale zabránil. Naopak královským městem se stal Rakovník se 174 domy nebo Rokycany se 122 domy. Vykoupení z poddanství, eventuálně následný vstup do třetího stavu nezávisel jen na vůli samotného města a jeho měšťanů, ale také na příznivých vnějších okolnostech. Král nemohl mezi královská města přijmout ta, nad nimiž neměl bezprostřední vliv. Vstup do třetího stavu se týkal jen měst komorních, ať už je král získal koupí nebo vyplacením zástavy, jako tomu bylo v případě Rokycan, Rakovníka nebo Prachatic, odúmrtí jako Nový Bydžov či konfiskací v případě

⁷¹ P. Vorel, *Rezidenční vrchnostenská města*, s. 74-80.

Chomutova. Panovníkova pravomoc se rovněž vztahovala na ta města, která se z poddanství nebo zástavy vykoupila sama. V předbělohorské době k tomu docházelo často, avšak královskými městy se stala jen některá z těchto měst (např. Pelhřimov a Týn nad Vltavou).

Postavení měst vykoupených z poddanství, která nebyla mezi královská města přijata, bylo velmi zvláštní. Panovníkovi byla podřízena jinak než města královská, která byla spravována podkomořím, nebo komorní města, jež patřila přímo k některému komornímu velkostatku. Nejasný status takových měst byl řešený nahodile. Městskou radu někde dosazoval královský prokurátor, jindy si město s královým souhlasem zvolilo vrchnost, jež město chránila. Stav těchto měst byl jednoznačně vyřešen až jejich povýšením do třetího stavu, které se dělo po roce 1620, případně jejich prodejem nebo zástavou. Vyskytly se i takové případy, kdy město z nedostatku financí odstoupilo od smlouvy a začlenilo se opět mezi poddanská města.⁷²

V souvislosti s restrukturalizací královského majetku došlo ve druhé polovině 16. a na začátku 17. století k hromadnému vyplácení zastaveného majetku, které nikdy předtím ani potom nemělo obdoby. Tato okolnost umožňovala většině měst výkup z poddanství. Berní rula z roku 1654 evidovala královský majetek soustředěný do dvou velkých celků poblíž Prahy, brdského a polabského, aby je mohla snadno řídit česká komora. Z její strany byl výkup měst na vlastní náklad vítán, často jim i nabízen. Vykoupit se mohly i malé vsi jako například Bělá nad Radbuzou, dokonce se mohla vykoupit také korporativní sdružení poddaných.⁷³

Na území dnešní České republiky existovalo v polovině 16. století odhadem 41 královských a věnných měst, z nichž pouze šest bylo na Moravě, dále pak 700 poddanských a horních měst a městeček. Nejvýznamnější postavení mezi nimi zaujímala nadále Praha. Do roku 1547 zde často pobýval Ferdinand I., čímž se posílilo její postavení správního a rezidenčního centra. Po roce 1547 tu pobýval se svým dvorem jeho syn arcivévoda Ferdinand Tyrolský, ustavený jím za místodržitele. Do města se od počátku století stahovalo značné množství šlechticů, kteří si zde zakupovali domy a stavěli paláce. Život v Praze se pro ně stal pravidlem, ale pobyt na venkovském sídle byl spíše krátkodobou záležitostí spojenou obvykle s vyřízením nějakých

⁷² Eduard Maur, *Nová královská města ve druhé polovině 16. století*, in: Karel Malý (ed.), *Městské právo v 16. - 18. století v Evropě*, Praha 1982. s. 21-22.

⁷³ Tamtéž, s. 22-24.

záležitostí vlastních panství. Velký rozkvět zažila Praha v letech 1583-1612, kdy sem přesídlil Rudolfův dvůr spolu s centrálními úřady. Praha se tak stala hlavním městem habsburského soustátí. V těchto letech v ní žilo 60 000 obyvatel. Poté, co Matyáš přesunul dvůr zpět do Vídně, a zásluhou několika morových ran se počet obyvatel pohyboval mezi 45 000 až 50 000. Praha se tak řadila mezi nejlidnatější města střední Evropy, ačkoliv se evropským velkoměstům rovnat nemohla (např. Londýn se v letech 1500-1640 rozrostl z 50 000 na 400 000, Paříž na 200 000, Neapol na 200 000 obyvatel).⁷⁴

Ostatní česká a moravská města byla co do počtu obyvatelstva mnohem menší. Města s 5000 až 8000 obyvateli představovala v tehdejších poměrech velká města. Do této skupiny lze zařadit 10 až 12 lokalit. Jednalo se o Kutnou Horu, Jihlavu, Olomouc, Hradec Králové, Žatec, Klatovy, Tábor a Cheb, z poddanských měst o Strážnici, Prostějov a Chomutov. Do kategorie středních měst u nás patřila ta nad 1200 obyvatel. Jednalo se o většinu královských měst, ale náleželo sem i několik poddanských měst, především centra textilní výroby jako Frýdlant, Broumov, Jindřichův Hradec nebo Nový Jičín, z rezidenčních měst to byl například Český Krumlov, Litomyšl či Mikulov. Skupina nejmenších měst pod 1200 obyvatel se skládala z jednoho až dvou královských měst, některých královských horních měst, asi půlky měst poddanských a úplné většiny poddanských městeček. Při vyloučení drobných městeček zemědělského charakteru, kde se život obyvatel nelišil od vesnic, se odhaduje podíl městského obyvatelstva v populaci na 10 až 15%.

Přes viditelný rozvoj stály české země velikostí měst a podílem městského obyvatelstva, stejně jako celá střední Evropa, na pomezí rychle se rozvíjejícího západu a zaostávajícího zemědělského východu.⁷⁵

Zaostávání za západní Evropou pokračovalo i v 17. století. Těžkou ránu zasadila městům v Čechách a na Moravě třicetiletá válka, kvůli níž se města vylidnila, ubylo obydlených domů, některá města musela dokonce obětovat svá předměstí výstavbě opevnění, jiná zase byla přímo postižená válečnými akcemi. Například ve městech Písek (1620) a Nymburk (1634) část obyvatel vyvraždilo okupační vojsko. Zvláště na příhraniční města měla oslabující vliv emigrace nekatolického obyvatelstva (Litoměřice), byť nešlo o obecný jev a část obyvatel se po čase vrátila. Velké populační

⁷⁴ P. Horská, *Zrod*, s. 86.

⁷⁵ Eduard Maur, *Dějiny obyvatelstva českých zemí*, Praha 1996, s. 99-100.

ztráty obecně způsobily epidemie, které s sebou přinesly pobyty vojsk obou stran. Největší ztráty zapříčinil pravý mor, jenž udeřil v letech 1624 až 1626, 1631 až 1635, 1639 až 1640 a 1648 až 1649. Mimořádně nepříznivý populační vývoj měst započal již na přelomu 16. a 17. věku, jak dokazují historicko-demografické výzkumy, válka ho pouze prohloubila.⁷⁶

Za války města rovněž zchudla, úpadek nebyl všude přímočarý. Praha ve dvacátých a třicátých letech dokázala profitovat z válečných událostí v sousedních zemích a značnou měrou nahradit tradiční zahraniční centra dálkového obchodu. Přesto kvůli válečným dopadům a skutečnosti, že už zde definitivně nesídlil panovník, čítala její populace v polovině 17. století jen 26 500 lidí. Kromě Prahy dokázala z válečných událostí těžit a mírnit tak jejich dopad také města v pohraničí s rozvinutou exportní textilní remeslnou výrobou. Jinak však česká a moravská města, převážně orientovaná na místní trh, postihlo vylidnění a zchudnutí venkova nebo země jako celku. Královská města navíc poznamenalo zabavení pozemkového majetku panovníkem jako trest za účast na českém povstání, mimo to byla zatížena neúměrnými daněmi a z války vyšla velmi zadlužená. Bídny stav našich měst dokládají počty zpustlých domů v prvních katastrofách vzniklých v polovině 17. století. Podíl pustých domů v českých královských městech tvořil podle berní ruly z roku 1654 značných 35,5%. Ztráty, které utrpěly vesnice a městečka, jsou odhadnuty na 12%, přičemž u poddanských měst na 22%. Na Moravě v roce 1657 připadalo podle první lánové vizitace 33% pustých domů na vesnice a městečka a 27,5% na města. Úbytek domů doprovázel i úbytek obyvatel, o tom není sporu, nebyl však všude stejně úměrný. Tento nepochybně tvrdý zásah do vzestupu městského vývoje překonávala hůře města královská v porovnání s poddanskými. Poddanským městům k opětovnému rozkvětu pomohla podpora jejich vrchnosti. Na začátku sedmdesátých let 17. století bylo již výjimkou, aby poddanské město nebo městečko mělo méně obydlených domů než před válkou.⁷⁷

Podle berní ruly se v Čechách nacházelo v polovině 17. věku (bez Kladska a Chebska) 138 měst, při započtení Prahy jako celku, a 393 městeček. Berní rula ale označuje za vsi lokality vedené v pramenech z 16. století a někdy i v pramenech pozdějších z 18. století jako městečka, takže tato čísla nejsou konečná. V potaz je nutné vzít také lokality, dříve vsi povýšené v druhé polovině 16. nebo první

⁷⁶ P. Horská, *Zrod*, s. 88.

⁷⁷ Tamtéž, s. 88-89.

polovině 17. století na městečko, ale po třicetileté válce vedené v berní rula opět jako vsi. Rovněž je potřeba brát v úvahu výskyt lokalit povýšených v 16. věku na městečko nebo jako městečko založených, kdy se povýšení nezdařilo a obce jsou uváděny jako vsi již před rokem 1620. Od městeček, která poklesla na ves během třicetileté války, je nelze s jistotou úplně odlišit, neboť je nemožné zjistit, kdy u nich došlo k poklesu významu. Každopádně je jisté, že v 16. století bylo u nás nejméně o čtyřicet městeček víc, než tvrdí berní rula. Hustota urbanizace v Čechách 17. věku byla poměrně vysoká. K jednomu městu nebo městečku připadalo v průměru území necelých 100 km². Jinými slovy náležel k nim v průměru čtverec venkovského zázemí 10 x 10 km. Malou rozlohou se české země řadily k vysoce urbanizovaným regionům v Evropě, když však přihlídneme k velikosti měst, už to tak úplně neplatí.⁷⁸

Pomocí berní ruly lze rovněž odhadnout podobu měst těsně před vypuknutím třicetileté války. Ze 138 českých měst lze přiznat naprosté většině statut města pouze s velkými rezervami. Přihlídneme-li k historicko-demografické literatuře, která někdy označuje město jako obec s nejméně 2000 obyvateli, dala by se většina měst zařadit pravděpodobně více do kategorie městeček. Pro tento druh sídliště s omezenou autonomií se v 16. století začal používat termín městys. Za předpokladu, že na jeden dům připadalo ve městech 10 obyvatel, což je hodně zjednodušený výpočet, tak výše zmíněnému kritériu odpovídá jen 40% měst. Toto kritérium nespĺňují ani všechna královská města.

Těsně před vypuknutím třicetileté války měla česká města nejčastěji 101 až 200 domů. Kvantitativně takové město nespĺňovalo kritérium „městskosti“. Z celkového počtu 138 českých měst patřilo 58 (42%) do této kategorie, kam patřilo navíc ještě 23 „neměstských“ měst, jež měla k takovému označení hodně daleko. Čítala totiž maximálně 100 domů. Jednalo se o města vrchnostenská, často správní střediska na panstvích (Hořovice, Bechyně) nebo města horní (Čistá, Stříbrné Hory u Nalžov). V této skupině nenajdeme žádné královské město, kromě Karlových Varů, které coby lázeňské město zaujímal zvláštní postavení. Statut města byl těmto lokalitám udělen nejspíše v očekávání ekonomického růstu (zatím nesplněného), anebo z prestižních důvodů.

Skupinu měst se 101 až 200 domy tvořila hlavně poddanská města (Milevsko, Pacov), nalezneme tu však i města královská a věnná, jež se ekonomicky zatím příliš

⁷⁸ E. Maur, *Urbanizace*, s. 13-14.

nerozvinula a jejichž význam nepřesáhl blízké okolí města (Pelhřimov, Jaroměř). Hojně zastoupená zde byla města horní. Lze říci, že právě typické vrchnostenské město mělo mezi 100 až 200 domy. Šlo tedy o lokalitu nespĺňující kvantitativní požadavky městskosti.

Města s 201 až 300 domy představovala druhou nejpočetnější skupinu českých měst. Z výše zmíněného počtu sem patřilo 33 měst (24%). Poměr královských a věnných měst na jedné straně, k nimž se řadily Nymburk, Čáslav, Německý Brod, Stříbro či Beroun, a mezi městy poddanskými (Soběslav, Liberec, Turnov, Polná atd.) byl vcelku vyrovnaný. Spadalo sem i několik královských měst, později panovníkem zastavených nebo prodaných šlechticům (Tachov, Vodňany, Prachatice). Zbylá města patřila k horním (Rudolfov, Krásno, Příbram). Zásluhou nepřesného započtení (vynechání pustých domů) náležela do této skupiny některá města, která by spíš zapadala do skupiny následující (Slaný, Domažlice, možná Plzeň).

Třetí skupinu zahrnutou jenom 10 lokalitami (7%) tvořila města s 301 až 400 domy. Šlo například o Most (394), Mladou Boleslav (370), Žatec (367) nebo České Budějovice (357).

Do čtvrté skupiny s počtem domů nad 400 je možno zařadit 14 měst (10%). Skupinu uzavírala Praha, respektive pražské čtyřměstí, s 2768 domy. Po započtení domů, z nichž se neplatila daň, jako byly špitály, kláštery, školy atd., vzroste počet na 3112. Druhé největší město, Kutná Hora, mělo 819 domů, třetí Hradec Králové 716. Za těmito dvěma městy následovala Roudnice nad Labem s 540 a Jáchymov s 532 domy. K Jáchymovu ale byly připočteny okolní hornické osady. Bez nich by zde bylo jen 473 domů. Dále následovala poměrně početná skupina měst mezi 401 a 500 domy. Patřily sem Litoměřice (494), Litomyšl (484), Kadaň (454) či Horní Slavkov (436). Ve skupině měst nad 400 domů převládala jednoznačně města královská (včetně horních), patřila sem rovněž některá města vrchnostenská (Česká Lípa, Litomyšl).⁷⁹

Valná většina českých městeček byla před vypuknutím třicetileté války osídlením malé rozlohy. Pouze 45 z celkového počtu 393 mělo před třicetiletou válkou víc jak 100 domů a jen dvě více než 200. Městečka s více než 100 domy se nacházela nejvíce v severních, severozápadních a severovýchodních Čechách. Rozvoj městeček v těchto regionech byl možný díky textilní výrobě. Severočeská městečka mohla opřít svůj rozvoj o podhorské či horské „přádlácké“ vsi s velkým počtem domů, který se

⁷⁹ Tamtéž, s. 17-20.

rychle zvyšoval. Do této skupiny se rovněž řadila městečka v Krušnohoří, jejichž obyvatelé byli v této době nuceni hledat po úpadku těžby nový zdroj obživy. Vyskytly se tu však okolnosti, které určily specifickou vývoje některých městeček. Za zmínku stojí například Lovosice. Jejich majitelé se pokusili vytvořit z nich významné centrum labského obchodu s obilím a vytvořit tak konkurenci Litoměřicím, tradičnímu obchodnímu centru s tímto zbožím.

Kromě výše zmíněných tří oblastí se s městečky nad 100 domů nesetkáme, anebo jen velmi vzácně. Velká absence městeček byla ve středních Čechách. Mohla za to mimořádná pozice Prahy, která bránila nejen rozvoji městeček, ale také měst, včetně královských. Výjimku tvořila Kutná Hora, jejíž rozvoj umožnilo hornictví. Příčinou rozdílné velikosti městeček v jednotlivých krajích byla rozdílná struktura vesnického osídlení a odlišná ekonomická dynamika regionů. Na jihu, jihozápadě a jihovýchodě Čech převládaly malé vesnice (hlavní oblasti vnitřní kolonizace z 11. a 12. století) a tomu odpovídala i menší rozloha městeček.

Projevovaly se rozdíly zejména mezi oblastmi protoindustriálními a oblastmi s tržním zemědělstvím na jedné straně a na druhé straně zaostávající jižní části země. Odlišnost městské sítě jednotlivých regionů se objevila i v jiných měřítkách. V lokalitách, kde chyběla městečka nad 100 domů, byla hojně zastoupena městečka do 50 domů. V severních Čechách tento druh osídlení místy vůbec neexistoval. Litoměřický kraj měl taková městečka (z 21) jen dvě (Levín s 35 a Stvolínky se 49 domy), kdežto Čáslavský kraj z 34 městeček 27 (například Čestín s 31 domy, Dolní Kralovice s 20 domy, Kácov s 39 domy). Do skupiny s 51-100 domy v tomto kraji patřilo šest městeček (například Čechtice s 61 domy, Česká Bělá 75, Havlíčkova Borová s 61 domy) a do skupiny s počtem domů nad 100 pouze jediné město, Humpolec se 142 domy. Právě v oblastech, kde měla městečka malý počet domů, se hojně vyskytovala ta, v jejichž případě byl status městečka pouhou formalitou, protože neměla více jak dvacet domů. Mnoho z nich bylo ve skutečnosti podhradími povýšenými na městečko z prestižních důvodů, i když nutné velikosti pro takové označení nikdy nedosáhla. Nejmenší Křemže měla jen 6 domů, následoval Český Šternberk s 9 domy, Podhradí s 10 domy, Borovsko, Vysoký Chlumeč a Vrábí s 11 domy atd.

Obvyklý počet domů v městečkách byl 21 až 100. Tato kategorie byla nejpočetnější, přičemž v protoindustriálních severních Čechách převažovala městečka větší, kdežto na zaostávajícím jihu Čech menší. Strukturu městeček určovaly skutečné

ekonomické potřeby. Potřebný byl dobře fungující trh, aby městečko zásoboval zemědělskými produkty, důležité bylo případné vybudování správního centra panství nebo jenom prestiž. Ekonomicky nejvíce prosperující městečka se svou velikostí blížila průměrným městům a předháněla ta nejmenší. V právním postavení však nadále zůstala plně nerozvinutými městskými obcemi. Některá z nich se dočkala povýšení po roce 1620. Shrňme-li to, tak můžeme říci, že ve skupině do 100 domů se královská města téměř nevyskytovala, ale převažovala zde poddanská města a městečka, stejně tak i ve skupině do 200 domů. Skupina s 201 až 300 domy byla z hlediska skladby vcelku vyrovnaná a ve skupině největších měst, s počtem domů nad 400, měla královská města jasnou převahu.⁸⁰

Je ovšem ještě nutné upozornit na skutečnost, že ne na všech panstvích se nacházela města a městečka. Existovala panství, kde byla přímým odběratelem výrobků sama vrchnost nebo jejich odbytiště bylo ve městech sousedních panství, či nejbližšího městečka zastaveného vlastníkovu panství. Vlastní město nebo městečko ve většině případů postrádaly drobné rytířské statky asi tak s 10 vesnicemi. Vyskytovala se však i panství větší, kde nebylo žádné město ani městečko zastoupeno (např. na Prácheňsku panství Čestice s 21 vesnicemi, panství Drahenice s 18 vesnicemi, panství Libějovice se 40 vesnicemi atd.).⁸¹

Jak již bylo řečeno výše, omezovala vrchnost ve druhé polovině 16. století ekonomickou podporu svých poddanských měst. Toto omezení se ale nedotklo všech měst. Města, která si jejich vrchnost vybrala jako své sídlo a vystavěla si v nich rezidenci, se bouřlivě rozvíjela dále. Rozvoj dvorské kultury a života zvyšoval okázalost rezidencí, stejně tak jako měst, jež je obklopovala. Tento jev lze nejvíce spatřit v Českém Krumlově, který se stal opravdovou šlechtickou rezidencí teprve ve chvíli, kdy Vilém z Rožmberka vstoupil do politiky. Stejný obraz poskytne vývoj Bechyně a později Třeboně, jako rezidencí mladšího Vilémova bratra Petra Voka z Rožmberka, nebo Telče, jež byla moravským sídlem pánů z Hradce.⁸²

Mezi nejvýznamnější šlechtické rezidence se Telč řadila v padesátých až osmdesátých letech 16. století.⁸³ V těchto letech byla sídlem hradecké sekundogenitury.

⁸⁰ Tamtéž, s. 21-23.

⁸¹ Tamtéž, s. 24.

⁸² P. Vorel, *Rezidenční vrchnostenská města*, s. 159.

⁸³ Tamtéž, s. 205.

Smlouva uzavřená v září 1550 mezi bratry Jáchymem (1526-1565) a Zachariášem (1527-1589) rozdělila hradecké dominium na dva celky. Mladší Zachariáš obdržel menší část českých držav (rychty v Kunžaku, Strmilově a Člunku) a panství Telč na Moravě, v němž se nacházela města Telč a Slavonice, městečko Želetava, hrad Roštejn a patronát nad klášteřem v Nové Říši.⁸⁴ Počátek přerodu středověké Telče v honosné rezidenční město s výstavným zámekem a měšťanskými domy však musíme hledat v době, která uzavření smlouvy předcházela o dvě desetiletí. V roce 1530 postihl město požár, jemuž padla za oběť jihozápadní část vnitřního města. Tato pohroma znamenala impulz pro stavební práce. Od tohoto roku po následující dvě desetiletí pronikaly do Telče pozvolna nové stavební prvky. V úplných počátcích je sem přinášeli stavitelé a kameníci z nedalekých Slavonic.⁸⁵ Jejich práce vycházela ze zdejší gotické tradice, kterou obohacovali novými architektonickými prvky. Svůj um využili při stavbách měšťanských domů a počáteční přestavbě telčského zámku. Mezi léty 1535-1555 lze předpokládat vznik podloubí u domů na náměstí. Krytý průchod, jímž se dalo projít téměř okolo celého náměstí, jistě ocenili všichni obyvatelé města jako snadný úkryt před nepřízní počasí. Loubí nejen zvětšilo obytnou plochu pater domů, ale lépe jím byl chráněn vstup do nich, zmenšilo rozlohu náměstí a vyrovnalo linii fasád měšťanských domů. Nejlépe to bylo vidět na severovýchodní straně náměstí, kde 26 domů utvořilo tzv. velké loubí. Iluze jednolitého bloku domů vznikla definitivně až v polovině 16. věku. Vrcholný rozkvět renesančního stavitelství a kultury nastal až s vládou již zmíněného Zachariáše z Hradce. Ve svých čtyřiašedesáti letech se Zachariáš v letech 1551-1552 zúčastnil výpravy české šlechty do Itálie,⁸⁶ kde se blíže seznámil s italskou kulturou a renesanční architekturou. Poté, co se vrátil z výpravy, započal s přestavbou hradu, z něhož vybudoval jedno z nejrepresentativnějších moravských sídel. Stavební práce se nejprve soustředily na středověký hrad. Současně s nimi začala výstavba severního paláce, jenž byl v roce 1561 dokončen. To vše ještě pod vedením mistrů ze Slavonic. Na místě staršího stavení vyrostl o sedm let později již plně pod taktovkou italských mistrů jižní palác. Za jednoho z autorů stavby lze považovat Antonia Ericera,

⁸⁴ Václav Ledvinka, *Rezidence a dvůr Zachariáše z Hradce v Telči (1550-1589)*, in: Václav Bůžek (ed.), *Život na dvoře a v rezidenčních městech posledních Rožmberků (= Opera historica 3)*, České Budějovice 1993, s. 199-213, zde s. 201-202.

⁸⁵ Jaroslav Sedlář – Jitka Sedlářová, *Slavonice*, Praha 1973.

⁸⁶ Jaroslav Pánek, *Výprava české šlechty do Itálie v letech 1551-1552*, České Budějovice 2003².

který se rovněž podílel na stavbách pánů z Hradce v Praze nebo v jejich jihočeské rezidenci Jindřichově Hradci. Ve východní části zámeckého areálu, v místech, kde původní hrad odděloval od města vodní příkop, vznikla zámecká zahrada. Zároveň s ní došlo do roku 1580 k úpravě Malé brány a spojení obou paláců arkádami. Stavební úpravy trvaly třicet let a úplného dokončení se dočkaly až za Slavatů.⁸⁷

Architektonické změny se dotkly také městské zástavby. Rozloha domů vycházela ze středověkých parcel. Stavbou podloubí se jejich prostor rozšířil směrem na náměstí. Zadní části parcel se později začaly vyplňovat hospodářskými budovami nebo obytnými příbytky. Do domu se dalo vejít vchodem z náměstí. Přízemní část domu sloužila ke skladování, provozování řemesla a zároveň se z ní dalo vejít do zadní části parcely, sklepení či do horního patra. V přízemí se obvykle nacházela zadní komora, černá kuchyně, další komory a klenuté sklepy. Do náměstí směřoval krám. Z dolní síně vedly schody do horního patra, kde měl měšťan obytnou světnici, nejčastěji se dvěma okny. Vedle ní se nacházela komora s jedním oknem. Mohly se tu nacházet i další pokoje a komůrky. Dům završovala půda. Vnější tvář domů tvořila sgrafitová fasáda nebo malba.⁸⁸ Tak například roku 1555 ozdobila sgrafitová fasáda dům čp. 61, jehož vlastníkem byl pekař Michal.⁸⁹ Začátkem sedmdesátých let se přestavby v renesančním stylu dočkala i městská radnice.⁹⁰ Na konci sedmdesátých let doznalo změny okolí kostela sv. Ducha. Zachariáš z Hradce přesunul městský špitál z nevyhovující budovy na Staré Město, kde mu vystavěl novou. V roce 1586 se město zavázalo, že bude špitál spravovat.⁹¹

Měšťané sídlící ve vnitřním městě, které se odjakživa členilo na dva urbanizační celky, náměstí označované jako „Město Telč“ a ulici označovanou jako „ulice“ (dnešní ulice Hradební a Seminářská), se živili hlavně obchodem, provozováním řemesel, šenkováním nápojů a výjimečně i ubytováním návštěvníků města nebo zámku. Z řemeslníků bychom našli v této době na náměstí krejčí, pekaře, perníkáře nebo ševce. Stejná řemesla vykonávali lidé také v „ulici“, jež se rozprostírala jižněji a s náměstím ji spojovala úzká ulička, kde mělo své místo několik masných krámů. V „ulici“ se také

⁸⁷ Kol., *Historický atlas*, nestránkováno.

⁸⁸ Tamtéž.

⁸⁹ M. Drdáký, *Proměny*, s. 291.

⁹⁰ Pavel Borský, *Stavební vývoj radnice v Telči*, in: Martina Veselá (ed.), *Památky Vysočiny*, Jihlava 2012, s. 57-73.

⁹¹ SOKA Jihlava, AM Telč, inv. č. 28, stará sign. Rampula K 53.

nacházela jediná městská lazebna. Své místo zde rovněž měla i panská kuchyně, jež se roku 1655 přesunula do domu na náměstí, který pro ni zakoupilo město.⁹² Jako první obdrželi cechovní řád řezníci roku 1490⁹³ od Jindřicha IV. z Hradce (1452-1507), který Zachariáš z Hradce v roce 1586 polepšil.⁹⁴ Po řeznících vznikly v Telči během první poloviny 16. věku cechy ševců, koželuhů⁹⁵ a tkalců.⁹⁶ Ve druhé polovině 16. století následovaly cechy provazníků (1556), krejčích (1563)⁹⁷ a kožešníků (1578).⁹⁸ Ze znaků, které si majitelé domů nechali vytesat do hlavic sloupů podpírajících loubí, bylo možné poznat, jaké řemeslo vykonávají.⁹⁹ Jeden z takových dobře zachovaných znaků lze spatřit na domě čp. 8. Držitelem domu byl Štěpán řezník, který zastával úřad konšela či purkmistra a zároveň je roku 1557 doložený jako první primátor města Telče.¹⁰⁰ Řada měšťanů si na živobytí vydělávala vařením a prodejem piva. Pivo se vařilo v domech čp. 25¹⁰¹ a 49,¹⁰² jež měla téměř po celé 16. století v držení rodina Ruthů. Někdy ke konci první poloviny 16. věku započal s vařením piva Ondřej sládek v domě čp. 51.¹⁰³ Vaření piva je do počátku 17. století evidováno i v domě čp. 66.¹⁰⁴ Lorenc Ondráček, který se na tento dům přiženil, odváděl ročně vrchnosti ze sladovny úrok 8 grošů.¹⁰⁵ Vlastní sladovnu a chmelnici vlastnil větší počet měšťanů. Domy na náměstí a v „ulici“ obývali vedle měšťanů také panští úředníci a další služebníci telčských pánů,¹⁰⁶

⁹² Tamtéž, inv. č. 264, kart. 2, stará sign. Rampula 188.

⁹³ MZA Brno, F 239 Telč, inv. č. 3, fol. 285-287.

⁹⁴ Tamtéž.

⁹⁵ Tamtéž, fol. 289-290.

⁹⁶ Tamtéž, fol. 300-301.

⁹⁷ Tamtéž, fol. 292-296.

⁹⁸ Tamtéž, fol. 287-289.

⁹⁹ Kol., *Historický atlas*, nestránkováno.

¹⁰⁰ M. Drdácký, *Proměny*, s. 51.

¹⁰¹ Tamtéž, s. 126.

¹⁰² Tamtéž, s. 230.

¹⁰³ Tamtéž, s. 241.

¹⁰⁴ Tamtéž, s. 314.

¹⁰⁵ MZA Brno, G 263 Podstatští-Lichtenštejnové, inv. č. 389, fol. 7.

¹⁰⁶ Kol., *Historický atlas*, nestránkováno.

například Kašpar Ondráček, syn zmíněného Lorence Ondráčka, byl zámeckým purkrabím.¹⁰⁷

V roce 1576 koupil Zachariáš z Hradce dům čp. 71, zbořil jej a místo něho vybudoval panskou sýpku, jejíž budovu spojil se zámkem a Dolní bránou.¹⁰⁸

Z prvního dochovaného urbáře, který pochází z roku 1582, víme, že uvnitř telčských hradeb se nacházelo 107 domů¹⁰⁹ a na pěti předměstích 146 domů.¹¹⁰ Telč tak lze zařadit do skupiny měst s 201-300 domy. O Zachariášově velkém zájmu o své panství svědčí dva zachované urbární sumáře napsané jeho rukou v letech 1577 a 1582.¹¹¹ Počet usedlých v sumáři z roku 1577 je 300.¹¹² Stejný počet je uveden i ve výše zmíněném urbáři.¹¹³ Druhý sumář, který je datován také rokem 1582, uvádí počet usedlých o dva vyšší.¹¹⁴ První ze sumářů obsahuje rovněž instrukce, jež ve druhém sumáři chybí.¹¹⁵ Druhý dochovaný urbář je datovaný rokem 1590. Ze zápisů je patrný mírný vzrůst počtu domů ve městě na 276, z toho 102 domů¹¹⁶ bylo ve vnitřním městě a ostatních 174 domů na předměstích.¹¹⁷ Na počátku 90. let 16. století měla Telč 268 usedlých.¹¹⁸ V urbáři se vyskytují přípisy ze 17. století.

Na hradeckém dominiu dosáhla urbanizace v 16. století modelu velkostatku se dvěma městskými středisky. První z nich bylo vždy dominantní, hospodářsko-tržní a správní, případně rezidenční, zatímco druhé sekundární pouze hospodářsko-tržní. K této

¹⁰⁷ M. Drdáký, *Proměny*, s. 314.

¹⁰⁸ Tamtéž, s. 338.

¹⁰⁹ MZA Brno, G 263 Podstatští-Lichtenštejnové, inv. č. 389, fol. 12.

¹¹⁰ Staré město 21 domů, Předměstí za hrází u veliké brány 20 domů, Předměstí u veliké brány 54 domů, Štěpnice 27 domů, Nové město 24 domů.

¹¹¹ SOA Třeboň, pobočka Jindřichův Hradec, Rodinný archiv pánů z Hradce, inv. č. 423, tamtéž, inv. č. 424. Oba sumáře jsou dnes přístupné v digitální podobě na <https://digi.ceskearchivy.cz>.

¹¹² Tamtéž, fol. 2.

¹¹³ MZA Brno, G 263 Podstatští-Lichtenštejnové, inv. č. 389, fol. 22.

¹¹⁴ SOA Třeboň, pobočka Jindřichův Hradec, RA pánů z Hradce, inv. č. 424, fol. 2.

¹¹⁵ Jan Řezníček, *Moravské a slezské urbáře*, Praha 2002, s. 286-287.

¹¹⁶ MZA Brno, G 263 Podstatští-Lichtenštejnové, inv. č. 390, fol. 1-9.

¹¹⁷ Staré Město 22, Předměstí za hrází u veliké brány 36, Předměstí u veliké brány 54, Nové Město 31 a Štěpnice 32.

¹¹⁸ MZA Brno, G 263 Podstatští-Lichtenštejnové, inv. č. 390, fol. 23.

dvojici patřilo vždy jedno nebo více městeček, která obstarávala lokální tržní a zemědělsko-řemeslné výrobní funkce. Na telčském panství to byla města Telč a Slavonice (208 domů)¹¹⁹ s městečky Kunžak (118 domů),¹²⁰ Mrákotín (38 domů),¹²¹ Strmilov (105 domů),¹²² Studená (51 domů)¹²³ a Želetava (88 domů).¹²⁴ Důvody takové duality jsou pravděpodobně v historické územní genezi velkostatků, v komunikační situaci nebo v příhraniční poloze.¹²⁵

¹¹⁹ Tamtéž, inv. č. 389, fol. 150.

¹²⁰ Tamtéž, fol. 165.

¹²¹ Tamtéž, fol. 34.

¹²² Tamtéž, fol. 185.

¹²³ Tamtéž, fol. 51.

¹²⁴ Tamtéž, fol. 139.

¹²⁵ Václav Ledvinka, *Poddanská města a městečka na panstvích jihočeských Vítkovců v 16. a počátkem 17. století*, in: Marie Macková (ed.), *Poddanská města v systému patrimoniální správy*, Ústí nad Orlicí 1996. s. 173-183, zde s. 177.

3. Telč v 17. století

3.1 Slavatové v Telči

Když v roce 1589 zemřel Zachariáš z Hradce, aniž zanechal mužského dědice, přešla Telč na jeho synovce Adama II. z Hradce (1549-1596), nejvyššího kancléře a od roku 1593 nejvyššího purkrabí Českého království. Město tím na následující století pozbylo povahy vrchnostenského sídelního města a sloužilo jen jako správní centrum telčského panství. V následném období město stagnovalo, nejprve důsledkem neutěšené finanční situace hradeckého rodu, kdy Adamův syn Jáchym Oldřich (1579-1604) musel odprodat část rodinného zboží, aby zastavil dotírající věřitele, potom vlivem politických zmatků prvních dvou dekád 17. století a následným válečným konfliktem – třicetiletou válkou.¹²⁶

Za krátké vlády Jáchyma Oldřicha z Hradce došlo v Telči roku 1601 k potvrzení cechovních artikulů cechů zámečnického, truhlářského a sklenářského.¹²⁷ O dva roky později potvrdil Jáchym Oldřich ještě artikuly společného cechu pekařského, hrnčírského a mlynářského.¹²⁸ Od útlého dětství vážně nemocný Jáchym Oldřich zemřel již 25. ledna v roce 1604.

Dědičkou odprodejem zmenšeného, ale přesto stále rozsáhlého dominia se stala Lucie Otýlie, mladší sestra zemřelého Jáchyma Oldřicha. Lucie Otýlie byla od roku 1602 provdaná za svého vzdáleného a nepřilíš majetného příbuzného Viléma Slavatu z Chlumu a Košumberka (1572-1652).¹²⁹ Ačkoliv se Slavatové stali pány hradeckých panství již roku 1604, neměl by být tento rok považován za nějaký převratný mezník. Vilém Slavata a Lucie Otýlie se snažili o zachování kontinuity a plynulého pokračování v odkazu pánů z Hradce.¹³⁰

¹²⁶ V. Kratinová, *Telč*, s. 103.

¹²⁷ MZA Brno, F 239 Telč, inv. č. 3, fol. 298-300.

¹²⁸ Tamtéž, fol. 296-298.

¹²⁹ V. Kratinová, *Telč*, s. 103.

¹³⁰ Petr Maťa, *Zrození tradice (Slavatovské vyústění rožmberského a hradeckého odkazu)*, in: Václav Bůžek (ed.), *Poslední páni z Hradce (= Opera historica 6)*, České Budějovice 1998, s. 513-552.

Přestože Vilém Slavata rozhodoval o všem důležitém, byla opravdovým majitelem hradeckého dominia Lucie Otýlie.¹³¹ Vilém vlastnil pouze panství Stráž, které obdržel od Lucie Otýlie darem jako náhradu za nevyplacené věno.¹³² Od roku 1604 vlastnila Lucie Otýlie hradecké a telčské panství s hlavními centry v Jindřichově Hradci a Telči. Telč zůstala i nadále centrem moravské části dominia.¹³³ V tomtéž roce Lucie Otýlie potvrdila řád společnému cechu bednářů, kovářů, kosařů a kolářů.¹³⁴ K počátkům vlády každého velmože patřilo holdování jeho poddaných, poté Lucie Otýlie obnovila rady ve všech městech a městečkách.¹³⁵ V dubnu 1606 obdržela Telč od Lucie Otýlie potvrzení všech dosavadních práv a svobod.¹³⁶ Přestože největší dluhy splatil ještě Jáchym Oldřich, bylo dominium stále zadlužené. Neutěšená finanční situace vedla ke snahám zlepšit hospodaření na statcích a zvýšit tak výnosy z nich plynoucí, aby se celkové zadlužení dále zmírnilo.¹³⁷

Sňatkem s Lucií Otýlí získal Vilém Slavata velkou prestiž, jež si hradecký rod vybudoval v předešlých stoletích. Podle toho se také odvíjela jeho politická kariéra. V roce 1604 převzal po zemřelém Jáchymu Oldřichovi úřad karlístejnského purkrabí, roku 1611 dosáhl úřadu dvorského sudí, o rok později stanul ve funkci prezidenta v čele

¹³¹ Kristýna Míchalová, *Ženy posledních pánů z Hradce*, Praha 2007, (=Diplomová práce na Filozofické fakultě Karlovy univerzity v Praze), s. 100.

¹³² Tamtéž, s. 93-94.

¹³³ Tamtéž, s. 99.

¹³⁴ „*Já, Lucie Otylie Slavatová z Hradce, na Hradci, Telči, a Stráži, i s erby svými a budoucími potomky, paní a pravá dědička panství teleckého, známo činím tímto listem obecně přede všemi, kdežkoliv čten anebo čtoucí slyšen bude, a zvláště tu, kdež náleží, jakož jsem poníženyými prosbami od starších mistrův řemesla bednářského, kovářského, kosařského a kolářského, poddaných mých věrných milých z města mého Telče, žádána, abych jim pořádky, kteréž v cechu svém mají, jich i s předky svými užívali a užívají, jako paní jejich dědičná v artikulech dole psaných tímto listem znovu potvrdila tak, aby tím snáze na budoucí časy živnost svou mohli provozovati a se v svornosti (poněvadž řemeslo zámečnické a střelcovské z slušných příčin s bedlivým uvážením a dobrovolným z obou stran uvolením) jiným obzvláštním obdařením opatření jsouc snášeli. Kteréžto jejich pořádky slovo od slova takto znějí na ty řemesla svrchu psaná[...]*“; MZA Brno, F 239 Telč, inv. č. 3, fol. 302-303.

¹³⁵ K. Míchalová, *Ženy*, s. 99.

¹³⁶ SOkA Jihlava, AM Telč, inv. č. 33 (koncept s přeškrtným datem 9. května 1605), inv. č. 34, stará sign. Rampula K 61 a K 62.

¹³⁷ K. Míchalová, *Ženy*, s. 100.

české komory a v roce 1615 byl jmenován nejvyšším sudím. Většinu času trávil Vilém Slavata s Lucií Otýlíí v Praze. Když už zavítali na svá panství, rozšířená roku 1615 koupí Nové Bystřice,¹³⁸ tak pobývali v Jindřichově Hradci nebo Telči.¹³⁹

Po dobu jejich nepřítomnosti se starali o chod panství vrchnostenští úředníci. Struktura vrchnostenské správy byla na všech panstvích a statcích, které Slavatové vlastnili v jižních Čechách a na jižní Moravě stejná. V čele kanceláře stál hejtman společně s purkrabím.¹⁴⁰ Hejtman prováděl vrchní dozor nad vrchnostenskou kanceláří a její úřední činností. Skrze kancelář pak dohlížel na hospodaření celého panství a na veškeré záležitosti poddaných, které spadaly pod pravomoc jejich vrchnosti. Purkrabí spravoval nejen nemovitý majetek, zámky, dvory atd., ale také zodpovídal za rostlinnou a živočišnou výrobu. Tedy o hospodářství v hmotném smyslu. Jeho dozoru podléhali nižší úředníci (písaři) a hospodářská čeleď (např. šafáři).¹⁴¹ Na nižší úrovni vrchnostenské správy působili písaři se speciálním zaměřením. V Jindřichově Hradci a v Telči byli nejčastěji tři. Byli to písaři důchodní, pivovarní a obroční.¹⁴² Důchodní písař dohlížel na finanční záležitosti velkostatku,¹⁴³ pivovarní vedl účetní agendu ve vrchnostenském pivovaru¹⁴⁴ a obroční pečoval o polní hospodaření. K povinnostem obročního písaře patřila rovněž evidence uskladněného a prodaného obilí.¹⁴⁵ Dále tvořilo zámecký personál ještě dalších patnáct osob (hofmistr, lovčí, štolba, štolmistr, hofmistryně, obročník, porybný, polesný, sládek, kuchmistr, zámecká hospodyně, panský kuchař, čelední kuchař, klíčník a zahradník).¹⁴⁶ Na panství Nová Bystřice zaměstnávali písaře dva, a to důchodního a rybního, respektive důchodního a obročního. O fungování menších statků jako byla Kardašova Řečice, Studená, Stráž nad Nežárkou, Žirovnice a Želetava se starali dva nebo jeden úředník.

¹³⁸ August Sedláček, *Hrady, zámky a tvrze Království českého IV*, Praha 1995, s. 154-164.

¹³⁹ K. Michalová, *Ženy*, s. 100.

¹⁴⁰ Josef Hrdlička, *Víra a moc. Politika, komunikace a protireformace v předmoderním městě (Jindřichův Hradec 1590-1630)*, České Budějovice 2013, s. 71.

¹⁴¹ Z. Hledíková a kol., *Dějiny*, s. 231-232.

¹⁴² J. Hrdlička, *Víra*, s. 72.

¹⁴³ Z. Hledíková, *Dějiny*, s. 232.

¹⁴⁴ J. Hrdlička (ed.), *Autobiografie*, s. 212-213.

¹⁴⁵ Z. Hledíková, *Dějiny*, s. 233.

¹⁴⁶ Ke struktuře správy statků V. Ledvinka, *Úvěr*, s. 216.

Nad jednotlivými panstvími a statky stála centrální správa, která obsahovala správu celého dominia jako územního celku všech panství a statků. Ustavila se již za vládu Adama II. z Hradce a tvořil ji regent a komorní písař. Úřad regenta byl poprvé obsazen v roce 1574. Pro správu společných financí dominia byl v roce 1586 zřízen úřad správce komory, který byl obsazován do začátku dvacátých let 17. věku. Vedle regenta vznikl na začátku třicátých let 17. století úřad vrchního hejtmána. Prvním vrchním hejtmánem se stal v únoru 1632 Hynek Ladislav Vejtmiler z Vejtmile, který již zastával post hejtmána telečského panství. Tyto dva úřady existovaly většinu třicátých let vedle sebe.¹⁴⁷

Na počátku českého stavovského povstání v květnu 1618 se stal Vilém Slavata obětí třetí pražské defenestrace. Zázračné přežití pádu připisoval Slavata zásahu Panny Marie, a tak nechal namalovat votivní alegorický obraz, který měl zázračnou záchranu připomínat.¹⁴⁸ Po pádu z okna české dvorské kanceláře odnesli zraněného Slavatu do domu Polyxeny z Lobkovic, kde ho čeští stavové střežili a přinutili podepsat revers, kterým se vzdal veškeré veřejné činnosti. V lobkovickém domě pobýval Slavata rok, než mu bylo dovoleno odjet na léčení do lázní v Teplicích. Odtud posléze těsně před zvolením Fridricha Falckého českým králem uprchl do Pasova. V Pasově strávil následující tři roky. Zde císař na jeho žádost anuloval revers podepsaný pod nátlakem stavů.¹⁴⁹ Období po roce 1620 znamenalo pro Slavatu nejzářivější okamžik v politické kariéře. Roku 1621 obdržel hraběcí titul a v roce 1625 společně s Jaroslavem Bořitou z Martinic a Adamem z Valdštejna získal přednostní postavení přede všemi v české stavovské obci. Téhož roku mu císař udělil výsadu používat titul „vladař domu hradeckého“, kterým navazoval na dřívější výsadní postavení Rožmberků.¹⁵⁰ Titul „hradeckého vladaře“ měl nadále ve slavatovském rodě přecházet z otce na prvorozeného syna. Výsadní postavení Slavatů ve stavovské obci bylo o dva roky později vtěleno do Obnoveného zřízení zemského.¹⁵¹ Dalšími významnými okamžiky v kariéře bylo jmenování Slavaty nejvyšším kancléřem Českého království po Zdeňku

¹⁴⁷ J. Hrdlička, *Víra*, s. 72, ke struktuře centrální správy V. Ledvinka, *Úvěr*, s. 216.

¹⁴⁸ Jiří Dvorský – Rudolf Chadraha, *Votivní obraz Viléma Slavaty v Telči*, *Umění* 38, 1990, s. 128-140.

¹⁴⁹ František Tischer, *Slavata po defenestraci*, *Český časopis historický* 28, 1922, s. 175.

¹⁵⁰ K. Michalová, *Ženy*, s. 108-109.

¹⁵¹ Hermenegild Jireček (ed.), *Obnovené Právo a Zřízení zemské dědičného království Českého 1627*, Praha 1888, s. 40, 42.

Vojtěchovi Popelovi z Lobkovic roku 1628 a udělení Řádu zlatého rouna v roce 1643.¹⁵² Do dějin Telče se nejvíce zapsal několikrát již zmíněnou listinou, udělenou 4. května 1650. Pátý jarmark na základě císařského udělení povolil Telči královský hejtman v listopadu téhož roku.¹⁵³ V srpnu roku 1650 ustavil Vilém Slavata v Telči mydlářský cech.¹⁵⁴ V tomtéž roce Vilém Slavata stanovil, že v Telči nesmí trvale pobývat více jak tři židé.¹⁵⁵

Z manželství Lucie Otýlie a Viléma Slavaty vzešli tři synové. Nejstarším z nich byl Adam Pavel Slavata (1603-1657), prostřední Jáchym Oldřich (1604-1645) a nejmladší, od útlého dětství tělesně postižený František Vít (1605-1645).¹⁵⁶

Když Lucie Otýlie 2. ledna 1633 ve Vídni zemřela, tak podle její závěti, sepsané v červenci 1632, přešly všechny statky v doživotní užívání Viléma Slavaty. Slavata musel splácet její dluhy, nesměl statky nijak měnit, prodávat či dále zadlužovat. Skutečnými dědici Lucie Otýlie se ovšem stali její synové. Dominium bylo rozděleno na dva nedělitelné fideikomisy,¹⁵⁷ které měly vytvořit pevnou majetkovou základnu pro dvě prvorozenecké linie Slavatů. Adam Pavel Slavata se měl ujmout hradeckého panství se Žirovnicí, Kardašovou Řečicí a Novou Bystřicí. Po smrti Adama Pavla měl dědit jeho nejstarší potomek. Druhorozený Jáchym Oldřich Slavata zdědil telčské panství a Stráž nad Nežárkou. Oba bratři museli dodržovat všechny církevní nadace své matky a každý rok vyplatit nejmladšímu bratrovi Františku Vítovi, který nezdědil žádný pozemkový majetek, roční rentu ve výši 1500 kop míšeňských grošů.¹⁵⁸

Vilém Slavata držel oficiálně Telč jen do roku 1637, kdy ji definitivně předal Jáchymu Oldřichovi. Hrabě Jáchym Oldřich vlastnil Telč spolu se svou manželkou

¹⁵² Petr Matouš, *Carolus Felix a S. Theresia: příspěvek k poznání karmelitánského řádu*, České Budějovice 1999, (=Diplomová práce na Pedagogické fakultě Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích), s. 89.

¹⁵³ SOKA Jihlava, AM Telč, inv. č. 36, stará sign. Rampula L 290.

¹⁵⁴ MZA Brno, F 239 Telč, inv. č. 3, fol. 290-292.

¹⁵⁵ Tamtéž, fol. 36.

¹⁵⁶ K. Míchalová, *Ženy*, s. 96-97.

¹⁵⁷ Fideikomisní (svěrenecký), tzn. neprodejný. K fideikomisům například Václav Šolle, *Fideikomisy a jejich současná archivní problematika*, Archivní časopis 21, č. 2, 1971, s. 103-115.

¹⁵⁸ K. Míchalová, *Ženy*, s. 112-113.

Františkou Slavatovou z Meggau (1610-1676).¹⁵⁹ Manželská smlouva mezi Jáchymem Oldřichem a Františkou, dcerou tajného rady, nejvyššího komořího a hofmistra Leonarda Helfrieda z Meggau (1577-1644) a jeho ženy Anny Khuen z Belasy, byla podepsána ve Vídni 15. března 1627. Znění smlouvy dokládá, že hrabě z Meggau neprovdal svou dceru lacině. Františčinu věno čítalo 10 000 zlatých. Jednou z podmínek uzavření sňatku byla písemná evidence všeho, co mohla Františka obdržet jako dědictví, darem od manžela či mu sama z vlastního majetku věnovat. Postup Františčiných rodičů byl vskutku velmi opatrný. Jáchym Oldřich podle tradice uložil 10 000 zlatých jako protihodnotu nevěstina věna a navíc přidal 5000 guldenů jako tzv. „jitřní dar“ (dar od ženicha pro nevěstu ráno po svatbě), s nimiž mohla Františka volně nakládat. Roční příjmy v případě jejího ovdovění dosahovaly s ročními penězi na živobytí od 2000 zlatých a k tomu ještě 12 000 zlatých v hotovosti. Rovněž jí náleželo právo vybrat si podle svého uvážení dům a k němu kočár s kvalitním šestispřežením. Potomci Jáchyma Oldřicha jí dále byli povinni přispívat ročně na živobytí 500 zlatých a vyplácet jí 6000 zlatých z ročního výnosu zděděných statků. Pojistkou Františčina věna se stalo telčské panství. Kdyby nebylo možné jí vyplatit všechny její příjmy, nemusela opustit Telč nebo jiné panství. Když v roce 1629 zajistila Lucie Otýlie své snaše věno 53 000 zlatých, opět je pojistila telčským panstvím. Ujednání bylo zapsáno do moravských zemských desek. V případě, že by Františka umřela dříve než Jáchym Oldřich, pozbývala smlouva platnosti.¹⁶⁰

Manželství Jáchyma Oldřicha s Františkou trvalo jen osmnáct let. Vzešlo z něj devět dětí, z nichž sedm se dožilo dospělosti. Z tohoto svazku vzešli čtyři synové - Ferdinand Vilém, Jan Jiří Jáchym, František Leopold a Jan Karel Jáchym, kteří ve své generaci zajistili nástupnictví v mužské linii. Bylo to poslední manželství v rodině Slavatů, jehož mužští potomci mohli převzít rodinné dědictví. Adam Pavel Slavata se sice také oženil, avšak jeho manželství s Marií Markétou z Eggenberka skončilo po několika letech aférou. Znechucený Adam Pavel se pak už znovu neoženil a žil v ústraní

¹⁵⁹ J. Kroupa (ed.), *Telč*, s. 57.

¹⁶⁰ Sylva Řeřichová, *Franziska von Meggau, verehelichte Slawata (1610-1676). Ein Beitrag zur Adelsgeschichte Böhmens und Österreichs im 17. Jahrhundert*, Mitteilungen des Oberösterreichischen Landesarchivs 18, 1996, s. 363-364.

na Nové Bystrici.¹⁶¹ Jáchym Oldřich trávil většinu svého času ve Vídni u dvora a jeho politická kariéra se vyvíjela slibně. Od roku 1626 byl komořím budoucího císaře Ferdinanda III., o sedm let později byl jmenován císařským radou a přisedícím vyššího zemského soudu Království českého. V roce 1640 se stal nejvyšším dvorským sudím a dočasně mu byl svěřen úřad dvorního maršálka, když císař pobýval v říši. Brzká Jáchymova smrt ale jeho kariérní vzestup u dvora zastavila a Františce zůstalo sedm dětí a přízeň císařského dvora a příbuzných Slavatů. Ve svých pětatřiceti letech se rozhodla znovu se nevdát.¹⁶²

Františčinu působení v českých zemích našlo svůj výraz v moravské Telči, kde našla opravdový domov. I když jí Telč nikdy právně nepatřila, stala se s podporou majitele panství Adama Pavla Slavaty a později nejstaršího syna Ferdinanda Viléma jednou z nejvýznamnějších osobností v historii města. Doklady o prvních kontaktech s Telčí lze nalézt v dopisech se švagrem Adamem Pavlem Slavatou z roku 1651. V tomto roce pozvala do Telče dva jezuitu, pátera Bernarda Geyera a pátera Heinricha Scholtze, jejichž úkolem bylo začít se stavbou jezuitské koleje.¹⁶³ Kolej vyrostla na místě poblíž zámku a musely být kvůli ní vykoupeny tři měšťanské parcely a zástavba na nich zbořena (dům Prušákovský, v „ulici“ byla odstraněna zahrádka s kolničkou Honse truhláře, jež se nalézala na spáleništi dvou domů, jejichž majiteli kdysi byli Mikuláš Bukač a Popelář). Stavba byla dokončena v roce 1654. V srpnu 1655 kolej vysvětil kardinál Arnošt Vojtěch z Harrachu a byla předána jezuitům v čele s Pavlem Leskovcem, který byl jejím prvním rektorem.¹⁶⁴

Téhož roku Františka s Adamem Pavlem zpečetili zakládací listinu jezuitské koleje. Z 10. února 1657 pochází první písemný záznam v účtech hejtmana telčského panství o pobytu Františky Telči. Zároveň je to doklad o jejím vystoupení ze služeb

¹⁶¹ Josef Hrdlička, *Synové „velkých“ otců. Vídeňský dvůr očima Adama Pavla Slavaty*, in: Václav Bůžek – Pavel Král (edd.), *Šlechta v habsburské monarchii a císařský dvůr (1526-1740)* (Opera historica 10), České Budějovice 2003, s. 249-273; Pavel Král, *Konec manželství Adama Pavla Slavaty z Chlumu a Košumberka a Marie Markéty z Eggenberku*, (Opera historica 16), 2015, s.185-205.

¹⁶² S. Řeřichová, *Franziska*, s. 366.

¹⁶³ Tamtéž, s. 369.

¹⁶⁴ Anna Fechtnerová, *Rektoři kolejí Tovaryšstva Ježíšova v Čechách, na Moravě a ve Slezsku do roku 1773 2*, Praha 1993, s. 426.

císaře Leopolda a přestěhování se trvale z Vídně do Telče. V císařských službách dlela od roku 1648, poté co jí císař Ferdinand III. učinil Leopoldovou vychovatelkou.¹⁶⁵

Jezuitská kolej postrádala ve svých počátcích vlastní kostel. V koleji se sice nacházela modlitebna, ale ta nestačila liturgickým potřebám jezuitů, a také chybělo místo pro pohřbívání zemřelých členů řádu. Dočasné řešení představovalo užívání kostela sv. Jakuba, povolené hraběnkou v květnu 1654.¹⁶⁶ Pro vlastní kostel Jména Ježíš si jezuité vyhlédli místo vedle koleje, na němž tehdy stála fara a škola. Jednání se zdejší správou nebylo lehké, ale to jezuity neodradilo a obtíže překonali. Smlouva mezi tehdejším děkanem Venckým a hraběnkou uzavřená 5. února 1663 stvrdila postoupení domu jezuitskému řádu a zároveň zajišťovala, že na děkanství bude přeměněn dům (dnes čp. 4)¹⁶⁷ Šimona Hammerleho.¹⁶⁸ S výstavbou se začalo ještě týž rok, aby byla dokončena za co nejkratší dobu. V roce 1667 byl kostel hotov.¹⁶⁹

Vřelý vztah Františky k Telči vyplývá rovněž z darovací listiny, která byla vystavena 15. září 1676 v Jindřichově Hradci. Smlouva stanovila částku 10 000 zlatých na 5% úrok ročně. Na návrh magistrátu se 500 zlatých úroku rozdělilo každý rok rovným dílem mezi pět počestných dívek z Telče jako výpomoc při uzavírání sňatku nebo vstupu do kláštera. Smrt zastihla Františku v Jindřichově Hradci dne 22. září 1676. Podle jejího přání uložili její ostatky k věčnému odpočinku vedle jejího manžela v jezuitském kostele v Telči. Stalo se tak 30. září 1676.¹⁷⁰

Nejstarší syn Ferdinand Vilém Slavata (1630-1673) se ujal telčského panství po smrti svého otce roku 1645. Po ukončení studia na gymnáziu v Jindřichově Hradci odcestoval za studiem do Itálie, kde se zapsal v květnu 1649 na univerzitě v Sienně. Poté, co se vrátil z Itálie, uzavřel v roce 1650 sňatek s Marií Renatou z Náchoda. Z jejich spojení se narodilo pět dětí, ale oba mužští potomci, Ferdinand a František, zemřeli v útlém věku.¹⁷¹ V roce 1651 získal úřad dvorského sudího a po smrti svého strýce Adama Pavla roku 1657 se stal „vladařem domu hradeckého“.¹⁷²

¹⁶⁵ S. Řeřichová, *Franziska*, s. 371.

¹⁶⁶ P. Zvolánková, *Jezuitský kostel*, s. 13.

¹⁶⁷ M. Drdácký, *Proměny*, s. 36-37.

¹⁶⁸ P. Zvolánková, *Jezuitský kostel*, s. 17.

¹⁶⁹ Tamtéž, s. 33.

¹⁷⁰ S. Řeřichová, *Franziska*, s. 370.

¹⁷¹ P. Matouš, *Carolus*, s. 103.

¹⁷² S. Řeřichová, *Franziska*, s. 375.

Dne 13. července 1659 potvrdil Ferdinand Vilém Telči všechna dosavadní privilegia, doložená jak písemně, tak i ztracená v době války. Zároveň zmínil povinnost měšťanů poskytovat vrchnosti koně za vstřícný prodej domů na náměstí.¹⁷³ V září 1668 vydal Ferdinand Vilém Slavata instrukci, která vytyčila vzájemný vztah mezi hejtmany telčského panství a zástupci městské obce. Osmnáct odstavců, jež instrukce obsahovala, mělo za cíl uvést do pořádku napjaté vztahy mezi městskou radou a hejtmanem panství. Instrukce usměrňovala obě strany, avšak větší důraz kladla na činnost rady. Rada měla více dohlížet na postižení přestupků spáchaných měšťany, urovnat spory mezi měšťany, kteří vařili pivo, dodržovat termíny výběru kontribuce nebo dbát na zákaz usazování nových židovských rodin, aby nevzrůstal počet Židů ve městě. Instrukce upozorňovala také na nedostatky při vedení městských účtů a odvodu platů vrchnosti. Hejtman, coby vrchnostenský zástupce, obdržel pravomoc určovat pravidla výběru kontribuce a kontrolovat postup rady při trestání přestupků, kterých se měšťané dopustili. Instrukce rovněž vyžadovala přítomnost hejtmana při řešení sporů mezi panskými poddanými a měšťany.¹⁷⁴

Po smrti Ferdinanda Viléma 2. dubna 1673 zaujal místo „hradeckého vladaře“ druhorozený Jan Jiří Jáchym (1634/37-1689). Jan Jiří vystudoval gymnázium v Jindřichově Hradci a po jeho ukončení studoval tři roky ve Vídni filozofii. S mladším bratrem Janem Karlem Jáchymem pak studoval v Itálii. Svou politickou kariéru začínal jako přísedící u zemského soudu, potom následovaly úřady nejvyššího zemského sudí a nejvyššího hofmistra. Roku 1681 byl jmenován tajným císařským radou. Z manželství s Marií Markétou z Trautsonu vzešlo deset dětí, ale dospělosti se dožily pouze tři dcery.¹⁷⁵

Od smrti Františky Slavatové z Meggau v roce 1676 již nikdo z rodu Slavatů v Telči trvale nesídlil. Jan Jiří Jáchym nebo ostatní členové rodu využívali Telč jen k občasným pobytům, kterých zvolna ubývalo. Občasné pobyty „hradeckého vladaře“ byly zapříčiněny tím, že z Prahy, kde Slavata trávil většinu času, byla Telč špatně dostupná. Ideální zastávkou byla jen tehdy, cestoval-li Jan Jiří do Vídně. Zámek ve městě v této době sloužil jako sídlo správního aparátu. V osmdesátých letech tu sídlilo dvacet pět lidí v čele s hejtmanem Janem Nikodémem Mařanem z Hodkova. Jejich

¹⁷³ SOkA Jihlava, AM Telč, inv. č. 37, stará sign. Rampula K 74.

¹⁷⁴ Tamtéž, inv. č. 265 a, kart. 2, stará sign. Rampula 974.

¹⁷⁵ P. Matouš, *Carolus*, s. 103-104.

úkolem bylo udržovat v chodu hospodářská zařízení, kuchyni, několik zahrad, oboru u hradu Roštejna a malou obůrku s bažanty kousek od Telče, kam jezdili Slavatové lovit. Jan Jiří zdejší sídlo téměř nevyužíval. Díky tomu se zámek zachoval v renesančním stylu. Prvky raného baroka na něm téměř nenajdeme. Jan Jiří pouze nechal v zámku uzpůsobit některé pokoje pro svoje občasný pobyt cestou do Vídně. Výrazněji zasáhl jen do podoby zámecké zahrady s loubím. Do podloubí poručil namalovat několik vyobrazení měst Prahy a Vídně.¹⁷⁶

Když roku 1689 Jan Jiří zemřel, přešlo slavatovské dominium na třetího z bratří, Františka Leopolda Slavatu (1639-1691). František Leopold působil od roku 1662 jako kanovník v Pasově. Na přímluvu císaře Leopolda I. mu papež udělil dispens, aby se mohl oženit roku 1690 s Klárou Apolónií ze Starhemberku a zachránit rod před vymřením po meči. Bohužel zemřel již na jaře následujícího roku, aniž zanechal nějakého potomka.¹⁷⁷

Posledním žijícím Slavatou tak zůstal Jan Karel Jáchym (1640-1712). Základy vzdělání si tento Slavata osvojil v jezuitské koleji v Jindřichově Hradci. Poté, co jeho matka přijala místo hofmistryně budoucího císaře Leopolda I., pobýval nějaký čas u dvora ve Vídni. Na počátku šedesátých let vstoupil do řádu bosých karmelitánů. Noviciát vykonal v Římě, kde byl roku 1663 vysvěcen na kněze a přijal řádové jméno Karel Felix od sv. Terezie. Od roku 1665 do roku 1667 pobýval v karmelitánské poustevně Montevirginio,¹⁷⁸ která se nacházela severozápadně od Říma. V letech 1680 až 1683 zastával úřad řádového generála (generálního probošta).¹⁷⁹ Když v únoru roku 1682 zavítal do českých zemí, neopomněl navštívit slavatovská panství. Dne 11. února cestou z Vídně přenocoval v Telči. Na příkaz hraběte Jana Jiřího Jáchyma mu z města vyjelo naproti šest krytých vozů. Od Velkého předměstí, přes celé vnitřní město až k zámku ho vítali všichni měšťané ve zbrani a dvě řady sedláků s lucernami.¹⁸⁰ Listinou

¹⁷⁶ Jiří Kubeš, *Sídla Jana Jiřího Jáchyma hraběte Slavaty z Chlumu a Košumberka (1634/37-1689) v proměně*, Scientific Papers of the University of Pardubice 9, 2003, s. 80-81.

¹⁷⁷ P. Matouš, *Carolus*, s. 104.

¹⁷⁸ K životu v poustevně blíže Petr Matouš, „...at' mi Bůh umožní, abych se mohl radovat těšit ze samoty v mém srdci“. *Život v poustevně bosých karmelitánů Montevirginio v 17. a 18. století*, Kuděj 2, č. 1, 2000, s. 14-25.

¹⁷⁹ Petr Mařa, *Svět české aristokracie*, Praha 2004, s. 513-514.

¹⁸⁰ J. Hrdlička (ed.), *Autobiografie*, s. 156.

vydanou v Jindřichově Hradci 16. února téhož roku udělil telčským občanům možnost účastnit se všech výsad a činností karmelitánského řádu.¹⁸¹

V čele řádu Slavata působil v době, kdy se schylovalo k tureckému útoku na Vídeň. Jeho úkolem bylo přesvědčit papeže a vysoké církevní kruhy o nutnosti pomoci ohrožené střední Evropě. V devadesátých letech patřil k čelním zastáncům habsburské politiky. Slavatův živý zájem o evropskou politiku vyplývá z dochované korespondence¹⁸² s císařem Leopoldem I., k němuž ho poutal přátelský vztah z mládí.¹⁸³

Po smrti Františka Leopolda odmítl vystoupit z řádu a pokusit se rod zachránit. Na výzvy k návratu do světského života prý odpověděl: „Když rod Slavatů vymře, proto svět nezahyne.“¹⁸⁴ Dominium bylo rozděleno mezi zbývající Slavatovny. Telčské panství tak zdědil hrabě František Antonín z Lichtenštejna-Kastelkornu, syn hraběnky Marie Barbory Slavatové, provdané z Lichtenštejna-Kastelkornu.¹⁸⁵ V devadesátých letech se rozhořel spor mezi vrchností a městem o městská privilegia, v němž si měšťané vzájemně přísahali svornost.¹⁸⁶

¹⁸¹ SOkA Jihlava, AM Telč, inv. č. 38, stará sign. Rampula K 82.

¹⁸² Petr Mařa, *Leopold I. a poslední Slavata. K osobní korespondenci panovníků raného novověku*, in: Ivan Hlaváček – Jan Hrdina (edd.), *Facta probant homines. Sborník příspěvků k jubileu prof. dr. Zdeňky Hledíkové*, Praha 1998, s. 245-257.

¹⁸³ Petr Mařa, *Svět*, s. 515-516.

¹⁸⁴ Tamtéž, s. 603.

¹⁸⁵ J. Kroupa, *Telč*, s. 67.

¹⁸⁶ SOkA Jihlava, AM Telč, inv. č. 265 a, kart. 3, stará sign. Rampula 272, 273, 437, 444, 1164-117.

3.2 Telč za třicetileté války

Nedlouho po pražské defenestraci přijeli do Telče stavovští komisaři zabavit Slavatův majetek. Ten už byl ale ukrytý, nebo odvezený pryč z města.¹⁸⁷ Slavata, známý konvertita a zarputilý katolík, nebyl v zemi oblíbený.¹⁸⁸

Morava se ke stavovskému povstání přidala až na jaře 1619. Počátkem května získali na moravském zemském sněmu převahu pročesky orientovaní evangeličtí radikálové v čele s Ladislavem Velenem ze Žerotína.¹⁸⁹

Válečný střet mezi vzbouřenými stavy a císařskou armádou se dotkl jihozápadní Moravy už v létě 1619. Moravští stavové si chtěli zajistit hranice země před císařskou armádou. Území jihozápadní Moravy leželo na spojnici hranic tří zemí - Čech, Moravy a Dolních Rakous, proto sem moravští direktoři vyslali koncem června 1619 tisíc stavovských jezdců pod velením Ladislava Veleny ze Žerotína. Stavovský pluk tábořil v Telči, Slavonicích a Dačicích.¹⁹⁰ V tutéž dobu direktoři ustanovili Fridricha z Vlašimi a Oldřicha Koniáše za komisaře pro Žerotínovo vojsko. Měli se za ním co nejrychleji vypravit a zaopatřit vojákům proviant, ubytování a peníze.¹⁹¹

¹⁸⁷ V. Nekuda a kol., *Dačicko*, s. 228.

¹⁸⁸ Thomas Winkelbauer, *Konfese a konverze, Šlechtické proměny vyznání v českých a rakouských zemích od sklonku 16. do poloviny 17. století*, Český časopis historický 98, 2000, s. 476-539.

¹⁸⁹ Josef Válka, *Morava ve stavovské konfederaci roku 1619. (Pokus o vytvoření paralelních církevních a politických struktur v Čechách a na Moravě)*, FHB 10, 1986, s. 333-344, zde 334.

¹⁹⁰ Libuše Urbánková (ed.), *Povstání na Moravě v roce 1619. Z korespondence moravských direktorů*, Praha 1979, s. 156-157; totéž Josef Polišenský (ed.), *Documenta bohemia bellum tricennale illustrancia. Tomus II. Der Beginn des Dreißig jährigen Krieges. Der Kampf um Böhmen. Quellen zur Geschichte des Böhmischen Krieges (1618-1621)*, Praha 1972, s. 136.

¹⁹¹ „Poněvadž toho slušnou a důležitou potřebu zemskou bejti uznáváme, aby J[eho] M[ilos]t pan Ladislav Velen ze Žerotína, s tím tisícem koní svých zde v Markrabství moravském zůstati, na hranice ku Království českému, jako do města Telče, Dačic a Slavonic i jinde v těch místech, kdež by se tak J[eho] M[ilos]ti pánu nejprůležitěji bejti zdálo, lotrován, kvartýry opatřen bejti a týchž hranic před vpádem nepřátelským hájiti moci ráčil, z té příčiny V[áš]i M[ilos]t a Vás za komisaře témuž tisíci rejtarstvu pana ze Žerotína nařizující, za to přátelsky žádáme a podle moci sobě od J[eho] M[ilos]tí všech čtyř pánů stavů a obyvatelů Markrabství moravského nařizených dané, poroučíme, že se ihned neprodleně k témuž pánu z Žerotína vypraviti, při pánu a jeho rejtarstvu v kvartýřích zůstávati, a to na okolních panstvích neb statcích, aby jak J[eho]

Postupující císařské oddíly přinutily moravské direktory v září 1620 svolat do Telče schůzku nekatolické šlechty z jihozápadní Moravy. Cílem bylo projednat pomoc oddílům hraběte Matyáše Thurna a Ladislava Veleny ze Žerotína.¹⁹² Pravděpodobně z doby někdy kolem tohoto roku pochází „*Poznamenání, co jest pan Šebestyján Jelínek za svého úřadu purkmistrovského kontribuci k sobě přijal a zase odvedl*“.¹⁹³ Mezi přijatou kontribucí je zde výslovně uveden „*Příjem na vartýře za ten celý měsíc*“. Šebestián Jelínek býval od roku 1597 až do své smrti v roce 1636 konšelem a v letech 1611 až 1617 zastával dokonce úřad primátora.¹⁹⁴

Po bitvě na Bílé hoře nabraly události rychlý spád. Vítězové chtěli vrátit poměry co nejrychleji do doby před povstáním. Zárukou připravovaných opatření měly být vojenské posádky usazené v opevněných městech. Telč byla obsazena donem Baltazarem Marradasem již na konci roku 1620. Město pak po několik následujících let sloužilo jako zimní kvartýr císařových oddílů, na jejichž ubytování a výživu vynaložilo veliké prostředky.¹⁹⁵ Obraz o tom, co armádní dodávky obnášely, si lze udělat pomocí dochovaného seznamu „*Hlavní rejstřík na týhodní kontribuci pro rejтары léta 1622 ve středu den S[vatého]Fabyána Šebestyána založen*“.¹⁹⁶ Výživa císařské armády, zvláště pak Marradasova regimentu a knechtů Zdeňka Libštejnského z Kolovrat stála slavatovské statky v době od bělohorské bitvy do 21. února 1623 11 630 zlatých 49 krejcarů a 3 denáry, vydáno bylo 1252 strychů¹⁹⁷ a dvě čtvrtky¹⁹⁸ žita v hodnotě 2505 zlatých (strych po 2 zl.) a 2553 strychů a dvě čtvrtky ovesa za 2553 zl. (strych po 1 zl.). Konečná částka tedy činila 16 689 zlatých.¹⁹⁹ Z roku 1622 také pochází zpráva, ve které

M[ilos]ti pánu, tak tolikéž tomu celému tisíci rejtarstva profianty všelijaké za slušnou záplatu dodávány byly, s dostatkem naříditi račte a nařídíte. Jiné naděje k V[ašim] M[ilostem] a Vám nejsme, nežli že se tak zachovati ráčíte a zachováte“; Tamtéž, s. 158.

¹⁹² V. Nekuda a kol., *Dačicko*, s. 230.

¹⁹³ SOkA Jihlava, AM Telč, inv. č. 263 g, kart. 1, stará sign. Rampula 1697.

¹⁹⁴ J. Rampula, *Primátoři*, s. 101.

¹⁹⁵ V. Nekuda a kol., *Dačicko*, s. 232.

¹⁹⁶ SOkA Jihlava, AM Telč, inv. č. 266, kart. 3, stará sign. Rampula 221.

¹⁹⁷ V Čechách často užívaný název pro korec (1 korec = 93l). Jak pro objem, tak i pro plošný obsah; Miloš Chvojka – Jiří Skála, *Malý slovník jednotek měření*, Praha 1982, s. 222.

¹⁹⁸ Stará česká jednotka objemu i plošného obsahu (1 čtvrtka = 5,8 l); tamtéž, s. 158.

¹⁹⁹ Václav Líba (ed.), *Prameny k dějinám třicetileté války. Regesta fondu Militare archivu Ministerstva vnitra ČSR v Praze*, III, 1618-1625, Praha 1951, s. 396.

jihlavská městská rada sdělila Telči, že i ona má veliké potíže s vojáky, protože přijímají pouze císařskou minci.²⁰⁰

Přítomnost vojáků leckdy znamenala hrozbu v podobě loupení a drancování na šlechtických panstvích, proto si šlechtici věrní císaři zjednávali u vojenských velitelů za peníze tzv. salvu gvardii. Salva gvardie měla zabránit plundrování jejich majetku císařskými oddíly. Ochranu si tak zjednal pro své telčské panství Vilém Slavata, učinil tak rovněž Karel starší ze Žerotína pro panství Náměšť a Rosice a kardinál František z Ditrichštejna pro svá biskupská panství. Příliš to ale nepomohlo, protože vojáci vypalovali, co se jim zlíbilo. Při obsazování jižní Moravy jim padlo za oběť například městečko Dambořice.²⁰¹

Avšak panství vzbouřenců, jejichž majitel si nemohl vyjednat salvu gvardii, na tom byla o mnoho hůře. Nejvíce trpěla panství, která byla císařským nařízením určena ke konfiskaci. Podle konfiskačního protokolu pořízeného v letech 1622 až 1624 se na břeclavském panství Ladislava Vlena ze Žerotína ztratil všechno dobytek čítající 3324 kusů, z čehož bylo 3000 ovcí. Sousední panství Čejkovice, které patřilo jednomu z předních moravských povstalců Janu Adamu z Víckova, dopadlo ještě hůře, zde bylo odvedeno dokonce 3700 kusů dobytka.²⁰²

Kvartýrování vojáků s sebou také přinášelo nebezpečí pro obyvatele. Zvláště cestování bylo najednou více nebezpečné než v období míru. Dokládá to stížnost zasláná Alenou Kořenskou z Terešova kardinálu Ditrichštejnovi z listopadu roku 1622. Alenin manžel Jiří Kořenecký z Terešova byl zastřelen a okraden vojáky na cestě mezi Dačicemi a Jemnicí, když se vracel na svůj statek Chvalkovice. Podle Aleny byli vrahy rejtaři kvartýrující v Dačicích, kteří byli podřízeni nejvyššímu veliteli La Verrenovi v Telči.²⁰³ Další přepadení vojáky se na telčském panství odehrálo v lednu 1623. Šlo o uloupení dodávky vína z Dolních Rakous, kterou si objednal královský rychtář na Novém Městě pražském Jan Hegner z Rezlfeldu. Při přepadení byl v Želetavě uvězněn Hegnerův syn a formanům zabaveno třináct koní. Patent knížete Lichtenštejna z 3.

²⁰⁰ SOkA Jihlava, AM Telč, inv. č. 263 d, kart. 1, stará sign. Rampula 77.

²⁰¹ František Matějek, *Škody způsobené na Moravě řáděním vojákům za třicetileté války*, ČČM, 113, 1994, s. 84.

²⁰² Tamtéž.

²⁰³ František Hrubý (ed.), *Moravské korespondence a akta z let 1620-1636*, I, Brno 1934, s. 290-291; 293-294.

ledna 1623 nařizoval vojenskému veliteli v Telči nebo v Želetavě, aby mladého Hegnera pustil na svobodu a vrátil všechny koně.²⁰⁴

Ve snaze ulehčit vyčerpanému telčskému panství požádal v červnu 1624 Vilém Slavata císaře Ferdinanda II. o přemístění tří jízdních kompanií generála Marradase. Císař mu vyhověl. Dvě kompanie byly ubytovány v bechyňském a plzeňském kraji a třetí pod velením kapitána Antonia Brucia přešla na Slavatovo jindřichohradecké panství.²⁰⁵

Ve druhé polovině dvacátých let 17. století se situace na jihozápadní Moravě zlepšila, protože boje probíhaly jinde. Kvartýrování vojsk v zimním období na čas ustalo, avšak válečné kontribuce se platily stále. Dopis z roku 1627 zaslaný do Telče z Jemnice informuje o příjezdu „*Leytenanta kompanie nejvyššího pana vachtmistra z Bredembentu*“, který pojedje do Slavonic, Telče a Třeště vymáhat 300 zlatých.²⁰⁶ V roce 1628 nařídila vrchnost městu platit obilní kontribuci schválenou v tomtéž roce na sněmu ve Znojmě.²⁰⁷

I přes určité uklidnění dala o sobě válka čas od času vědět. Pohotovost v Českém království způsobil vpád Sasů v letech 1631-1632. Vojenské střety se však nakonec omezily jen na jeho severní polovinu.²⁰⁸ V dubnu 1632 na cestě ze Znojma do Tábora prošli telčským panstvím vojáci shromáždění Albrechtem z Valdštejna, což se neobešlo bez škod. Další vojenský přesun zažila Telč počátkem roku 1634, zde během deseti dnů pobývalo dvacet pluků.²⁰⁹ Následujících jedenáct let bylo klidných a město jen dále odvádělo kontribuce.²¹⁰

Konec relativního klidu nastal v roce 1642. Vítězstvím u Svidnice si švédský generál Lennard Torstenson otevřel cestu na Moravu, již v červnu 1642 se mu vzdala Olomouc. Ofenzíva pokračovala i následující rok, kdy se mu podařilo dobýt polovinu severní Moravy. Roku 1644 se Torstenson odebral na území Svaté říše římské, kde porazil vojsko dánského krále. Po zpacifikování Dánů přenechal vedení dalších bojů svým důstojníkům a vrátil do českých zemí, zde se úspěšně utkal 6. března 1645 s

²⁰⁴ V. Líba (ed.), *Prameny*, s. 384-385.

²⁰⁵ Tamtéž, s. 641.

²⁰⁶ SOkA Jihlava, inv. č. 263 d, kart. 1, stará sign. Rampula 81.

²⁰⁷ Tamtéž, inv. č. 265 a, kart. 2, stará sign. Rampula 144.

²⁰⁸ R. Pisková a kol., *Jihlava*, s. 346.

²⁰⁹ V. Nekuda kol., *Dačicko*, s. 236.

²¹⁰ SOkA Jihlava, AM Telč, inv. č. 263 g, kart. 1, stará sign. Rampula 579.

generálem Melchiorem Hatzfeldem v bitvě u Jankova. Vítězství mu zajistilo možnost expandovat dále na jižní Moravu a území přilehlých Dolních Rakous. Do léta se stal neomezeným pánem Moravy a velké části Dolních Rakous. Pouze Brno švédskému vojsku úspěšně vzdorovalo až do ukončení války. Dne 13. března 1645 obsadili vojáci generála Arvida Wittenbergera Jihlavu a začali podnikat výpady do okolí.²¹¹ Telčské panství bylo v době švédského postupu bez vedení, neboť hejtman Hynek Ladislav Vejtmiler z Vejtmile uprchl do Lince. Krátce po Jihlavě obsadili Švédové i Telč.²¹² Za jejich pobytu byla z kostela sv. Jakuba ukradena jedna stříbrná pozlacená monstrance, čtyři pozlacené kalichy a mnoho dalších cenností.²¹³

V listopadu 1645 dobyla císařská armáda Telč zpět, nicméně si nepočínala o nic lépe než Švédové. Při drancování města objevili císařští vojáci na radnici tajnou skrýš, ve které byly kromě telčských cenností ukryty také listiny městyse Nové Říše. Tuto událost dokládá omluvný dopis zasláný městskou radou městyse Nové Říše roku 1648, v němž vysvětluje, proč jsou listiny poničené.²¹⁴

I po osvobození města z nepřátelských rukou byla švédská hrozba stále reálná, neboť Švédové stále drželi Jihlavu. Nedaleká přítomnost Švédů také vedla k vyšší koncentraci císařských vojsk na jihozápadní Moravě. V úplném obklíčení Ferdinandovy armády, v jejímž čele stál generál Raduit de Souches společně s generálním vojenským komisařem Janem Rotálem a velitelem moravských jednotek Janem Kryštofem z Puchheimu, se Jihlava ocitla až v srpnu 1647. Přestože převaha císařských byla již od poloviny září zřejmá, odmítal se švédský velitel Samuel Österling vzdát. V odvracení útoku pokračoval i nový velitel Klaudius Bengtsson, který se ujal velení poté, co Österling 1. prosince 1647 podlehl střelnému zranění. O čtyři dny později, kdy obléhatelé prolomili hradby, byl však donucen zahájit jednání. Podmínky příměří se podařilo vyjednat již 6. prosince a o dva dny později asi tři stovky švédských vojáků za příslib volného odchodu opustily město.²¹⁵ Osvobození Jihlavy tak přineslo jihozápadní Moravě toužebně očekávaný klid, přestože válka stále trvala.

²¹¹ R. Pisková a kol., *Jihlava*, s. 346.

²¹² V. Nekuda a kol., *Dačicko*, s. 238-239.

²¹³ Josef Rampula, *Poznámka k dějinám Telče za války třicetileté*, VVM 11, 1956, s. 78.

²¹⁴ SOkA Jihlava, AM Telč, inv. č. 263 d, stará sign. Rampula 2135.

²¹⁵ R. Pisková a kol., *Jihlava*, s. 349.

Jak početné bylo císařské vojsko na Moravě po v roce 1647 nelze zjistit. Podle Františka Matějka se zde nacházely dva pluky. První v brněnském kraji pod velením generála Raduita de Souches, který byl rozdělen do sedmi míst (Špilberk, Pernštejn, Židlochovice, Mikulov, Dívčí Hrady, Břeclav a Letovice). Druhý v čele s plukovníkem Samuelem Schneidrem kvartýroval v jihlavském kraji, byl rozložený v Třebíči, Telči, Brtnici, Slavonicích a Velkém Meziříčí.²¹⁶ Měsíčně bylo potřeba na udržování pluku v jihlavském kraji sehnat 825 měřic²¹⁷ žita, 3788 měřic ovsa, 373 sudů piva a 559 měřic ječmene.²¹⁸ Celkem pluk spotřeboval 1293 porcí, 77 580 liber²¹⁹ chleba, 38 780 liber masa, 77 580 mázů²²⁰ piva, 3 780 měřic ovsa, 281 390 liber sena a 17 106 otepí slámy.²²¹

Jak se zdá, tak až teprve ke konci válečného konfliktu docházelo vedoucím orgánům, že je zapotřebí dbát na ukázněnost vojáků. Jedině tak bylo možné dosáhnout toho, aby se civilní obyvatelstvo přestalo vojáků bát a nenávidět je.

Ačkoliv se nařízení vydávala, vojáci je příliš nedodržovali. Důkazem je stížnost generálního komisaře Jana Rotála zemskému hejtmanu z 19. července 1647. Rotál si stěžoval na největší část zásobovacího oddílu Schneidrova pluku, který tábořil v Třebíči, protože důstojníci z oddílu požadovali po obyvatelstvu z okolních vsí mimořádné dávky, jež dostávali v období zimy. Zima již ale dávno skončila. Ve svém psaní Jan Rotál oznamoval, že o problému jednal s Raduitem de Souches a naléhal na něj, aby zařídil připojení nejproblematictějšího zásobovacího oddílu k pluku. Stejně se mělo postupovat i na telčském panství.²²²

O průběhu posledních válečných měsíců na Moravě se nezachoval dostatek zpráv. Ostatně hlavní těžiště válečných operací se přesunulo do Čech, kde Königsmark loupil v Praze na Malé Straně. Nějakou dobu mu pomáhal i Wittenberg. Když mu ale

²¹⁶ František Matějka, *Morava za třicetileté války*, Praha 1992, s. 364.

²¹⁷ Tímto jménem se označovaly různé jednotky, zejména korec. V zásadě to byl název pro jakoukoliv míru; M. Chvojka – J. Skála, *Malý slovník*, s. 158.

²¹⁸ F. Matějka, *Morava*, s. 482.

²¹⁹ Jedna ze základních jednotek hmotnosti používaná téměř po celém světě (1 libra česká = 513,75g); M. Chvojka – J. Skála, *Malý slovník*, s. 145.

²²⁰ Stará česká jednotka objemu pro kapaliny (máz = 1,1 až 1,9 l). Na Moravě též máz s hodnotou 1,070 l; M. Chvojka – J. Skála, *Malý slovník*, s. 157.

²²¹ F. Matějka, *Morava*, s. 364.

²²² Tamtéž, s. 362.

Königsmark odmítl dát podíl z kořisti, odtáhl řádit do jižních Čech. Zde si dokonce srpna podmanil Konopiště, Bechyni a Tábor. V září vytáhl k Vídni a po cestě obsadil Český Krumlov a Vyšší Brod. O zastavení jeho postupu se neúspěšně pokusil Puchheim.

Když došlo v říjnu 1648 k podepsání vestfálského míru, byla převaha švédských sil na Moravě stále zřejmá. Podmínky míru rozhodly o vyplacení zbývajících Švédů. Pro stanovení výše jejich vyplacení bylo nutné vypracovat směrnice pro vzájemný poměr mezi švédskými posádkami a obyvatelstvem Království českého. Nakonec bylo ustanoveno, že až do odchodu bude Švédům vyplácena měsíční částka 42 000 zlatých. Z této částky připadlo na Čechy 19 000 zlatých, na Moravu 7 000 zlatých a Slezsko 16 000 zlatých. Správcem všech švédských posádek v zemi se stal generál Wittenberger. Suma byla tedy vyplácena jemu.²²³

O stěhování švédského vojska z obsazených měst rozhodla dohoda mezi Wittenbergerem a de Souchesem, Rotálem a Puchheimem. Dohoda stanovila, že stěhování začne 8. července 1650 po zaplacení zbytku válečné náhrady. Stalo se tak již 7. července.²²⁴

²²³ Tamtéž, s. 384-386.

²²⁴ Tamtéž, s. 387-388.

3.3 Telč po třicetileté válce

Vylidňování způsobené třicetiletou válkou postihovalo jednotlivé oblasti Moravy v různé míře. Hornatá oblast Českomoravské vysočiny dopadům války dlouho odolávala, protože se jí armády dlouho vyhýbaly. Stejně tak vzdorovaly Jeseníky a Beskydy.

Mnohem více se však válečné události dotkly oblastí nížin, krajů poblíž cest, obléhaných měst a neopevněných míst a panství, jimž nikdo nezajistil ochranu. Osud města nezávisel jen na velikosti jeho hradeb, ale také na tom, jestli se nepříteli bránilo, či mu otevřelo své brány dobrovolně. Katastrofálně dopadla Olomouc, před válkou nejlidnatější město Moravy, které okupovali Švédové a císařská armáda ho také obléhala. Obdobně na tom byla i jiná města obsazená Švédy (Jihlava, Kroměříž, Znojmo). Na druhou stranu města jako Brno nebo Uherské Hradiště své hradby po celou válku uhájily.

K tomu na pokles počtu obyvatel nepřímo působily epidemie a hladomor, který byl zapříčiněn zhroucením poddanského hospodářství. Z předválečných 100 000 domů a usedlostí zůstalo na Moravě po válce „osazeno“ přibližně 70 000, v nichž žilo asi půl milion lidí. Morava se tak řadí mezi válkou silně zasažené oblasti střední Evropy.²²⁵

Telčské panství patřilo mezi válkou lehce zasažené moravské regiony, protože se zde nacházelo jen asi 5% zpustlých usedlostí. Zásahu na tom měla pravděpodobně vzdálenost panství od hlavních ohnisek války a patrně také Vilém Slavata.²²⁶

O poválečné podobě města vypovídá urbář porízený pár let po skončení války v roce 1654. Uvnitř hradeb se město nadále dělilo na dva urbanistické celky označované jako „Město Telč“ a „ulice“. V této době se v hradbách nacházelo 96 domů,²²⁷ z nichž 26 stálo v „ulici“.²²⁸ Telč dále tvořila tři předměstí. Na jih od hradeb se rozléhalo Staré Město. V 16. století se skládalo ze dvou celků Starého Města a předměstí za hrází u Veliké brány. Jednotný název Staré město se vžil patrně až někdy před polovinou 17. věku.

Centrem Starého Města bylo prostranství s kostelem Matky Boží, kolem kterého se rozkládal hřbitov. Kostel stál kousek od břehu Staroměstského rybníka mimo

²²⁵ J. Válka, *Morava*, s. 124-125.

²²⁶ František Matějka (ed.), *Lánové rejstříky Jihlavského a Znojemského kraje*, Praha 1982, 30.

²²⁷ MZA Brno, F 239 Velkostatek Telč, inv. č. 3, fol. 8-19.

²²⁸ Tamtéž, fol. 19-22.

významné komunikace. Poblíž Starého Města se vinula pouze dnešní Dačická ulice, dále se rozvětvlující do dvou ulic směřujících do Kostelní a Horní Myslové.

Jádrem druhé části předměstí, jež se nacházelo blíže vnitřnímu městu, byla křižovatka ulic Dačické, Hradecké a Křížovy, nazývaná v předešlé době též Na Veselí. Zatímco obyvatelé Starého Města se živilí převážně zemědělstvím, v této části byli minimálně z poloviny zastoupeni řemeslníci.²²⁹

Ze všech předměstí bylo Staré Město válkou postiženo nejvíce. Řemesla „za hrází“ téměř zanikla. Zmíněný urbář zde uvádí na 40 domů,²³⁰ jejichž obyvatelům skýtalo obživu hlavně zemědělství. Majiteli prázdných domů a uvolněných ploch se v padesátých letech stali měšťané bydlící uvnitř hradeb. Celá osmina z nich tu obhospodařovala domky, humna, zahrady či malé chmelnice.

Někdy v době před svým příchodem do města, tedy před rokem 1650, začali jezuité s přestavbou kostela Matky Boží, kterou lze pokládat za symbol poválečné obnovy Starého Města. Dosud jednolodní kostel byl nově zaklenut a rozšířen na trojlodní. Stavba byla dokončena pravděpodobně roku 1654.²³¹ V roce 1657 došlo ke zvětšení plochy hřbitova, na níž kromě kostela stála ještě kaple sv. Rocha, kterou zde nechali zbudovat měšťané na důkaz díků za zdárné překonání morové epidemie.

Roku 1673 dostalo svou dominantu prostranství před kostelem. Ferdinand Vilém Slavata zde nechal postavit sloup Pany Marie jako výraz vděčnosti za to, že ho císař Leopold jmenoval tajným radou.²³²

Na jihovýchodě se nacházelo Velké předměstí (dnes Podolí). Z vnitřního města se do něj vstupovalo Velkou (Horní) bránou, jak se označovala soustava tří bran. První ze tří bran byla součástí městských hradeb až do svého zbourání roku 1833. Do začátku 17. věku ji s prostřední bránou spojoval dřevěný padací most, přestavěný pak na kamenný. V roce 1629 byla prostřední brána stavebně upravena. Vedle sgrafitové výzdoby získala čtyři nárožní věžičky a arkýř na krakorcích. Toto cimbuří měla až do roku 1814, kdy bylo sneseno a nahrazeno mansardovou střechou. Třetí brána, která byla od vnitřního města nejvíce vzdálená, od sebe oddělovala Velké předměstí a Staré Město. Pravděpodobně stávala na hrázi Ulického rybníka. Středobod Velkého předměstí

²²⁹ Kol., *Historický atlas*, nestránkováno.

²³⁰ MZA Brno, F 239 Velkostatek Telč, inv. č. 3, fol. 26-29.

²³¹ Kol., *Historický atlas*, nestránkováno.

²³² Tamtéž; J. Kroupa (ed.), *Telč*, s. 73.

tvorily dnešní ulice Furchova a Tobiášková, které směřovaly od prostoru před Velkou bránou směrem na východ. Ze západní strany uzavíraly Velké předměstí hradby, před nimiž se vinula dnešní Svatoanenská ulice zahýbající potom východní směrem. Po válce tu stálo 49 domů,²³³ jejichž obyvatelé se zabývali řemeslnou výrobou (kožešníci, tkalci, barvíři, ševci, zámečníci atd.).

Tradiční podobu předměstí výrazněji ovlivnila až stavba nového hřbitova s jednolodní kaplí sv. Anny v letech 1695-1697. Výstavbu finančně podpořili jezuité a městská rada, protože město potřebovalo nové pohřebiště.²³⁴

Na sever od města leželo třetí předměstí jménem Štěpnice, které je považováno za nejmladší z telčských předměstí. Od jádra města Štěpnici odděloval Ostrovský rybník, zvaný též Štěpnický. Z vnitřního města se do Štěpnice vstupovalo Malou (Dolní) bránou, která byla od roku 1579 stavebně spojena se zámekem a s domem čp. 71. Na druhé straně hráze Ostrovského rybníka navazovala na Malou bránu bašta s bránou. Z prostranství před bránou vycházely dvě cesty. Na sever vedla cesta do Jihlavy a na západ směřovala cesta do Jindřichova Hradce.

Tak jak Staré Město i ona se dříve skládala ze dvou urbanistických částí, pro něž se začal užívat jednotný název v první polovině 17. věku. První část nazývaná jako Nové Město ležela před vysunutou branou. Druhá část, která se jmenovala Štěpnice, ležela severněji a její jádro postupně tvořilo nepříliš velké náměstí ve tvaru trojúhelníku (dnes Oldřichovo). Jak je patrné z názvu, pěstovali zde měšťané ovocné stromy (nazývané štěpy) a zeleninu. Obživa zdejších obyvatel se nijak nelišila od obživy obyvatel Velkého předměstí. Tvořilo ji hlavně zemědělství a řemesla.²³⁵ Po válce na Novém Městě, jak se této části začalo jednotně říkat, stálo 51 domů, což byl v porovnání s předválečným stavem mírný pokles.²³⁶ Zdejší populace dosáhla počtu z konce vlády Zachariáše z Hradce až začátkem 18. století.²³⁷

Ostatní městské osídlení na panství na tom bylo po válce s počtem domů následovně. Slavonice, druhé město na panství a po Telči nejlidnatější osídlení, mělo

²³³ MZA Brno, F 239 Velkostatek Telč, inv. č. 3, fol. 22-25.

²³⁴ Kol., *Historický atlas*, nestránkováno.

²³⁵ Tamtéž.

²³⁶ MZA Brno, F 239 Velkostatek Telč, inv. č. 3, fol. 30-33.

²³⁷ Kol., *Historický atlas*, nestránkováno.

v první půli padesátých let 17. věku 165 domů.²³⁸ Z pěti městeček byl na prvních dvou místech Kunžak se 120 domy,²³⁹ a Strmilov se 114 domy.²⁴⁰ Třetí byla Želetava s počtem 91 domů.²⁴¹ Studená se svými 53²⁴² a Mrákotín 41 domy²⁴³ byly v porovnání s nimi zhruba poloviční.

Od roku 1669 do roku 1679 probíhala na Moravě revize lánových rejstříků. Cílem revize bylo zaevidovat všechny majitele usedlostí a pozemkový majetek, a sestavit tak podklad pro vybírání berní, protože zápisy z první lánové vizitace z let 1656-1657 nevyhovovaly. Do jihlavského kraje, v němž se telčské panství nacházelo, zavítali vizitační komisaři až v roce 1678. Komisi tvořilo osm členů, mezi nimiž byli vždy dva zástupci z každého stavu a ještě několik dalších lidí, o jejichž počtu není nic známo. S komisaři spolupracoval převážně hejtman panství, který zval na zámek představitele obcí, jež měla komise druhý den navštívit. Před hejtmanem a komisaři vždy složili slib pravdomluvnosti a zároveň popsali stav usedlostí ve vsi, které měli komisaři následný den vizitovat. Kvůli urychlení prací pracovala komise ve dvou skupinách, tak jak měla ve zvyku. Na základě zjištěných informací rozdělila komise polnosti na panství do bonitních tříd. Potom vznikl sumář, v němž byly zapsány výměry půdy. K závěru prací, jež na panství skončily 27. září, vyhotovili zástupci měst v komisi čistopis lánového rejstříku.²⁴⁴

V Telči bylo evidováno 236 usedlých, což ji nadále řadilo ke středně velkým poddanským městům. Město se stále dělilo na vnitřní, kde bylo 50 domů s poli a 42 domů řemeslníků, dále tři předměstí, z nichž na Velkém bylo 13 domů s poli a 32 bez polí, Staré Město s 21 domy, ke kterým patřila pole a 18 bez polí a Nové Město s 17 domy s poli a 35 bez polí. Druhé město na panství, Slavonice, čítalo v tutéž dobu 211 usedlých.²⁴⁵

²³⁸ Tamtéž, fol. 49-63.

²³⁹ Tamtéž, fol. 79-87.

²⁴⁰ Tamtéž, fol. 101-107.

²⁴¹ Tamtéž, fol. 130-136.

²⁴² Tamtéž, fol. 115-118.

²⁴³ Tamtéž, fol. 121-124.

²⁴⁴ J. Hrdlička, *Autobiografie*, s. 220; František Matějka, *Moravské lánové rejstříky*, Sborník archivních prací 29, 1979, s. 117-159.

²⁴⁵ Týž (ed.), *Lánové rejstříky*, s. 28- 31.

Podle nashromážděných údajů žilo v moravské části dominia Slavatů ve dvou městech, třech městečkách a 66 vesnicích dohromady 1685 usedlých. K tomu je třeba ještě připočíst 36 usedlých z připojených statků Panských Dubenek a Skrýchova.²⁴⁶

²⁴⁶ J. Hrdlička, *Autobiografie*, s. 221.

4. Městská správa v Telči

Poddanská města představovala různorodou skupinu, již lze charakterizovat dvěma základními rysy. Prvním rysem byla osobní nesvoboda měšťanů sídlících v takovém městě, druhým míra závislosti poddanského města na vrchnosti. Závislost se odrážela v míře privilegií a v samosprávě. Mezi poddanskými městy se vedle velkých, výstavných a prosperujících měst s vlastním rozsáhlým majetkem nacházela také drobná městečka, jejichž správa se mnohdy příliš nelišila od vesnic. Správa poddanských měst se podobala správě měst královských.²⁴⁷

Podobu městské správy v Telči jsme bohužel schopni s jistotou doložit až po roce 1530, protože již několikrát zmíněnému požáru vedle dvaceti sedmi domů padla za oběť také radnice a s ní téměř všechny písemnosti. Po tomto roce docházelo k zakládání nových městských knih. Některé z nich se spolu s dalšími písemnostmi dochovaly do dnešních dnů. V první polovině 16. věku zajišťoval chod městské správy rychtář s dvanácti konšely.²⁴⁸

Kvůli absenci pramenů není možné zjistit, od kdy se v Telči úřad rychtáře vyskytoval. Pravděpodobně vznikl na počátku městské správy jako v jiných městech a sloužil ve městě jako zástupce panovníka nebo vrchnosti. Představoval tak nejvyšší orgán správní a soudní moci. Toto postavení se změnilo za husitství, jehož důsledkem rychtářova pozice zeslábla. Rychtář se tak stal na městské radě závislý. Městská rada pak rychtáře využívala hlavně na výkon pořádkové a policejní služby ve městě.²⁴⁹ Dohlížel na dodržování nočního klidu, doby šenkování nebo na pořádek při různých kratochvilích, aby se neděly rvačky a jiné výstřednosti.²⁵⁰ Mezi prohřešky, za něž mohli obyvatelé města skončit v šatlavě, patřilo také pozdní odvádění kontribuce. Dokazuje to případ Melichara Edera a dalších osmi sousedů²⁵¹ z roku 1649.²⁵² Rychtář u sebe stále

²⁴⁷ Z. Hledíková, *Dějiny*, s. 221-222.

²⁴⁸ J. Rampula, *Primátoři*, s. 98.

²⁴⁹ Z. Hledíková, *Dějiny*, s. 214; Zikmund Winter, *Kulturní obraz českých měst. Život veřejný v 15. a 16. věku mezi roky 1420-1620*, Praha 1890, s. 3-27.

²⁵⁰ J. Rampula, *Primátoři*, s. 99.

²⁵¹ Jan Špaček, Foltýn Fichtner, Pavel Prokeš, Ladislav Tunkl, Martin Kohout, Jakub Picka, Tobiáš Šenykl, Gregor Kleiner.

²⁵² SOkA Jihlava, AM Telč, inv. č. 266, stará sign. Rampula 187.

nosil „rychtářské právo“,²⁵³ jež sloužilo jako výstraha pro ostatní, kteří by neposlechli jeho nařízení. V takovém případě mohl ihned nepohodlnou osobu vsadit do šatlavy.²⁵⁴ Avšak případy Viléma Součka z roku 1698²⁵⁵ a Viktorína Svobody z roku 1699²⁵⁶ dokazují zneužívání této pravomoci. Oba jmenovaní si stěžovali na rychtáře Jana Fučíkovského, že je uvěznil protiprávně.

K rychtářovým povinnostem rovněž patřilo vybírání lózungy,²⁵⁷ berně či jiných poplatků a jejich řádně evidování v úročních knihách, které měl u sebe. Jejich výběr se občas neobešel bez nedorozumění. V roce 1634 si Pavel Daňků stěžoval hejtmanovi telčského panství Hynku Ladislavovi Vejtmilerovi z Vejtmile, že mu rychtář znemožnil zaplatit kontribuci a ještě mu při tom vyhuboval.²⁵⁸

Relativně velkou moc dávala městskému rychtáři po celé 16. století držba rychtářských knih. Do knih se za přítomnosti rychtáře, purkmistra a dalších vyžádaných svědků zapisovaly nákupy a prodeje nemovitostí. Když se taková kniha, do níž se zapisovalo v letech 1578-1605, ztratila, nařídil zámecký hejtman Štylfríd Feyrar z Malíkova v roce 1606, aby se knihy napříště ukládaly na radnici, a uložil rychtáři povinnost dostavit se sem při každém zápisu do nich. Přemístění knih z rychtářova domu na radnici značně oslabilo jeho vliv, který v 17. století dále klesal. Na jediných dochovaných radních propozicích z 18. ledna 1661²⁵⁹ a 3. května 1665²⁶⁰ jsou jako rychtáři psáni Jan Brázda a Fridrich Fojt. Zápis o doplnění úřadu z roku 1671 bohužel jméno žádného rychtáře neuvádí.²⁶¹

Počet konšelů tvořících městskou radu závisel na velikosti města. Rozmezí se pohybovalo mezi osmnácti (v pražských městech) až šesti konšely v městech a městečkách menší velikosti. Ve většině měst jich bylo dvanáct. Symbolika čísla dvanáct

²⁵³ Rychtářské právo, jinak také ferula, se podobá jakémusi palcátu, dlouhému kolem půl metru. Bývala buď ze dřeva, anebo ze spletených kožených řemínků.

²⁵⁴ Dnes dům čp. 35, M. Drdáký, *Proměny*, s. 169.

²⁵⁵ SOkA Jihlava, AM Telč, inv. č. 269, kart. 5, stará sign. Rampula L 601.

²⁵⁶ Tamtéž, stará sign. Rampula L 556.

²⁵⁷ Městská daň vybíraná pro vlastní potřeby města. Její výše se odhadovala podle nemovitého i movitého majetku obyvatel města, včetně řemeslnických a drobných obchodních provozů.

²⁵⁸ SOkA Jihlava, AM Telč, inv. č. 266, kart. 3, stará sign. Rampula 337.

²⁵⁹ Tamtéž, stará sign. Rampula 10.

²⁶⁰ Tamtéž, stará sign. Rampula 9.

²⁶¹ Tamtéž, stará sign. Rampula 2131.

byla spojována s božím řádem a v Bibli se s ní setkáme nejvíce právě ve významu dobré správy spořádané obce.²⁶²

Konšelem se mohl stát pouze ten, kdo měl plné měšťanské právo. To znamenalo, že ve městě trvale sídlil, vlastnil v něm nějakou nemovitost a platil městský census. Ostatní požadavky si města určovala sama na základě místních zvyklostí. Většinou se jednalo o majetkovou hranici, minimálně tříleté měšťanství a vyloučení nečestných řemesel. Radě předsedal purkmistr, jímž byl vždy jeden z konšelů.²⁶³ Konšelé se ve funkci střídali vždy po čtyřech týdnech, aby nedocházelo k přílišnému hromadění moci v rukou jedné osoby. Toto střídání ustanovila také *Práva městská království českého*²⁶⁴ z roku 1579, jejichž autorem byl staroměstský kancléř Pavel Kristián z Koldína. Závaznými pro česká města se stala Koldínova práva v roce 1610, Morava je přijala až roku 1697.²⁶⁵ Jediné dochované radní seznamy uvádí v Telči dvacet jedna jmen konšelů.

Tabulka 1 Konšelé v letech 1661, 1665 a 1671

Jméno konšela	Povolání ²⁶⁶	Konšelem v letech
Pavel Otčenášek	mydlář	1661, ²⁶⁷ 1665, 1671
Václav Pavlovský	nepodařilo se zjistit	1661, 1665
Adam Fučík	nepodařilo se zjistit	1661
Jan Appetaur	barvíř	1661, 1665, 1671
Jan Kajndl	nepodařilo se zjistit	1661, 1665,
Jan Mayer	rolník	1661, 1665, ²⁶⁸ 1671
Jan Ulman	soukeník	1661, 1665, 1671
Matěj Fišer	hrnčíř	1661

²⁶² Josef Hrdlička, *Měšťan*, in: Václav Bůžek – Pavel Král (edd.), *Člověk českého raného novověku*, Praha 2007, s. 138-165, zde s. 147.

²⁶³ Z. Hledíková, *Dějiny*, s. 208.

²⁶⁴ Josef Jireček (ed.), *Práva městská Království českého a Markrabství moravského spolu s krátkou jich sumou od Pavla Krystyána z Koldína*, Praha 1876, s. 11.

²⁶⁵ Z. Hledíková, *Dějiny*, s. 222-223.

²⁶⁶ Povolání konšelů vyhledána v knize M. Drdácý, *Proměny*, s. 40, 48, 77, 81, 100, 151, 191, 201, 251, 252, 257, 268, 302, 282, 292, 321.

²⁶⁷ V roce 1661 je psán jako primas.

²⁶⁸ V roce 1665 je psán jako primas.

Matěj Smichens	nepodařilo se zjistit	1661, 1665, 1671
Matěj Kounický	nepodařilo se zjistit	1661, 1665,
Ondřej Žiška	rolník	1661, 1665,
Fridrich Fojt	obroční písař	1661
Jan Brázda	rolník	1665, 1671 ²⁶⁹
Augustýn Trenčinský	řezník	1665,
Matěj Sýkora	nepodařilo se zjistit	1665,
Vít Pruner	nepodařilo se zjistit	1671
Šimon Štalhofer	rolník	1671
Jan Vanauch	nepodařilo se zjistit	1671
Adam Šot	nepodařilo se zjistit	1671
Foltýn Neltl	nepodařilo se zjistit	1671
Pavel Čížek	pekař	1671

Purkmistr měl na starosti obecní příjmy a vydání a zodpovídal za městskou pokladnu. V jeho přítomnosti se také odehrávaly veškeré finanční transakce, jako byly nákupy a prodeje domů či pozemků, svatební smlouvy, závěti a všechny další zápisy do městských knih. O městských příjmech si lze udělat alespoň nějakou představu z jediných dochovaných účtů z let 1610²⁷⁰ a 1611.²⁷¹ Příjmy města tvořily například peníze z „*jarmarečního*“,²⁷² „*od pánů na rathauze*“,²⁷³ „*z krámu obecního*“,²⁷⁴ „*peníze zbývající po berni*“²⁷⁵ a svatojiřské a svatohavelské úroky. Významnou položku v městském rozpočtu tvořily peníze získané z prodeje ryb. V okolí Telče se nacházelo 11 třecích, 49 výtažných a 60 chovných rybníků, které sloužily k třígeneračnímu chovu ryb.²⁷⁶ Výlov každého rybníka se zapsal do „*rejstříku k rybníku obecnímu*“.²⁷⁷ Zápis

²⁶⁹ V roce 1671 je psán jako primas.

²⁷⁰ SOkA Jihlava, AM Telč, inv. č. 263 g, kart. 1, stará sign. Rampula 172.

²⁷¹ Tamtéž, stará sign. Rampula 173.

²⁷² Tamtéž, stará sign. Rampula 172, fol. 1.

²⁷³ Tamtéž, fol. 4.

²⁷⁴ Tamtéž, stará sign. Rampula, 173, fol. 15.

²⁷⁵ Tamtéž, fol. 14.

²⁷⁶ MZA Brno, F 239 Telč, inv. č. 3, fol. 213-215.

²⁷⁷ SOkA Jihlava, AM Telč, inv. č. 264 c, kart. 2, stará sign. Rampula 198, 310.

obsahoval počet vylovených kop kaprů, cenu za jednu kopy a množství kop prodaných. Evidovala se i jména těch, kteří si ryby koupili.

Výdaje tvořily hlavně platy na městské zaměstnance. Veliké množství peněz rovněž padlo na platy řemeslníků. V účtech se hojně nalézají záznamy jako například „*dáno tesařům od tesání dříví*“, „*dáno hrnčíři od kamen opravení*“²⁷⁸, „*více malíři na dílo dáno*“²⁷⁹ nebo „*od udělání frejlinku truhláři*“²⁸⁰. Peníze se utrácely i za věci, které byly běžně potřeba na radnici, jako například červený vosk, anebo za potřeby pro zaměstnance, jako boty pro obecního sluhu, dále také za materiál nutný k nové výstavbě či opravám budov (hřebíky, provazy kamení, dřevo atd.).

Zvláště v roce 1611 jsou účty plné plateb za těžbu či dovoz kamení, vedle těchto záznamů jsou zde poznamenány i platby Jeremiáši Vlachovi „*na dílo zdi*“ či „*na pilír, který dělal*“.²⁸¹

Od padesátých let 16. století je v Telči doložen úřad primátora (primase). Funkce primátora byla stálá. Po celou dobu působení městské rady ji zastával stejný konšel, takže jeden měsíc v roce vykonávala úřad primátora a purkmistra táž osoba. Primátorovi náležel vrchní dohled nad městskými záležitostmi, dále svolával, předsedal a řídil městskou radu. Rovněž při významných událostech reprezentoval město navenek. Pokud se stalo, že nemohl v daném okamžiku vykonávat svůj úřad, zastoupil ho konšel, který byl zrovna purkmistrem.²⁸²

V průběhu sedmnáctého století se v primátorském úřadu vystříдалo osmnáct osob.

Tabulka 2 Primátoři v 17. století.

Jméno primátora	Povolání ²⁸³	Primátorem v letech/ v roce
Blažej Otčenášek	řezník	1579-1588, 1590- 1591, 1593-1602
Jan Mydlář	mydlář	1602-1610

²⁷⁸ Tamtéž, inv. č. 263 g, kart. 1, stará sign. Rampula 172, fol. 2.

²⁷⁹ Tamtéž, fol. 8.

²⁸⁰ Tamtéž, stará sign. Rampula 173, fol. 12.

²⁸¹ Tamtéž, fol. 6.

²⁸² J. Rampula, *Primátoři*, s. 98-99.

²⁸³ Jména všech primátorů a jejich povolání uvádí Josef Rampula; Tamtéž, s. 101-103.

Šebestián Jelínek	soukeník	1611, 1613-1614, 1617
Jan Břečka (správné přízvisko bylo Fojt)	sládek	1618-1621
Jarolím Mydlář	mydlář	1622-1624
Havel Vlk	obroční písař, purkrabí	1625-1628
Václav Měchyř	řezník	1628-1645
Tomáš Křenecký	rolník	1645-1650
Jáchym Valentů či Brodský	rolník	1650-1653
Karel Fojt	rolník	1654-1657
Augustýn Trenčinský	řezník	1655
Pavel Otčenášek	mydlář	1658-1665
Jan Mayer	rolník	1665, 1693-1698
Jan Antonín Brázda	rolník	1666-1687
Ondřej Žižka	rolník	1687-1693
Jan Granitzer	rolník	1693
Tomáš Jelínek	rolník	1696-1698
Tomáš Hoda	obchodník se sukнем	1699-1701

Od druhé poloviny 16. věku se na radnici spolu s konšely scházeli ještě čtyři obecní starší.²⁸⁴ Obecní starší byli konečnou instancí dohlížející na hospodaření města jako zástupci komunity.²⁸⁵ Dochované seznamy uvádí deset osob.

Tabulka 3 Obecní starší

Jméno obecního staršího	Povolání	Obecním starším v roce
Augustýn Trenčinský	řezník	1661
Jiří Nedorost	zahradník	1661, 1665
Jonáš Vlk	nepodařilo se zjistit	1661
Jiří Křenovský	nepodařilo se zjistit	1661, 1665

²⁸⁴ Tamtéž, s. 99.

²⁸⁵ Z. Hledíková, *Dějiny*, s. 215.

Pavel Litohorský	řezník	1665
Pavel Filipaum	nepodařilo se zjistit	1665
Eliáš Čenýkl	řezník	1671
Urban Křížek	nepodařilo se zjistit	1671
Kašpar Jilemský	řezník	1671
Jan Formánek	nepodařilo se zjistit	1671

Dále jsou zmiňováni vedle městského rychtáře tři rychtáři na předměstích. Rychtáři na předměstích byli městskému rychtáři podřízeni. Jejich úkolem bylo starat se o pořádek na svých předměstích a zároveň dbát o to, aby byla řádně vykonávána robota.²⁸⁶ Robotovat museli pouze obyvatelé na předměstích, na měšťany ve vnitřním městě se tato povinnost nevztahovala. Měšťané vlastníci majetek na některém z předměstí se z roboty vykupovali peněžní sumou.

Tabulka 4 Rychtáři na předměstích

Jméno rychtáře na předměstí	Povolání	Rychtářem na předměstí v roce
Vít Pruner	nepodařilo se zjistit	1661
Jan Zadukuje	nepodařilo se zjistit	1661, 1665
Nykodým Kohout	nepodařilo se zjistit	1661
Vít Řezníček	nepodařilo se zjistit	1665
Tomáš Soukeník	soukeník	1665

Při doplnění úřadu v roce 1671 k obměně předměstských rychtářů nedošlo. (Osoby, které jimi tehdy byly, jsou neznámé.)

Od roku 1579, kdy Zachariáš z Hradce podpořil městský špitál, je znám špitální správce. Správce vedl knihu, v níž evidoval příjmy a výdaje špitálu, které každý rok předkládal ke schválení městské radě a vrchnosti.²⁸⁷ Správcem býval vždy některý z konšelů, který plnil povinnosti správce spolu s povinnostmi konšelskými.

²⁸⁶ Záznam robotních povinností na jednotlivých předměstích MZA Brno, F 239 Telč, inv. č. 3, fol. 16-18.

²⁸⁷ J. Rampula, *Primátoři*, s. 98-99.

Tabulka 5 Správci městského špitálu

Jméno správce špitálu	Povolání	Správce v roce
Václav Pavlovský	nepodařilo se zjistit	1661
Jan Antonín Brázda	rolník	1665

Administrativu města obstarával městský písař, který se v důsledku jejího rozvoje a zvětšujícího se množství stal stálým zaměstnancem v každém městě. Ve velkých městech vyřizovaly úřední záležitosti početné městské kanceláře.²⁸⁸ Z písařů, kteří v 17. století působili ve městě, lze jmenovat jen tři. Jedním z nich byl Pavel Verynus propuštěný do Telče z městečka Strmilova v roce 1611.²⁸⁹ Dále ve městě zastával místo obecního písaře Kašpar Sýkora. Kašparovo působení dokládají dvě nedatované žádosti o propuštění ze služby, které adresoval městské radě. Podle podoby písma spadají obě žádosti pravděpodobně do druhé poloviny 17. století.²⁹⁰ V roce 1679 se o místo písaře ucházel Mikšmelcr z Dačic. Kvůli absenci dalších pramenů nelze říci, zda v Telči jako písař opravdu kontinuálně působil, či nikoliv.²⁹¹ V městských účtech z let 1610 a 1611 je uvedeno, že za svou práci obvykle každý měsíc obdržel písař 1 zlatý a 7,5 groše. Někdy bývala vyplacená částka vyšší,²⁹² (3 zlaté) někdy nižší (22 grošů a 3,5 denáru).²⁹³ Kromě této taxy dostával ještě peníze za vyhotovení kalendáře²⁹⁴ a minuce.²⁹⁵ Za kalendář dostal zapláceno 1,5 groše a 1,5 denáru²⁹⁶ a za minuci 5 grošů a 1 denár.²⁹⁷ O tom, jak se zde uvedené sumy v průběhu dalších let měnily, nelze nic dalšího zjistit.

Z účtů se lze také dozvědět jména konšelů, kteří se v těchto letech scházeli na radnici. V obou letech se zde scházeli stejní lidé. Pouze pořadí, v němž se střídali

²⁸⁸ Z. Hledíková, s. 215.

²⁸⁹ SOkA Jihlava, AM Telč, inv. č. 263 a, kart. 1, stará sign. Rampula 411.

²⁹⁰ Tamtéž, stará sign. Rampula 429, 498.

²⁹¹ Tamtéž, stará sign. Rampula 586.

²⁹² SOkA Jihlava, AM Telč, inv. č. 263 g, kart. 1, stará sign. Rampula 173, fol. 18.

²⁹³ Tamtéž, fol. 16.

²⁹⁴ Tamtéž, stará sign. Rampula 172, fol. 1.

²⁹⁵ Tamtéž, stará sign. Rampula 173, fol. 13.

²⁹⁶ Tamtéž, stará sign. Rampula 172, fol. 1.

²⁹⁷ Tamtéž, stará sign. Rampula 173, fol. 13.

v úřadu purkmistra, je odlišné. V předkládané tabulce jsou uvedeni v pořadí z roku 1610. Jména rychtářů, obecních starších nebo správce špitálu se v účtech nevyskytují.

Tabulka 6 Konšelé v letech 1610-1611

Jméno konšela	Povolání
Martin Miller	krejčí
Jan Čaupek	krejčí
Šimon Otčenášek	řezník
Ondřej Picka	řezník
Jakub Drdák	nepodařilo se zjistit
Jan Kluž	nepodařilo se zjistit
Bartoš Polívka	nepodařilo se zjistit
Šimon Polnický	písař
Matěj Hájek	krejčí
Jan Břečka	sládek

Kromě jmen konšelů se z těchto účtů dají zjistit městští zaměstnanci, neboli tzv. nižší městské úřady. Tyto úřady začala městská rada zřizovat poté, co nebyla schopna sama zvládnout čím dál více se rozrůstající úřední agendu. Zachované prameny tyto úředníky označují všelijak. Například nižší správní instituce, komise, menší, zvláštní úřady nebo speciální úřady. Co město, to odlišná struktura a počet těchto úřadů. Odlišovaly se i jejich pravomoci. Vše záleželo především na velikosti města, podobě a rozsahu fungování jeho městské správy. Roli hrála i předešlá tradice těchto úřadů v konkrétním městě. Tyto úřady obsazovala měšťany přímo městská rada. Lidé pověřeni výkonem těchto úřadů jí ve všem podléhali.²⁹⁸

Ke zvládnutí narůstajících povinností musela pomocné úřady zřídit i telčská městská rada. Jak se v Telči obecním služebníkům říkalo, nelze z důvodů absence pramenů říci. Jistý není ani jejich přesný počet, či změna struktury v průběhu let. O existenci městských služebníků nás do určité míry informují městské účty z let 1610 a 1611. Vedle již zmíněného písaře, špitálního správce a hlásných zde bylo několik poslů, formani, nádeníci, obecní sluha, obecní hodinář, obecní pastýř, obecní mlynář, obecní

²⁹⁸ O těchto úřadech například Bohumír Roedl, *Vademecum městské správy v Lounech v letech 1573-1727*, Louny 2004, s. 35-47.

sládek,²⁹⁹ komínář, kočí, zvoník, hrobník a porybný.³⁰⁰ Zpravidla platilo, že čím větší město, tím více pomocných úřadů. Například ve Starém Městě pražském v roce 1579 existovalo úctyhodných 357 úřadů.³⁰¹ Výkon hrdelního soudnictví obstarával v Telči a na panství jihlavský kat se svými pacholky, kteří měli také na starost čištění města („*dáno pacholkům popravním od čištění města*“ 20 grošů).³⁰²

V této podobě zůstala městská samospráva zachována až do zřízení regulovaného magistrátu roku 1785.³⁰³

Podle dochovaných zlomků písemností vypadala obnova městské rady v 17. století pravděpodobně takto. Vrchnost vyzvala stávající zástupce města k návržení osob, jež je měly v jejich úřadech vystřídat. Městská rada navrhla seznam osob a předala ho vrchnosti ke schválení. Vrchnost návrh schválila a v některých případech stanovila přesné pořadí, v němž se mají jednotliví konšelé střídat ve funkci purkmistra. Dokazuje to potvrzení, které napsal vlastnoručně hrabě Ferdinand Vilém Slavata v lednu 1661.³⁰⁴ Ne vždy mu však zřejmě na pořadí záleželo, jak se můžeme přesvědčit na druhé a zároveň poslední dochované propozici z května 1665, jež je opět napsaná jeho rukou. Po schválení kandidátů se konaly formální volby. Měšťané, kteří žili ve vnitřním městě, se sešli na radnici, kde dali najevo souhlas s navrženými osobami, a ty tak byly zvoleny.³⁰⁵

Dosazení jednotlivých osob se dělo vždy za přítomnosti vysokých vrchnostenských úředníků, jak vypovídá „*doplnění úřadu*“ ze srpna 1671: „*Těchto osob dosazení stalo se za přítomnosti pana hejtmána,*³⁰⁶ *p[ana] Adama Fučíkovského,*

²⁹⁹ SOkA Jihlava, AM Telč, inv. č. 263 e, kart. 1, stará sign. Rampula 73.

³⁰⁰ Tamtéž, inv. č. 264 c, kart. 2, stará sign. Rampula 204, 253.

³⁰¹ Jaroslav Douša, *Městské rady v Plzni a na Starém Městě pražském v letech 1550-1650: Sociální složení rad v letech 1560-1590*, Sborník archivních prací 32, 1982, s. 321-418.

³⁰² „*Dáno[...]*mistru popravčímu z Jihlavy, když odpravoval kováře z Čeňkova, 4 zlatý a 10 grošů“; SOkA Jihlava, AM Telč, inv. č. 263 g, kart. 1, stará sign. Rampula 173, fol. 18.

³⁰³ J. Rampula, *Primátoři*, s. 98-99.

³⁰⁴ „*Úřad a osoby konšelský i jiný v městě mém Telči následujícím způsobem, skrze mého vrchního hejtmána obnovený a usazený míti chci*“; SOkA Jihlava, AM Telč, inv. č. 263 a, kart. 1, stará sign. Rampula 10.

³⁰⁵ J. Rampula, *Primátoři*, s. 100.

³⁰⁶ Od 15. srpna 1671 byl hejtmanem telčského panství Jan Nikodém Mařan Bohdanecký z Hodkova; J. Hrdlička (ed.), *Autobiografie*, s. 122; 124-125.

*purkrabího, a p[ana] Sammele střelce, důchodního, v domě radním, za úřadu purkmistrovského p[ana] Jana Jiřího Ulmana.*³⁰⁷

Pokud došlo k uvolnění místa v radě úmrtím některého z členů, či z jiného důvodu, navrhla městská rada nové osoby a návrh postoupila vrchnosti ke schválení.³⁰⁸ Jiným důvodem mohly být vzájemné neshody mezi radními zapříčiněné špatným chováním a neplněním svěřených povinností, jak o tom svědčí dopis odeslaný 11. srpna 1671, který obsahuje právě takovou stížnost na spoluradního Petra Donáta. Místo po Petru Donátovi měl převzít Nikodým Kohout. Kohoutovo navržení radní opodstatňovali tím, že „jsauce on obojí řeči německé i české povědom“.³⁰⁹ Tento návrh Ferdinand Vilém Slavata 13. srpna zamítnul s poukazem na to, že Nikodým Kohout se „k truňku něco náchylný býti zdá, a protož jiného proponýrovati mají“.³¹⁰ V odpovědi odeslané následujícího dne městská rada navrhla Kašpara Jilemského.³¹¹ K uvolnění z úřadu také mnohdy vedl pokročilý věk či pracovní vytížení, jak dokazuje koncept propozice rychtářů na předměstích.³¹² Radní nebyli za výkon úřadu placeni pravidelně. Obvykle se museli spokojit s mimořádnou finanční nebo naturální odměnou. Proto vedle radních povinností dál provozovali svá řemesla a obchodní činnosti, aby si zajistili živobytí. Situace, kdy se některý z konšelů omluvil z jednání kvůli dohledu nad průběhem polních prací nebo z důvodu účasti na obchodní cestě, byly běžné.³¹³

Délka působení městské rady zřejmě v Telči závisela na vůli vrchnosti, jak lze zjistit z dochovaných žádostí či proseb o její obnovu. Tak například rok stála v čele města rada jmenovaná 4. května 1665. Na žádost o zproštění, kterou radní podali v roce 1666, Ferdinand Vilém odpověděl 28. srpna kladně.³¹⁴ Zato rada jmenovaná 9. září 1666 setrvala v čele města podle dokladů o mnoho déle. Podle dochovaného konceptu

³⁰⁷ SOkA Jihlava, AM Telč, inv. č. 263 a, kart. 1, stará sign. Rampula 2131.

³⁰⁸ Tamtéž, stará sign. Rampula 28.

³⁰⁹ Tamtéž, stará sign. Rampula 51.

³¹⁰ Tamtéž, stará sign. Rampula 27.

³¹¹ Tamtéž, stará sign. Rampula 1517, 1710 koncept.

³¹² Tamtéž, stará sign. Rampula 33.

³¹³ J. Hrdlička, *Měšťan*, s. 147.

³¹⁴ „Žádosti jejich povolují, nechť toliko místo k témuž úřadu způsobné a řádné osoby na svých místech zvolí a mě k rukám došlou“; SOkA Jihlava, AM Telč, inv. č. 263 a, kart. 1, stará sign. Rampula 385.

radní požádali o zbavení úřadu po smrti spolukonšela Jana Kajndla.³¹⁵ Koncept postrádá přesnou dataci. Odkazuje pouze na výše zmíněnou obnovu z 9. září 1666. Datum konceptu, který je 10. září 1667, odhaluje až další prosba o renovaci městské rady z 22. srpna 1668. V této prosbě je datum 10. září 1667 výslovně uveden. Žádost ze srpna 1668 informuje hraběte o úmrtí dalších dvou radních Jana Ježka a Václava Pavlovského.³¹⁶ Kým a kdy byli tito dva zemřelí nahrazeni, se neví. Na místo zemřelého Jana Kajndla byl při doplnění rady v srpnu 1671 uveden Pavel Čížek, což je až pět let po Kajndlově smrti. Je tedy pravděpodobné, že většina radních jmenovaných v roce 1666 setrvala ve svém úřadě až do roku 1671. Bohužel propozice z roku 1666 se nedochovala, takže nelze blíže říci, kteří měšťané tehdy v čele samosprávy stáli.

Příliš dlouhá doba, během níž radní zodpovídali za chod města, byla jednou z příčin, proč žádali hraběte, aby je z úřadu propustil a na jejich místo dosadil někoho nového. Mezi důvody, jak je patrné již výše, patřilo také úmrtí konšelů, jež vedlo ke snížení počtu radních, kteří se na radnici scházeli.³¹⁷ Dále to bylo jejich pracovní

³¹⁵ „Nemůže před vaší vysoce hraběcí excelenci v poníženosti a pokoře toho tajit, kterak v létě minulém 1666 dne 9. septembri, zde v městě Telči v domě radním na nás níže podepsané povinnost neb úřad konšelský vhozený, jsouce takový až posavad na osobách našich, snášíme a z něho propuštění nejsme.

Že pak milostivý, pane hrabě, odnětím skrze prostředek smrti časné z tohoto světa Jana Kajndla počet osob radních ztenčený se nachází a tudy úplná rada býti nemůže a někteří z nás již velmi dlouhý čas v té povinnosti pracujeme.

Vaší vysoce hraběcí excelenci poníženě žádat a prosit nepřestáváme, že ráčíte nás toho břemena milostivě osvobodit a jiné kvalifikované osoby, jež předně ke cti a chvále pána boha potom k milostivému Vaší vysoce hraběcí excelenci zalíbení a následovně k užitečnému a prospěšnému celé obce dobrému tu povinnost a úřad administrovali a zastávali, na místa naše dosadili a v tom, abychom propozici jiných osob k další Vaší vysoce hraběcí excelenci ratifikaci a schválení učiniti mohli, milostivý konsens udělití milostivou a potěšitelnou rezoluci poddaně očekávajíce zůstáváme.“; Tamtéž, stará sign. Rampula 32, fol. 16.

³¹⁶ Tamtéž, stará sign. Rampula 155.

³¹⁷ „[...]Netajíme toho před Vaší vysoce hrab[ěcí] excel[enci] v nejhlubší ponížené pokoře, kterak odnětím skrze prostředek smrti časné z tohoto světa na onen čas Jana Demarko, nyní pak nedávných dnů, Fridricha Formánka počet osob radních zmenšený se nachází a velmi malý do domu radního užívajíce z těch přítomných mnozí nevšeli, jak dobrého způsobu zdraví se časem shromažďuje[...]; Tamtéž, stará sign. Rampula 8.

vytížení, protože mnozí obhospodařovali polnosti nebo se nechali zaměstnat jako vrchnostenští úředníci.³¹⁸

Přes tyto svízele však vydrželi mnozí měšťané v městské radě několik let. Hlavní příčinou byla snaha prosadit svůj vliv na chod obce.

K povinnostem radních dále patřilo reprezentovat město navenek, vítat návštěvy a účastnit se jednání zemských úřadů, pokud zrovna řešily záležitosti týkající se jejich města. Městská rada rovněž vydávala pro území spadající pod její pravomoc nařízení a dohlížela na jejich dodržování. Na starost měla také hospodaření města a instituce v něm, například špitál.³¹⁹

Z vydaných rozhodnutí městské rady se dochovalo ustanovení hlásných na věži Bartoše Karáska a Jiříka Koukala a vymezení jejich povinností z roku 1612.³²⁰ První doklad o hlásných pochází z roku 1574.³²¹ Účty z let 1610 a 1611 ukazují, že plat hlásných v Telči byl měsíčně 5 zlatých a 10 grošů. V účtech z listopadu 1611 je zápis vydání „*Kubovi hlásnému novému na boty*“ jeden zlatý.³²² O koho se jedná a jak dlouho jako hlásný působil, bohužel vzhledem k absenci dalších zpráv nelze zjistit. Totéž platí i o Bartoši Karáskovi a Jiřím Koukalovi.

Po celé 17. století se v Telči úřadovalo česky, i když už na jeho začátku se začala objevovat němčina. Tehdy se do Telče nastěhovalo mnoho německých řemeslníků. Po roce 1780, kdy došlo k zavedení němčiny jako jednotného jazyka v rámci monarchie, převládla v úředních záležitostech úplně.³²³ Porovnáme-li to však například s Lanškrounem, je to téměř o sto let později. V Lanškrouně se z popudu lichtenštejnské vrchnosti začalo úřadovat německy již v roce 1683.³²⁴

³¹⁸ Tamtéž, stará sign. Rampula 42.

³¹⁹ J. Hrdlička, *Měšťan*, s. 147.

³²⁰ SOkA Jihlava, AM Telč, inv. č. 263 f, kart. 1, stará sign. Rampula 181.

³²¹ MZA Brno, G 263 Podstatští-Lichtenštejnové, inv. č. 389, fol. 22.

³²² SOkA Jihlava, AM Telč, inv. č. 263 g, kart. 1, stará sign. Rampula 173, fol. 21.

³²³ J. Rampula, *Primátoři*, s. 98-99.

³²⁴ Věra Sekotová, *Správa města Lanškrouna od roku 1633 do roku 1789*, in: Marie Macková (ed.), *Poddanská města v systému patrimoniální správy*, Ústí nad Orlicí 1996. s. 30-35, zde s. 32.

Závěr

Tématem mé bakalářské práce se staly dějiny Telče v 17. století. Předešlé práce věnované městu se zaměřily hlavně na druhou polovinu 16. století, kdy v Telči sídlila hradecká sekundogenitura a vrcholilo zde renesanční období.

V porovnání s druhou polovinou 16. století zůstává 17. věk naopak v pozadí. Podle mého názoru je však také důležité zkoumat, jak se Telč vyvíjela jako správní středisko panství, jak město poznamenala třicetiletá válka či jak se do jeho podoby zapsali členové z rodu Slavatů.

Ve své bakalářské práci jsem se pokusil zhodnotit a porovnat práce, které se městu dosud věnovaly. Zajímal mě pohled, který autoři zaujali na období 17. století a čemu při zkoumání této doby přikládali největší význam. Poté jsem se zabýval podobou městské sítě v Čechách a Moravě v 16. a 17. století, velikostí měst, jejich rozmístěním a hustotou městského osídlení. Z dochovaných urbářů jsem pak zjistil podobu Telče a počet domů, které v ní tehdy stály. Z téhož zdroje jsem získal informace o dalším městském osídlení na telčském panství, abych mohl porovnat, jak moc se od sebe velikostí jednotlivá městská uskupení v rámci panství lišila.

Celkově jsem si tak vytvořil obraz o tom, kde se v zemi nacházela největší a nejvýznamnější města a kde se naopak městské osídlení příliš nelišilo od vesnic. Do této sítě jsem pak zasadil Telč spolu s ostatními městy a městečky na telčském panství, aby tak bylo možné porovnat velikost města s ostatními městskými sídly v Čechách a na Moravě.

Ve své práci jsem se rovněž zaměřil na rod Slavatů. Představil jsem jednotlivé členy rodu a jejich vztah k městu. Potom jsem vylíčil město v době třicetileté války, její dopady na něj a následující situaci po skončení válečného konfliktu.

Nejdůležitější částí mé práce se stalo představení podoby městské správy a její vztah k zámecké vrchnosti. Zabýval jsem se jednotlivými úřady městské správy a jejich personálním obsazením z dochovaných radních seznamů. Bohužel vzhledem k malému množství dochovaného pramenného materiálu jsem nemohl poskytnout přehled radních osob a jejich vztah k vrchnosti v delším časovém úseku, který by dostatečně reprezentoval poměry ve mnou zvoleném období.

Představu o chodu městské správy také přinesly dvoje zachované městské účty, z nichž jsem zjistil, z čeho všeho město čerpalo finance a na co je vynakládalo. Podařilo se mi z nich také zjistit alespoň částečnou podobu pomocných městských úřadů, o

jejichž přesném personálním složení se nedochovalo nic. I zde však musím konstatovat, že dvoje účty jsou příliš málo na to, abych mohl o telčském městském hospodaření podat jasnější obraz. Avšak význam mé práce tkví víceméně v tom, že dosud nebylo fungování a skladbě městské správy v raně novověké Telči věnováno příliš pozornosti, která se spíše upíná k zachovaným městským památkám, díky nimž je město známé. Nicméně cíl své práce považuji za naplněný.

Naproti výše zmíněným pramenům se dochovalo velké množství soukromoprávních záležitostí měšťanů či záznamy trestných činů, kterým jsem v této práci věnoval jen okrajovou pozornost. Jejich podrobný rozbor by se tak mohl stát podnětem k mé další práci.

Seznam pramenů a použité literatury

SOkA Jihlava, Archiv města Telče.

MZA Brno, F 239 Velkostatek Telč.

MZA Brno, G 263 Podstatští-Lichtenštejnové.

SOA Třeboň (Pracoviště Jindřichův Hradec)

RAMPULA, Josef, Kněží rodáci z Telče, strojopis uložen na Farnosti Telč.

HRDLIČKA, Josef (ed.), Autobiografie Jana Nikodéma Mařana Bohdaneckého z Hodkova, České Budějovice 2003.

HRUBÝ, František (ed.), *Moravské korespondence a akta z let 1620-1636*, I, Brno 1934.

JIREČEK Josef (ed.), Paměti nejvyššího kancléře Království českého Viléma hraběte Slavaty z let 1608 – 1619, Praha 1866.

JIREČEK, Josef (ed.), Práva městská Království českého a Markrabství moravského spolu s krátkou jich sumou od Pavla Krystyána z Koldína, Praha 1876.

JIREČEK Hermenegild (ed.), *Obnovené Právo a Zřízení zemské dědičného království Českého 1627*, Praha 1888.

LÍVA, Václav (ed.), *Prameny k dějinám třicetileté války. Regesta fondu Militare archivu Ministerstva vnitra ČSR v Praze*, III, 1618-1625, Praha 1951.

MATĚJEK, František (ed.), Lánové rejstříky Jihlavského a Znojemského kraje, Praha 1982.

POLIŠENSKÝ, Josef (ed.), *Documenta bohemia bellum tricennale illustrancia. Tomus II. Der Beginn des Dreißig jährigen Krieges. Der Kampf um Böhmen. Quellen zur Geschichte des Böhmischen Krieges (1618-1621)*, Praha 1972.

URBÁNKOVÁ, Libuše (ed.), *Povstání na Moravě v roce 1619. Z korespondence moravských direktorů*, Praha 1979.

BEDNÁŘ, František a kol., *Kdo byl kdo z telčských osobností*, Telč 1996.

BERINGER Jan – JANOUŠEK Jaroslav, *Město a panství Telč*, in: Miloš Drdácý (ed.), *Dějiny Telče v díle místních historiků*, Semily 2004.

BLÁHA Josef – KONEČNÝ LUBOMÍR, *K nejstarší historii města Telče*, in: Jaroslav Sedlár (ed.), *Umělecko historický sborník*, 1985, s. 129-160.

BLÁHOVÁ, Marie, *Historická chronologie*, Praha 2001.

BORSKÝ Pavel, *Stavební vývoj radnice v Telči*, in: Martina Veselá (ed.), *Památky Vysočiny*, Jihlava 2012, s. 57-73.

- DOUŠA Jaroslav, *Městské rady v Plzni a na Starém Městě pražském v letech 1550-1650: Sociální složení rad v letech 1560-1590*, Sborník archivních prací 32, 1982, s. 321-418.
- DRDÁČKÝ, Miloš a kol, *Proměny telčských domů*, Praha 2013.
- DVORSKÝ Jiří – CHADRABA Rudolf, *Votivní obraz Viléma Slavaty v Telči*, Umění 38, 1990, s. 128-140.
- FECHTNEROVÁ Anna, *Rektoři kolejí Tovaryšstva Ježíšova v Čechách, na Moravě a ve Slezsku do roku 1773 2*, Praha 1993.
- HLEDÍKOVÁ Zdeňka – JANÁK Jan – DOBEŠ Jan, *Dějiny správy v českých zemích. Od počátků státu po současnost*, Praha 2007.
- HORSKÁ Pavla – MAUR Eduard – MUSIL Jiří, *Zrod velkoměsta. Urbanizace českých zemí a Evropa*, Praha 2002.
- HRDLIČKA, Josef, *Ke kultuře služby slavatovských hejtmanů okolo roku 1630*, in: Václav Bůžek – Pavel Král (edd.), *Společnost v zemích habsburské monarchie a její obraz v pramenech (1526 – 1740) (= Opera historica 11)*, České Budějovice 2006, s. 347-373.
- HRDLIČKA, Josef, *Vilém Slavata a jeho hejtman Hynek Ladislav Vejtmiler z Vejtmile*, *Theatrum historiae* 9, 2011, s. 187-200.
- HRDLIČKA Josef, *Měšťan*, in: Václav Bůžek – Pavel Král (edd.), *Člověk českého raného novověku*, Praha 2007, s. 138-165.
- HRDLIČKA Josef, *Víra a moc. Politika, komunikace a protireformace v předmoderním městě (Jindřichův Hradec 1590-1630)*, České Budějovice 2013.
- HRDLIČKA Josef, *Synové „velkých“ otců. Vídeňský dvůr očima Adama Pavla Slavaty*, in: Václav Bůžek - Pavel Král (edd.), *Šlechta v habsburské monarchii a císařský dvůr (1526-1740) (Opera historica 10)*, České Budějovice 2003, s. 249-273.
- HRUBÝ, František, *Moravská šlechta roku 1619, její jmění a náboženské vyznání*, ČMM 46, 1922, s. 108-169.
- CHVOJKA Miloš – SKÁLA Jiří, *Malý slovník jednotek měření*, Praha 1982.
- KOLEKTIV autorů, *Historický atlas měst České republiky. Svazek č. 10 Telč*, Praha 2001.
- KOLEKTIV autorů., *150 let Gymnázia Otokara Březiny v Telči*, Telč 2002.
- KOLEKTIV autorů, *Telč, historické město jižní Moravy*, Praha 1992.
- KRÁL Pavel, *Konec manželství Adama Pavla Slavaty z Chlumu a Košumberka a Marie Markéty z Eggenberku*, *Opera historica* 16, 2015, s.185-205.

- KROUPA, Jiří (ed.), *Telč. Historické centrum*, Praha 2013.
- KUBEŠ, Jiří, *Vilém Slavata a jeho hejtmani. K anatomii prestiže raně novověké šlechty*, *Historický obzor* 12, 2001, s. 70-75.
- KUBEŠ Jiří, *Sídla Jana Jiřího Jáchyma hraběte Slavaty z Chlumu a Košumberka (1634/37-1689) v proměně Scientific Papers of the University of Pardubice* 9, 2003, s. 55-87.
- KYPTA, *Jan Evangelista, Stručný dějepis města a panství Telče*, in: Miloš Drdácký (ed.), *Dějiny Telče v díle místních historiků*, Semily 2004.
- KYPTA, *Jan Evangelista, Zrcadlo nábožnosti a dobročinnosti hraběnky Františky Slavatové*, Jindřichův Hradec 1862.
- LEDVINKA, Václav, *Úvěr a zadlužení feudálního velkostatku v předbělohorských Čechách*, Praha 1985.
- LEDVINKA, Václav, *Rozmach feudálního velkostatku, jeho strukturální proměny a role v ekonomice Českých zemí v předbělohorském období*, *Folia Historica Bohemica* 11, 1987, s. 103-137.
- LEDVINKA, Václav, *Rezidence a dvůr Zachariáše z Hradce v Telči (1550-1589)*, in: Václav Bůžek (ed.), *Život na dvoře a v rezidenčních městech posledních Rožmberků (= Opera historica 3)*, České Budějovice 1993, s. 199-213, zde s. 199-213.
- LEDVINKA Václav, *Poddanská města a městečka na panstvích jihočeských Vítkovců v 16. a počátkem 17. století*, in: Marie Macková (ed.), *Poddanská města v systému patrimoniální správy*, Ústí nad Orlicí 1996. s. 173-183, zde s. 177.
- MACEK, Josef, *Jagellonský věk v českých zemích. Města*, Praha 1998.
- MAREK, Jaroslav, *Společenská struktura moravských královských měst v 15. a 16. století*, Praha 1965.
- MARTÍNEK, Václav, *Školy města Telče, Příspěvek k dějinám školství markrabství Moravského. Výroční zpráva zemské vyšší reálné školy v Telči, 1893-94, s. 3-43, 1894-95, s. 3-64, 1900-01, s. 3-25.*
- MATĚJEK, František, *Škody způsobené na Moravě řáděním vojákům za třicetileté války*, *ČČM*, 113, 1994, 83-94.
- MATĚJEK, František, *Morava za třicetileté války*, Praha 1992.
- MATĚJEK, František, *Moravské lánové rejstříky*, *Sborník archivních prací* 29, 1979, s. 117-159.

- MATOUŠ, Petr, *Carolus Felix a S. Theresia: příspěvek k poznání karmelitánského řádu*, České Budějovice 1999, (=Diplomová práce na Pedagogické fakultě Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích).
- MATOUŠ, Petr, „...at' mi Bůh umožní, abych se mohl radovat těšit ze samoty v mém srdci“. *Život v poustevně bosých karmelitánů Monte virginio v 17. a 18. století*, Kuděj 2, č. 1, 2000, s. 14-25.
- MAŤA, Petr, *Zrození tradice (Slavatovské vyústění rožmberského a hradeckého odkazu)*, in: Václav Bůžek (ed.), *Poslední páni z Hradce (= Opera historica 6)*, České Budějovice 1998, s. 513-552.
- MAŤA, Petr, *Svět české aristokracie*, Praha 2004.
- MAŤA, Petr, *Leopold I. a poslední Slavata. K osobní korespondenci panovníků raného novověku*, in: Ivan Hlaváček – Jan Hrdina (edd.), *Facta probant homines. Sborník příspěvků k jubileu prof. Dr. Zdeňky Hledíkové*, Praha 1998, s. 245-257.
- MAUR, Eduard, *Český komorní velkostatek v 17. století*, Praha 1976.
- MAUR, Eduard, *Vývojové etapy českého feudálního velkostatku v období přechodu od feudalismu ke kapitalismu*, *Historická demografie* 7, 1981, s. 203-226.
- MAUR, Eduard, *Urbanizace Čech v raném novověku*, *Historická demografie* 25, 2001, s. 5-64.
- MAUR, Eduard, *Nová královská města ve druhé polovině 16. století*, in: Karel Malý (ed.), *Městské právo v 16. - 18. století v Evropě*, Praha 1982, s. 19-25.
- MAUR, Eduard, *Dějiny obyvatelstva českých zemí*, Praha 1996.
- MÍČHALOVÁ, Kristýna, *Ženy posledních pánů z Hradce*, Praha 2007, (=Diplomová práce na Filozofické fakultě Karlovy univerzity v Praze).
- NEKUDA, Vladimír a kol., *Dačicko, Slavonicko, Telčsko*, Brno 2005.
- PÁNEK, Jaroslav, *Výprava české šlechty do Itálie v letech 1551-1552*, České Budějovice 2003².
- PISKOVÁ, Renata a kol., *Jihlava. Historie, kultura, lidé*, Praha 2009.
- RAMPULA, Josef, *Domy v Telči*, Telč 1999.
- RAMPULA, Josef, *Pověsti a názory o vzniku a vývoji města Telče v nejstarší době*, in: Miloš Drdácký (ed.), *Dějiny Telče v díle místních historiků*, Semily 2004.
- RAMPULA, Josef, *Telč – původ a vývoj náměstí*, in: Miloš Drdácký (ed.), *Dějiny Telče v díle místních historiků*, Semily 2004.
- RAMPULA, Josef, *Cech sladovnický*, in: Miloš Drdácký (ed.), *Dějiny Telče v díle místních historiků*, Semily 2004.

- RAMPULA, Josef, *Vznik a oblastní změny původního děkanství telečského*, VVM, 2, 1947, s. 179-183.
- RAMPULA, Josef, *Primátoři v Telči*, in: R. Fukal – M. Kopecký (edd.), *Rodné zemi. Sborník prací k 70. výročí trvání musejního spolku v Brně a k sedmdesátým narozeninám jeho předsedy doc. dr. Aloise Gregora*, 1958, s. 98-106.
- RAMPULA, Josef, *Nejstarší škola v Telči*, VSV, oddělení věd společenských, 3, 1959, s. 21-40.
- RAMPULA, Josef, *Poznámka k dějinám Telče za války třicetileté*, VVM 11, 1956, s. 76-78.
- ŘEZNÍČEK, Jan, *Moravské a slezské urbáře*, Praha 2002.
- RIEDL Dušan, *Vývoj měst v Čechách a na Moravě*, Brno 1953.
- RICHTER, Václav, *Středověká Telč*, Praha 1941.
- RICHTER, Václav, *Telč, státní zámek a městská památková rezervace*, Praha 1953.
- RICHTER, Václav, *Telč, městská památková rezervace a státní zámek*, Praha 1958.
- ROEDL Bohumír, *Vademecum městské správy v Lounech v letech 1573-1727*, Louny 2004.
- ŘEŘICHOVÁ Sylva, *Franziska von Meggau, verehelichte Slawata (1610-1676). Ein Beitrag zur Adelsgeschichte Böhmens und Österreichs im 17. Jahrhundert*, Mitteilungen des Oberösterreichischen Landesarchivs 18, 1996, s. 363-364.
- SEDLÁŘ Jaroslav – SEDLÁŘOVÁ Jitka, *Slavonice*, Praha 1973.
- SEDLÁČEK August, *Hrady, zámky a tvrze Království českého IV*, Praha 1995.
- SEKOTOVÁ, Věra, *Správa města Lanškrouna od roku 1633 do roku 1789*, in: Marie Macková (ed.), *Poddanská města v systému patrimoniální správy*, Ústí nad Orlicí 1996, s. 30-35.
- ŠOLLE Václav, *Fideikomisy a jejich současná archivní problematika*, Archivní časopis 21, č. 2, 1971, s. 103-115.
- TIRAY, Jan, *Vlastivěda moravská – Telecký okres*, Brno 1913.
- TISCHER František, *Slavata po defenestraci*, Český časopis historický 28, 1922, s. 175-185.
- VÁLKA, Josef, *Morava reformace, renesance a baroka*, Brno 1996.
- VÁLKA, Josef, *Morava ve stavovské konfederaci roku 1619. (Pokus o vytvoření paralelních církevních a politických struktur v Čechách a na Moravě)*, FHB 10, 1986, s. 333-344.

VOREL, Petr, *Rezidenční vrchnostenská města v Čechách a na Moravě v 15. - 17. století*, Pardubice 2001.

WINKELBAUER, Thomas, *Konfese a konverze, Šlechtické proměny vyznání v českých a rakouských zemích od sklonku 16. do poloviny 17. století*, Český časopis historický 98, 2000, s. 476-539.

WINTER Zikmund, *Kulturní obraz českých měst. Život veřejný v 15. a 16. věku mezi roky 1420-1620*, Praha 1890.

ZVOLÁNKOVÁ, Pavla, *Jezuitský kostel Jména Ježíš v Telči*, Brno 2007. (=Diplomová práce na Filozofické fakultě Masarykovy univerzity v Brně).

Internetové zdroje

<https://digi.ceskearchivy.cz/>

Seznam tabulek

Tabulka 1 Konšelé v letech 1661,1665 a 1671.....	63
Tabulka 2 Primátoři v 17. století.....	65
Tabulka 3 Obecní starší.....	66
Tabulka 4 Rychtáři na předměstích.....	67
Tabulka 5 Správci městského špitálu.....	68
Tabulka 6 Konšelé v letech 1610-1611.....	69

Seznam příloh

Příloha č. 1: Seznam radních po obnovení rady 18. ledna 1661.

Příloha č. 2: Seznam radních po obnovení rady 3. května 1665.

Příloha č. 3: Titulní strana telčských účtů z roku 1610.

Příloha č. 4: Lucie Otýlie Slavatová z Hradce potvrzuje Telči všechny dosavadní svobody a práva.

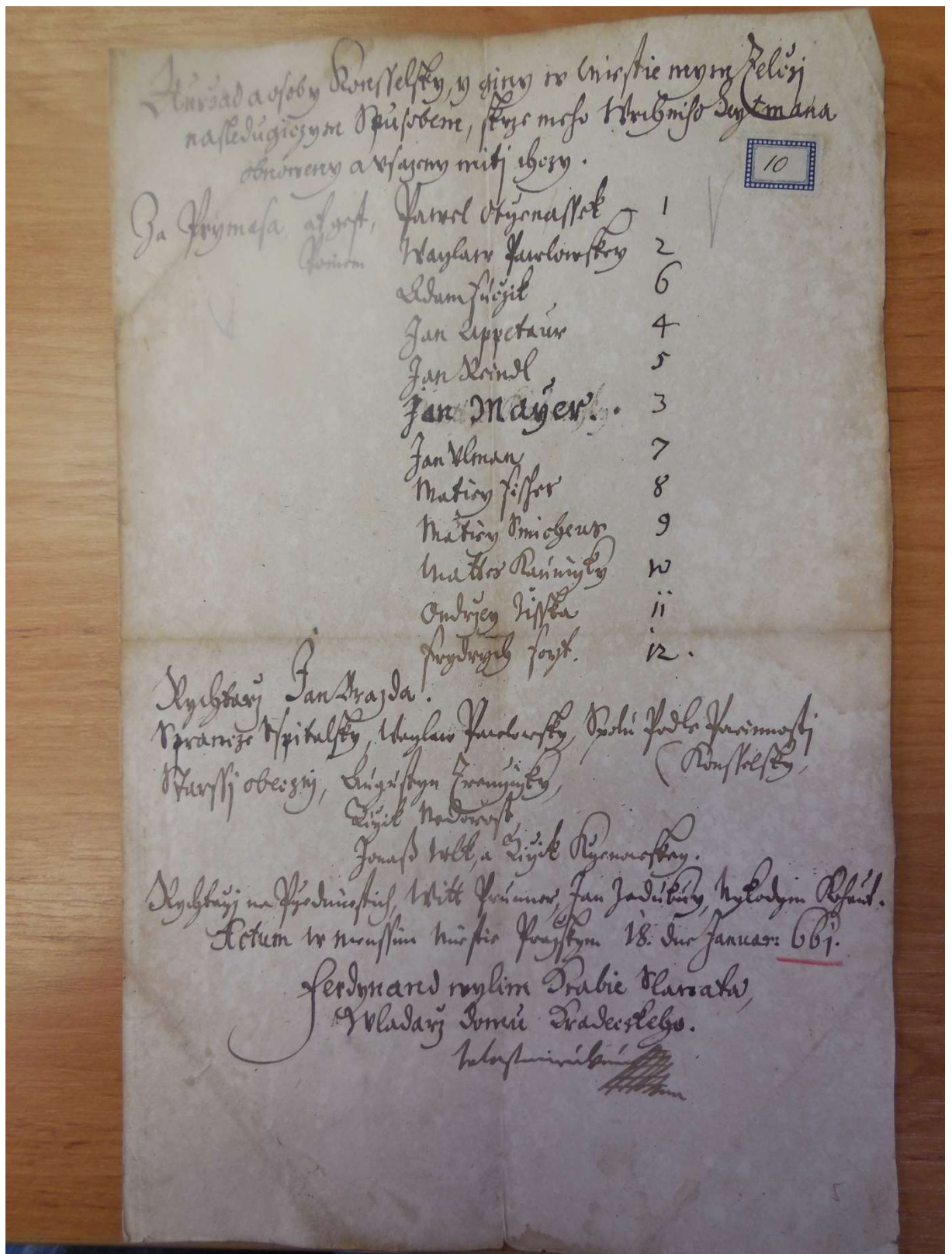
Příloha č. 5: Pečeť Lucie Otýlie.

Příloha č. 6: Pečeť Viléma Slavaty.

Příloha č. 7: Titulní strana instrukce Ferdinanda Viléma Slavaty vydané 1. září 1668.

Obrazové přílohy

Obrázek č. 1: Seznam radních po obnovení rady 18. ledna 1661.

Obrázek č. 2: Seznam radních po obnovení rady 3. května 1665.

Voleni a Obnoveni Rursadu a Spol. Konstel. křes. v gmiob
Pod Povinností patřících v Městě man. Solný a

9

Za Hřivnářa Volný Jana Hřivnář
Koučim Karola Džvanoffka
Karlawa Paulowoffka
Jana Landlo.
Jana Švabdi
Križofyna Švabdi.
Jana Švabdi
Matthys Švabdi
Matthys Švabdi
Matthys Švabdi
Matthys Švabdi
Jana Švabdi

Za Hřivnářa Švabdi Švabdi
Za Hřivnářa Švabdi Švabdi
Za Hřivnářa Švabdi Švabdi
Jana Švabdi
Križofyna Švabdi
Jana Švabdi
Za Hřivnářa Švabdi Švabdi
Tomase Švabdi
Jana Švabdi

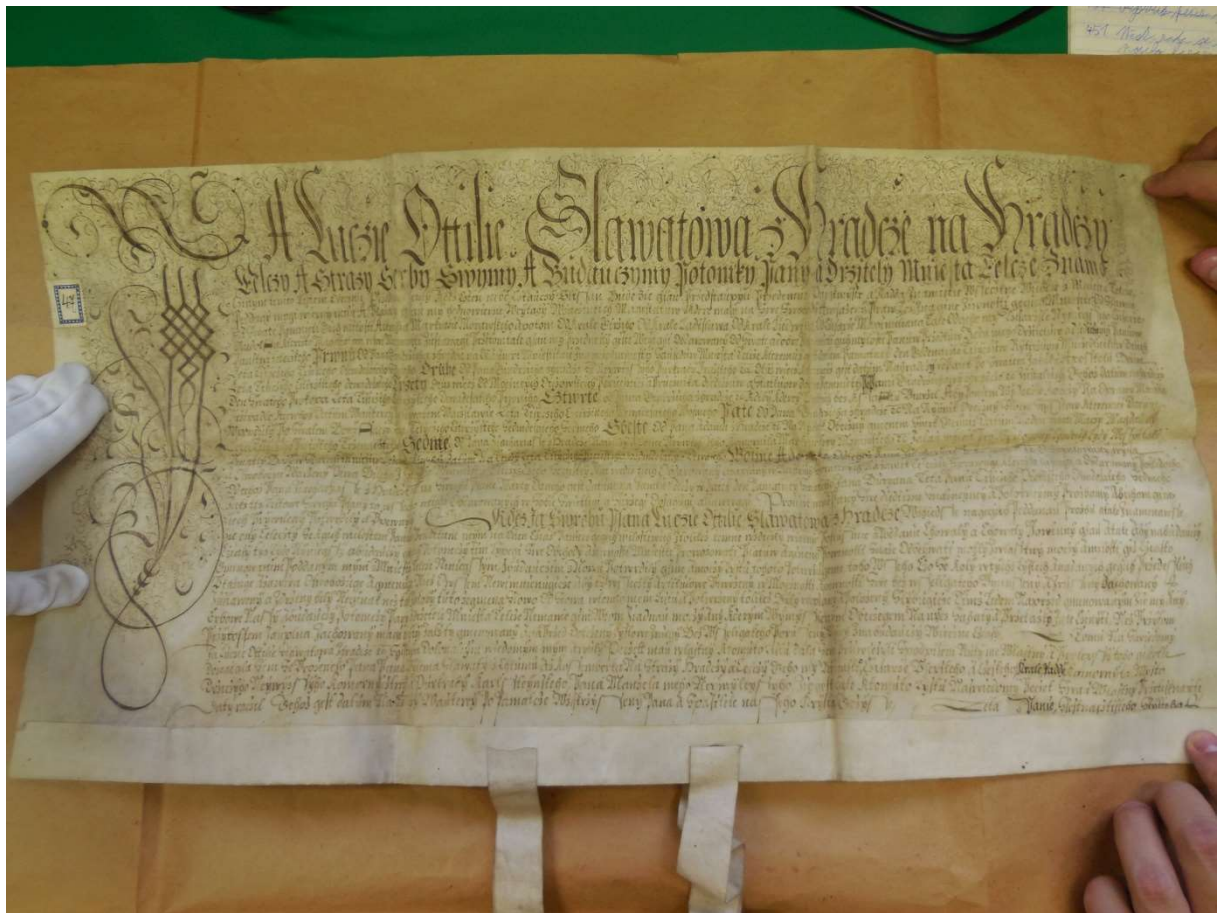
Actum na Zámku man. Solným D. Dno Maje 1665.
Serdinand Wilom Švabdi Namata.
Mladars Domu Švabdi. keso a
[Signature]

3

Obrázek č. 3: Titulní strana telčských účtů z roku 1610.

		R	g	d
<div style="border: 1px solid black; display: inline-block; padding: 2px;">172</div>				
Vystavil z Knieg Burgkmistr J. H. Przigmü a vydanij za jeden rok				
1.	Letka Panie 1610. vyatok po Zrsoch Avralich, przi gal Zursad purgkmistr J. Martin Miller, a przi gal po przišti urzi mionim	8.	13.	1.
	Przišti przi gal od Panie	4	15.	
Summa przigmü				
12. R 28. g. i. d				
Vydanij				
	Dano przi sarzi na sluzbu gego	1.	7 $\frac{1}{2}$.	
	Dano poslu k dorzi obel pro sedlaty a mlinarzo dopi, igina		1.	
	Dano siom k dorzi upizina loš obelaty k potyzoš obazni		10.	
	Zabzeno, Franka, na pogrzoš N. magata		15.	
	Dano poruzni roqakem zeton misisiz		21.	1 $\frac{1}{2}$.
	Za kširok k upotrzešti obazni		3.	1 $\frac{1}{2}$.
	Od opranem obel namiesi		3.	
	Dano przi isafi do Panlu dorboj na sluzbu	1.		
	Za kulondarz pisarzi		1 $\frac{1}{2}$	1 $\frac{1}{2}$.
	Dano poslu do lhoty pro flamparza		1 $\frac{1}{2}$	1 $\frac{1}{2}$.
	Dano za registra razana roqiglaris		12.	
	Dano k vukazni na sluzbu za J. misisiz	5.	10.	
	Za zverneny roš		1 $\frac{1}{2}$	1 $\frac{1}{2}$.
Summa vydanij				
9. R 28. g. 1 $\frac{1}{2}$ d				
Droed Panim po przišti - 3. R 1. d				
2.	Letka 1610. vyatok po Grommizic, przi gal au rrad Burgkmistr J. Jan isaupe, a przi gal po przišti	3		1 $\frac{1}{2}$.
	Jarmarizmigo przi gal od du Barols	4.		
	Przišti przi gal za vyby obazni, odšels a odnjedima vyjna dnigo	8.		
	Przišti przi gal za vyby od krommizicizigo	3.	10	
Summa przigmü				
18. R 10. g. i. d				

Obrázek č. 4: Lucie Otýlie Slavatová z Hradce potvrzuje Telči všechny dosavadní svobody a práva

Obrázek č. 5: Pečeť Lucie Otýlie.

Obrázek č. 6: Pečeť Viléma Slavaty.

Obrázek č. 7: Titulní strana instrukce Ferdinanda Viléma Slavaty vydané 1. září 1668.

